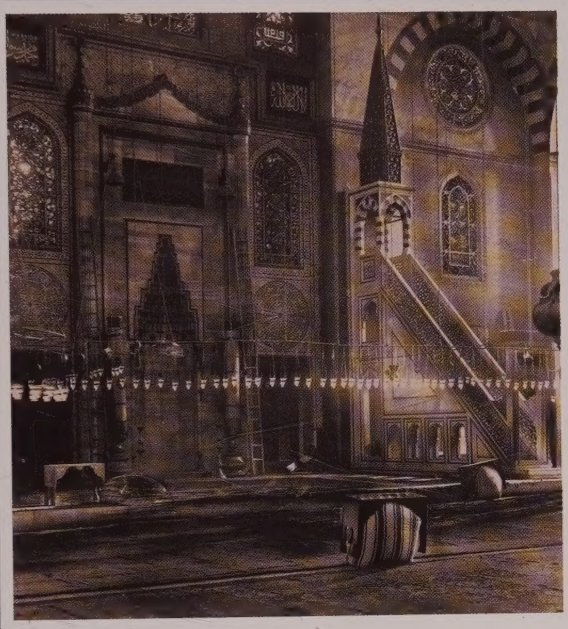
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL'UN 100 MİMAR SİNAN ESERİ

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

İSTANBUL'UN YÜZLERİ SERİSİ - 30

KÜLTÜR A.Ş.

İSTANBUL'UN

100

MİMAR SİNAN ESERİ

BAŞAK OĞUZ URAL

İSTANBUL'UN

100

MİMAR SİNAN ESERİ

BAŞAK OĞUZ URAL

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 30

Bu kitap İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın katkılarıyla hazırlanmış ve basılmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 30
İSTANBUL'UN 100 MİMAR SİNAN ESERİ
Başak Oğuz Ural

Genel Yayın Yönetmeni
Nevzat Bayhan

Yayın Koordinatörü
Hasan Işık

Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Selçuk Mülayim

Konsept Yönetmeni
Dündar Hızal

Dizi Editörü
Uğur Aktaş
Güney Ongun

Danışma Kurulu
Prof. Dr. İskender Pala
Ahmet Kot
Ömer Faruk Şerifoğlu
İbrahim Hakkı Yiğit

Grafik Tasarım
Tuğrul Peker
Sibel Gündoğdu Tabanoğlu

Fotoğraflar
Çağrı Ural

Kapak Fotoğrafı
Sebah Joaillier. Süleymaniye Camii Külliyesi

Baskı Yılı
2011

Proje Yapım
Kült Ltd. / +90 0212 251 3940
www.kult-art.net

Copyright © Kültür A.Ş. 2010
ISBN 978 - 605 - 5592 - 59 - 2

Maltepe Mahallesi Topkapı Kültür Parkı Osmanlı Evleri 34010
Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
T. 0212 467 0700 F. 0212 467 0799
www.kultursanat.org / kultursanat@kultursanat.org

İÇERİK

07
Sunuş

08
Takdim

11
Önsöz

18
Ahi Çelebi Camii

20
Bâlî Paşa Camii

22
Çavuşbaşı Camii
(Mahmud Ağa Camii)

24
Damat Ferhad Paşa Camii

25
Ferruh Kethüda Camii
(Balat Camii)

27
Gazi İskender Paşa Camii
(Kanlıca Camii)

29
Güzelce Kasım Paşa Camii

32
Hacı Evhad Camii

34
Hadım İbrahim Paşa Camii

36
Hürrem Çavuş Camii

37
Hüsrev Çelebi Camii
(Ramazan Efendi Camii)

39
Kapı Ağası Camii
(Mahmud Ağa Camii)

40
Mesih Mehmed Paşa Camii

42
Molla Çelebi Camii (Fındıklı Camii)

44
Muhiddin Molla Fenari Camii

46
Nişancı Mehmed Paşa Camii

48
Nişancı Mustafa Paşa Camii

50
Piyale Paşa (Tersane) Camii

53
Rüstem Paşa Camii

56
Sinan Paşa Camii

58
Sokollu Mehmed Paşa
(Azapkapı) Camii

61
Süleyman Çelebi (Üsküplü) Camii

62
Şah Sultan Camii

64
Şehzade Cihangir Camii

66
Turşucuzade Hüseyin Çelebi Camii

68
Yunus Bey Camii

72
Arakiyeci Ahmed Çelebi Mescidi
(Meşeli Mescidi)

74
Arpacıbaşı Mescidi

76
Çivizade Kızı Mescidi
(Çavuş Camii)

77
Davut Ağa Mescidi
(Sarayağası Mescidi)

79
Defterdar Mahmud Çelebi Mescidi

80
Derviş Ali Mescidi

82
Duhanizade Mescidi

83
Düğmeci Paşa Mescidi
(Dökmeciler Mescidi)

84
Hacı Hamza Mescidi

86
Hadım İbrahim Paşa Mescidi
(Esekapı Mescidi) ve Medresesi

88
Hasan Çelebi Mescidi

89
Kaysunizade Mescidi

91
Kiremitçi Ahmed Çelebi Mescidi

93
Memi Kethüda Mescidi

94
Mimar Başı Sinan Ağa Mescidi

96
Sokollu Mehmed Paşa Mescidi

97
Süleyman Subaşı Mescidi

99
Üçbaş Nureddin Hamza
Mescidi ve Medresesi

100
Yahya Kethüda Mescidi

102
Hüsrev Kethüda Darülkurrası

106
Atik Valide Sultan Hamamı

108
Çinili Hamam
(Barbaros Hayreddin Paşa Hamamı)

70
Hüküm Gecesi

109
Çömlekçiler Hamamı
(Akarçeşme-Dere Hamamı)

111
Haseki Hürrem Hamamı

114
Hüsrev Kethuda Hamamı

115
Merkez Efendi Hamamı

117
Odabaşı Behruz Ağa Hamamı

118
Sokollu Mehmed Paşa Hamamı (Yeşildirek Hamamı)

119
Valide Sultan Hamamı (Ayakapı Hamamı)

122
Cebeci Hanı (Rüstem Paşa Kervansarayı)

124
Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Kervansarayı)

126
Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı

128
Semiz Ali Paşa Kervansarayı (Ali Paşa Hanı)

132
Haramidere Köprüsü

133
Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü (Büyükçekmece Köprüsü)

136
Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü (Silivri Köprüsü)

138
Sultan III. Murad Köşkü

142
Atik Valide Külliyesi

145
Haseki Hürrem Sultan Külliyesi

148
Kara Ahmed Paşa Külliyesi

150
Kılıç Ali Paşa Külliyesi

153
Mihrimah Sultan Külliyesi

155
Mihrimah Sultan Külliyesi (Üsküdar)

156
Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Eyüp)

158
Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Kadırga)

160
Süleymaniye Külliyesi

166
Şehzade Mehmed Külliyesi

169
Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi

172
Zal Mahmud Paşa Külliyesi

176
Kapıağası Cafer Ağa Medresesi (Soğukkuyu Medresesi)

178
Nişancı Mehmed Bey Medresesi

180
Rüstem Paşa Medresesi

182
Semiz Ali Paşa Medresesi

183
Sultan Selim Medresesi

188
Ayasofya Minareleri

192
Topkapı Sarayı Mutfakları

196
İbrahim Paşa Sarayı

200
Evvelbent (Paşadere) Kemeri

202
Güzelce Kemer

202
Havz-ı Kebir (Baş Havuz)

204
Kovuk (Eğri) Kemer

206
Mağlova Kemeri

208
Uzun Kemer

212
Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi

214
Hacı Ahmed Paşa Türbesi

216
Hüsrev Paşa Türbesi

216
Pertev Mehmed Paşa Türbesi

218
Siyavuş Paşa Türbesi

222
Sultan II. Selim Türbesi

225
Şah Huban Hatun Türbesi

226
Şehzadeler Türbesi

229
Şeyh Yahya Efendi Türbesi

232
Kaynakça

SUNUŞ

Sevgili İstanbullular,

Kıtaların ve kültürlerin buluşma noktasında yer alan İstanbul üç İmparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Tarihinin her döneminde bir "dünya kenti" olan İstanbul siyasî, iktisadî ve kültürel bir merkez olma niteliğini halen korumaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin güçlü olarak hissedildiği ve şehirlerin büyüyüp dünyanın küçüldüğü zamanımızda önemini ve cazibesini korumaya devam etmektedir. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmesi bunun açık bir göstergesidir.

2010 Avrupa Kültür Başkenti sürecinde birçok etkinliği başarıyla gerçekleştirdik. Bu faaliyetler arasında İstanbul ile ilgili yayınlarımız önemli bir ağırlık taşımaktadır.

Şehrimizin tarihi, kültürel ve edebi değerleri üzerine yazılmış eserleri okuyucularla buluşturmaya önem veriyoruz. Bu eserlerin hem İstanbul'un dünya ile diyaloğunun zenginleşmesine hem de İstanbul'da kentlilik bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz. Tarih, kültür, bilim, sanat, edebiyat gibi pek çok sahada İstanbul'un farklı yüzlerini tanıtan "İstanbul'un Yüzleri" serisini de İstanbul kent kültürüne bir katkı olarak yayınlıyoruz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak İstanbul ile ilgili nitelikli yayınları bundan sonra da sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz. Geçtiğimiz dönemde yeni müzeleri, tiyatro salonları ve sanatsal aktiviteleri ile dinamik bir kültürel merkez haline gelen ve kültür-sanat alanında uluslararası bir cazibe merkezi olan İstanbul'u her geçen gün daha ileriye taşıyacağız.

İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi nedeni ile başlattığımız "İstanbul'un Yüzleri" serisinin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Bu vesileyle tüm İstanbullulara sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Kadir TOPBAŞ
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

İstanbul'da Mimar Sinan "imza"ları...

Bir kültürün medeniyet sıratından geçebilmesi için temel bazı satır başları vardır. Belirli bir doygunluk noktasına gelen kültürler, bu sınavlardan geçer ve karnelerine göre bir sonraki yol için ilk adımlarını da atmış olurlar. Bunlar kültürün medeniyet unvanını alırken geçmesi/yüzleşmesi gereken unsurlardır. Kültürü "medeniyet" kalıbına dâhil eden şey, "kimlik" ise bu tavrın ifadesinde birçok parametreden bir tanesi de mimaridir...

Söz/yazı sınavından geçen bir kültür, taş/demir durağında kelime/kavram inşa etmişliğini daha zor bir alanda sınar. Dile kendi rengini veren ve dilde canlılığı yakalayan bir kültürün, zihinsen kıvraklığını mimarinin üslup deryasında, taşın mücessem bedeninde rafine kılması beklenir. Hakeza, kelime ve taşın izdivacı; aklın ve elin nadideliği, mimaride görünür. Bu görüntü, kadim/çağdaş sarkacında çağına "yeni" bir ufuk çizer. Bu yenilik kimi zaman geçmişi gölgede bırakır kimi zaman geleceği de esir alır.

İstanbul söz konusu olduğunda, şehrin kadim mimarisi ile yüzleşen ve çağını hayrette bıraktığı gibi bugünlere kadar da aynı hayret duygusunu yaşatan Mimar Sinan'ın eserlerini anmamak olmaz. Mimaride "deha"nın ölçüsüdür Mimar Sinan... Bu şehir ki, Sinan'ın "çırak"lık ve "kalfa"lığına tanıklık eder; "usta"lığını ise yanı başında hayretle seyreder. Şehzadebaşı Camii'nden "muhteşem" Süleymaniye'ye ve oradan Selimiye Camii'ne uzanan mimari zirvesinde, en seçkin eserlerini İstanbul'a armağan eden Mimar Sinan, İstanbul siluetinin de mimarıdır.

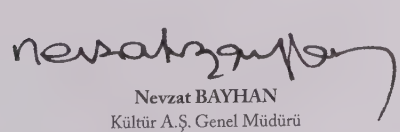
İstanbul'un Yüzleri projesi çerçevesinde İstanbul'un 100 Mimar Sinan Eseri kitabı, İstanbul'a şah eserler kazandıran Sinan'ın eserlerini bir araya getiriyor.

İstanbul'un mimari envanterinin en seçkin ve zarif örneklerini teşkil eden bu eserler bir anlamda usta mimarın sanat çizgisini de takip etme fırsatı veriyor. Elbette ki daha önemlisi, İstanbul'un Osmanlı dönemi siluetine damgasını vuran bu mekânların tarihi, yapılış hikâyeleri ve "anlam"larını günümüz İstanbul âşıklarının algısına sunuyor. Bir anlamda hafıza tazeleme fırsatı da veren bu çalışma, öylesine gördüğümüz ya da kayıtsız yanından geçtiğimiz bu mimari "zirve"lerin yakından tanınması bakımından da önemli bir fırsat sunuyor.

Kendi kültürünün ilhamını taşa dokuyan ve "bina"ya kimlik/yüz işleyebilen kadim bir medeniyetin başkentliğini yapan İstanbul'un sermimarı Mimar Sinan'ın çalışmaları geçmişten bugüne ve bugünden geleceğe henüz keşfedemediğimiz esrarı ile birlikte ışık tutacaktır.

Bu ışığın izinden yürüyecek mimarlarımıza bir ruzname/el kitabı olması temennisiyle...

İyi Okumalar...

Nevzat BAYHAN
Kültür A.Ş. Genel Müdürü

ÖNSÖZ

Süleymaniye bir kitaba sığdırılabilir mi? Osmanlı-Türk toplumunun tarihini, yaşam biçimini, değer yargılarını, dünya görüşünü simgeleyen bu eşsiz abide kelimelere ne kadar dökülebilir? Ona bakan göz sayısı kadar şekle bürünen Süleymaniye, sadece mimari bir şaheser değil İstanbul ile her anlamda bütünleşen bir medeniyet simgesidir. Sadece Süleymaniye'yi bir kitaba sığdırmayı düşünemezken onu yapan ustaların ustasını, Mimar Sinan'ı nasıl anlatabiliriz? Hele de onun İstanbul'daki 100 eserini hakkıyla nasıl dile getirebiliriz?

Mimar Sinan, Osmanlı-Türk mimarisini yerel, bölgesel seviyeden alıp evrensel zemine taşıyan, bir sanat ve bilim adamı. Kendini tekrarlamayan, gelenekleri yadsımadan sentezler üreten bir dahi. O, her eserinde bir öncekini aşan, yapı teknolojisindeki uygulamalarıyla yılların yıkıcı etkilerine dayanan abidelerin mimarı. Kubbe mimarisinin doruklarında dolaşan, estetiğe taşıyıcı sistemleri kadar değer veren, yeteneği ve vizyonuyla çağlar ötesine ulaşan bir sanatçı.

Mimar Sinan, Türk mimarlığının Selçuklu çağından Kanuni dönemine kadar süre gelen üç yüzyıllık gelişimini yaptığı eserlerdeki iç-dış uyum ve yarattığı etkili siluetlerle doruk noktasına çıkardı. Dehasıyla kendisinden önceki tecrübeleri sonsuzluğa taşıdı. Bu kitabı hazırlarken Mimar Sinan'ı anlatmanın, eserlerine dair söz söylemenin zor olacağını kabul ederek yola çıktım. Kelimelerin çoğu yerde kifayetsiz kalacağını biliyorum. Bu nedenle elinizde tuttuğunuz kitabın, Mimar Sinan'ı derinlemesine tanımak isteyenler için bir çıkış noktası olmasını diliyorum. Bu kitap, bir eserin ardından gidip, daha fazlasını merak etmenize, Mimar Sinan'ı anlatan daha büyük ve kapsamlı eserlerin izini sürmenize vesile olabilirse ne mutlu.

Kitapta, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki 100 eserini bulacaksınız. O, bu eserleri yaparken nasıl hazırlanırdı, nasıl

çalışırdı, prensipleri nelerdi, nasıl bir yöneticiydi, yanında çalışanlardan neler beklerdi, işverenleriyle, vakıf, hayrat sahipleriyle ilişkileri nasıldı? Bir eseri ortaya çıkarırken heyecanlanır mıydı? Çalışırken sakin, sessiz biri miydi? Nelere sevindiğini, nelere üzüldüğünü, nasıl bir evde oturduğunu, nasıl bir aile babası olduğunu, kişiliğinin detaylarını etraflıca bilmiyoruz. Tezkireleri, vakfiyesi, eserleri üzerindeki kitabeler, inşaat defterleri, ona ve çalışmalarına ışık tutup, aydınlatsa da bu ölçüde büyük bir sanatçıyı hakkıyla anlayabilmek için yetersiz kalıyor. 100 eser üzerinde çalışırken aklımda hep benzer sorular dolaştı. Eserleri gezerken büyük ustanın nasıl çalıştığını hayal ettim. Kimliğini, kişiliğini, birikimini, yeteneğini izlemeye çalıştım. Neler hissetmiş olabileceğini düşündüm. Bu yüzden her eseri anlatırken banisine ve onun hikayesine, 16. yüzyıldan olaylara, anılara, efsanelere, söylencelere kısaca yer verdim. Kimi eserler akış içerisinde birbirleriyle bağlantılı hikayeler anlatıyor. Bu kitap, size, küçük kapsamlı bir 16. yüzyıl panoraması sunarak Mimar Sinan'ın devri diyebileceğimiz bu dönemin başlıca karakterlerini de sahneye çıkarıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun en ihtişamlı döneminin en büyük sanatçısını, böylesine geniş bir araştırma konusunu kısaca anlatmak çok zor. Bu yüzden sizlerden eksiklerim, hatalarım için peşinen özür dilemek isterim.

Eserlerin 2011 yılı itibariyle durumlarına da kısaca değinmek lazım. 100 eserin büyük bölümü maalesef çok kötü durumda. Yıkıntı vaziyetinde olan, geriye sadece birkaç parçası kalan, özgünlüğünü tümden yitiren, keyfekeder restore edilen, olmadık eklemelerle kimliğini kaybeden eserler gördük. Yapıların kitapta yer alan görsellerinde olabildiğince özgünlüğünü koruyan kısımlarına yer vermeye çalıştık lakin bu bazı eserler için imkansızdı çünkü kimi yapılar defalarca yenilenmiş ve 16. yüzyıl mimarisiyle bağları tümden koparılmıştı. Söz konusu eserlerin ya güncel hallerine ya da bulabilirsek eski fotoğraf, çizim ve gravürlerine yer verdik.

Yapılar deprem, yangın gibi afetlerden daha çok imar planları, çarpık ve kaçak yapılaşma, kontrolsüzlük, hırsızlık, yanlış restorasyon uygulamaları, umursamazlık ve cahilliğin kurbanı olmuş görünüyor. Tahribatta başı, cami ve mescidlerin son cemaat yerlerini kapatma alışkanlığı çekiyor. Bu bölümlere yapılan müdahaleler son derece çirkin. Harimiyle, minaresiyle 16. yüzyıldan izler taşıyan cami ve mescitlerin güzelliğini, son cemaat yerlerindeki alüminyum doğramalar, plastik kaplamalar, betebe sıvalar, çirkin boyalar gölgeliyor. Böylesine büyük medeniyet eserlerini, medeniyetsizliğe kurban edişimizi izlemek en hafif ifadesiyle can yakıcı. Hamamların pek çoğu zorlukla ayakta duruyor, taş yapılar sıvanıp, boyanıyor, elektronik tabelalar, kablolar, çirkin levhalar her yerde karşımıza çıkıyor. Koca külliyelerin bah-

çelerinde döküntüler depolanıyor, taş kemerlerin içine camdan bölmeler yapılıp, çirkin perdeler asılıyor. Cami ve mescidlerin bahçelerine otoparklar inşa ediliyor. Eserlerin içinde aslına uygun restore edilenler yok mu? Elbette var ama Süleymaniye'nin etrafındaki imalathanelerin varlıklarını sürdürdüğünü göz önüne aldığımızda çok yol katedemediğimiz de aşikâr.

Son olarak, kitabın hazırlık aşamasında, bir akşam üzeri Süleymaniye'de dolaşırken yaşadığım bir anıyı sizinle paylaşmak isterim. Aylardan Mayıs, hava güneşli ama serince. Tedbiren aldığım hırkanın beni ısıtmadığını hatırlıyorum. Hafta içi bir gün olmalı, etrafta kimsecikler yok, kimbilir belki soğuk rüzgarın, belki de o günlerde süren restorasyonun etkisi. Niyetim yüzlerce kez geldiğim bu mekana farklı bir gözle bakabilmek. Mimar Sinan'ın türbesine doğru ağır adımlarla, gözüm camide ilerlerken aklımda yeni bir şey bulmak var. Bir soru, bir cevap, Süleymaniye'nin henüz göremediğim bir yönü belki. Tam da o sırada karşıma çıkıyorlar: Koca Sinan'ın türbesinin önünde tartışan Avrupalı bir çift. Konu alevli, sesleri yükselmiş, sokağın sükûneti içinde kulak misafiri olmamak ne mümkün. Tartışma konusu türbenin Mimar Sinan'a ait olup olmadığı üzerine. Sonradan ettiğimiz sohbet sırasında Hollandalı olduğunu öğrendiğim beyefendi, İngiliz olan eşine ısrarla buranın Sinan'ın türbesi olduğunu söylüyor ancak hanımefendi böylesine ihtişamlı eserlere imza atmış mimara bu kadar küçük, gösterişsiz bir türbeyi yakıştıramıyor. Çok yol yürüdükleri, yorgun, üşümüş oldukları her hallerinden belli olan bu gürültücü çift, biraz da tartışmanın alevinden olsa gerek türbenin etrafında şöyle bir dolanıp, yapıya ilişkin bilgileri okumaya da yeltenmeyince dayanamayıp, özür dileyerek, konuşmalarına dahil oluyorum. Adresin doğru olduğunu söyleyince kadının yüzünü büyük bir şaşkınlık ifadesi kaplıyor. Düştüğü şüphenin biraz da eşinin yön bulmadaki sabıkalarından kaynaklandığını anlatan kadın, büyümüş gözlerinden taşan merakı daha fazla içinde tutamıyor ve hayretle soruyor: "Bu kadar sade mi, nasıl olur? Ben caminin bahçesindeki türbelerden biri olduğuna neredeyse emindim." Nasıl olabileceğini, Mimar Sinan eserlerini görmeye gelmiş ve ertesi gün Edirne'ye doğru yola çıkacak bu çifte izah etmeye çalışırken, kendimi "hakir ve fakir" baş mimarı anlamaya daha yaklaşmış buluyorum. Onlara Rüstem Paşa Camii'ne gidebilecekleri en kısa yolu tarif edip bu sade türbeye dalıp gidiyorum, gözüm kitabenin son satırına takılıyor, mırıldanıyorum:

"Geçdi bu demde cihandan pir-i mimaran Sinan"

Başak Oğuz Ural

Ahi Çelebi Camii Bâlî Paşa Cami **Çavuşbaşı Camii (Mahmud Ağa Camii)** Damat Ferhad Paşa Camii **Ferruh Kethüda Camii** Gazi İskender Paşa Camii (Kanlıca Camii) **Güzelce Kasım Paşa Camii** Hacı Evhad Camii **Hadım İbrahim Paşa Camii** Hürrem Çavuş Camii **Hüsrev Çelebi Camii (Ramazan Efendi Camii)** Kapı Ağası Camii (Mahmud Ağa Camii) **Mesih Mehmed Paşa Camii** Molla Çelebi Camii (Fındıklı Camii) **Muhiddin Molla Fenari Camii (Çukurcuma Camii)** Nişancı Mehmed Paşa Camii **Nişancı Mustafa Paşa Camii** Piyale Paşa (Tersane) Camii **Rüstem Paşa (Azapkapı) Camii** Sinan Paşa Camii **Sokollu Mehmed Paşa Camii** Süleyman Çelebi (Üsküplü) Camii **Şah Sultan Camii** Şehzade Cihangir Camii **Turşucuzade Hüseyin Çelebi Camii** Yunus Bey Camii **Arakiyeci Ahmed Çelebi Mescidi (Meşeli Mescidi)** Arpacıbaşı Mescidi **Çivizade Kızı Mescidi (Çavuş Camii)** Davut Ağa Mescidi (Sarayağası Mescidi) **Defterdar Mahmud Çelebi Mescidi** Derviş Ali Mescidi **Duhanizade Mescidi** Düğmeci Paşa Mescidi (Dökmeciler Mescidi) **Hacı Hamza Mescidi** Hadım İbrahim Paşa Mescidi (Esekapı Mescidi) ve Medresesi **Hasan Çelebi Mescidi** Kaysunizade Mescidi **Kiremitçi Ahmed Çelebi Mescidi** Memi Kethüda Mescidi **Mimar Başı Sinan Ağa Mescidi** Sokollu Mehmed Paşa Mescidi **Süleyman Subaşı Mescidi** Üçbaş Nureddin Hamza Mescidi ve Medresesi **Yahya Kethüda Mescidi** Hüsrev Kethüda Darülkurrası **Atik Valide Sultan Hamamı** Çinili Hamam (Barbaros Hayreddin Paşa Hamamı)

Çömlekçiler Hamamı (Akarçeşme-Dere Hamamı) Haseki Hürrem Hamamı **Hüsrev Kethüda Hamamı** Merkez Efendi Hamamı **Odabaşı Behruz Ağa Hamamı** Sokollu Mehmed Paşa Hamamı (Yeşildirek Hamamı) **Valide Sultan Hamamı (Ayakapı Hamamı)** Cebeci Hanı (Rüstem Paşa Kervansarayı) **Kurşunlu Han (Rüstem Paşa Kervansarayı)** Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı **Semiz Ali Paşa Kervansarayı (Ali Paşa Hanı)** Haramidere Köprüsü **Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü (Büyükçekmece Köprüsü)** Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü (Silivri Köprüsü) **Sultan III. Murad Köşkü** Atik Valide Külliyesi **Haseki Hürrem Sultan Külliyesi** Kara Ahmed Paşa Külliyesi **Kılıç Ali Paşa Külliyesi** Mihrimah Sultan Külliyesi (Edirnekapı) **Mihrimah Sultan Külliyesi (Üsküdar)** Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Eyüp) **Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi (Kadırga)** Süleymaniye Külliyesi **Şehzade Mehmed Külliyesi** Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi **Zal Mahmud Paşa Külliyesi** Kapıağası Cafer Ağa Medresesi (Soğukkuyu Medresesi) **Nişancı Mehmed Bey Medresesi** Rüstem Paşa Medresesi **Semiz Ali Paşa Medresesi** Sultan Selim Medresesi Ayasofya Minareleri **Topkapı Sarayı Mutfakları** İbrahim Paşa Sarayı **Evvelbent (Paşadere) Kemeri** Güzelce Kemer **Havz-ı Kebir (Baş Havuz)** Kovuk (Eğri) Kemer **Mağlova Kemeri** Uzun Kemer **Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi** Hacı Ahmed Paşa Türbesi **Hüsrev Paşa Türbesi** Pertev Mehmed Paşa Türbesi **Sultan II. Selim Türbesi** Şah Huban Hatun Türbesi **Şehzadeler Türbesi** Şeyh Yahya Efendi Türbesi

CAMİLER

AHÎ ÇELEBİ CAMİİ

Eminönü'nde Haliç kıyısında yer alan yapı Saî Çelebi'nin kaleme aldığı *Tezkiretü'l-Ebniye*'de Mimar Sinan tarafından yapılan camiler listesinde "İzmir (Yemiş) İskelesi yakınında Ahî Çelebi Camii" şeklinde geçer. Caminin banisi Ahî Çelebi Mehmed, 15. yüzyılın ortalarında doğmuş, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde yaşamış, zamanının meşhur doktorlarındandır. İlk eğitimini babasından alan Ahî Çelebi önce Mahmutpaşa'da bir dükkânda doktorluk yapar, ardından Fatih Darüşşifası'nda hekimbaşılığa kadar yükselir. Doksanını deviren Ahî Çelebi, ilerleyen yaşına aldırmadan hacca gider ve dönüş yolunda Mısır'da vefat ederek İmam Şafii Türbesi'ne defnedilir.

Ahî Çelebi'nin, 1524'te ölmüş olması ve yapının bu tarihten önce tamamlanması, bir Mimar Sinan eseri olup olmadığı konusunda farklı görüşler doğurur. Kimi kaynaklar yapıyı bu erken tarih nedeniyle bir Mimar Sinan eseri olarak kabul etmez. Oysa caminin 1539 yılında yanıp harap olduğu bilinmektedir. Sinan'ın eserlerini listeleyen Saî Çelebi imzalı *Tuhfetü'l-Mimarin*'de "yangında harap olduğu ve tamir edildiği" şeklinde açıklanarak kaydedilmiş olması harap yapının 1538 yılında baş mimar olan Mimar Sinan tarafından kapsamlı bir onarımdan geçirildiği ya da yeniden yapıldığını düşündürür. Tezkirelerdeki kayıtlara bakılırsa, caminin ilk mimarı değilse de onu yeniden inşa eden Mimar Sinan olmalıdır.

Ahî Çelebi Camii, Evliya Çelebi'nin meşhur seyahat rüyasının geçtiği mekân olması nedeniyle İstanbul folklorunda önemli bir yere sahiptir. *Seyahatnamesi*'nde pek çok kez bahsettiği "Yemiş İskelesi'nde helal malla yapılmış Mimar Sinan yapısı Ahî Çelebi Camii" dediği yapının Evliya Çelebi'nin hayatında da ayrı bir yeri ve anlamı vardır. Evliya Çelebi, 1040 Muharrem'inin aşure gecesi (19.08.1630) İstanbul'daki evinin köşesinde murat uykusuna yatar ve rüyasında kendisini Yemiş İskelesi yakınındaki eski bir cami olan Ahî Çelebi Cami'nde bulduğunu anlatır. Rüyada caminin içi nurlu bir cemaatle doludur. Evliya Çelebi, bu kalabalığın kimlerden oluştuğunu hemen yanındaki zata sorar. O da Evliya'ya cami içindekileri bir bir gösterir, tanıtır ve kalabalığın peygamber ruhlarından, evliya ve asfiya ruhlarından oluştuğunu anlatır. Hz. Ebubekir'i, Hz. Ömer'i, Hz. Osman'ı, Hz. Ali'yi, Hz. Veysel Karani'yi, Hz. Bilal-i Habeşî'yi, Hz. Hamza'yı gösterir. O sırada Hz. Muhammed, sağında Hz. Hasan ve solunda Hz. Hüseyin ile camiye girer. Hz. Muhammed'in kıldırdığı sabah namazının ardından Evliya Çelebi Kur'ân okur. Sonra yanındaki zat elinden tutar ve o meşhur sahne vuku bulur. Hz. Muhammed'in huzuruna götürülen Evliya Çelebi, Hz. Muhammed'in elini öper ve "Şefaat yâ Resûlallah" diyecek yerde "Seyahat ya Resûlallah" der. Hz. Muhammed tebessüm edip, "Allah'ım şefaati, seyahati ve ziyareti sağlık ve esenlikle kolaylaştır" der. Nurlu kalabalık camiden çıkar, Evliya Çelebi uyanır.

Yapının banisi Ahî Çelebi Mehmed, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde yaşamış, dört padişah görmüş meşhur bir doktordu. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde Ahî Çelebi Camii'nin yerini "Balıkpazarı Değirmen Sokağı, Yoğurtçu Hüseyin Sokağı ve Zindankapı Caddesi arasında kalan adacıkta" diye tarif eder. Günümüzde bu tarif artık geçersizdir, çünkü geriye ne Balıkpazarı ne de Yoğurtçu Hüseyin Sokağı kalmıştır.

1653 yangınında, 1894 depreminde büyük hasar gören cami yakın zamana dek bir harabeydi. Zemini kayan, minaresi yıkılan, sıvaları dökülen cami ayakta durabilmesi için çelik kafeslere alınmıştı. Restorasyon projesi yapılmış ancak uzun yıllar boyunca bir türlü hayata geçirilememişti. Çalışmalar nihayet 2005 senesinde başladı. Bütünüyle elden geçirilen cami 2007'de yeniden ibadete açıldı. Özgünlüğünü tamamen yitirmiş olsa da İstanbul tarihi ve folkloru açısından önemini korumaktadır.

Ahî Çelebi Camii'nin günümüzdeki görünümü

2

BÂLÎ PAŞA CAMİİ

~

Yapdı bu câmii Hümâ hâtûn
Bint-i Sikender-i zeman ol mâh

Hak kabûl ide göšterüp dîdâr
Kıla mahşerde şefkat ana İlâh

Didi anın Hudâyî târîhin
Mescid-i ümmet-i Resûlallâh

910 (1504/1505)

Caminin mahfil merdiveni çıkıntısının dış tarafında taştan bir kuş evi yer alır. Bu çok güzel minyatür ev, mimari özellikleriyle 16. yüzyıl Türk evlerinin bir modelini teşkil eder. Kuş evleri, o dönemde binaların yüksekçe bir yerine yaptırılan, taştan, zarif, minyatür köşklerdir. Bu sevimli evler Osmanlı'da hayvanlara gösterilen önemin göstergelerinden biridir.

▲ *Caminin mahfil merdiveni çıkıntısının dış tarafında yer alan taştan kuş evi*

Fatih'te Bâli Paşa Caddesi Hoca Efendi Sokağı'nda bulunan Bâlî Paşa Camii'nin manzum kitabesi yapının hikâyesini bu üç beyitle anlatır. Cami, genel görüşe göre Mimar Sinan'ın eseri olup 16. yüzyılda inşa edilmiştir.

Tezkiretü'l-Ebniye caminin Mimar Sinan eseri olduğunu söyler. Ancak Hüdayi mahlaslı, Kanuni Sultan Süleyman'ın doğumunda lala tayin edilen Ken'ân Bey'in imzasını taşıyan kitabesine ilişkin yorumlar yapının banisi ve tarihi hakkında farklı görüşlere yol açar. İlk görüşe göre, Sultan II. Bayezid'in veziri Bâlî Paşa'nın kendi adına yapımına başlattığı ve ömrü yetmeyerek bitiremediği camiyi, eşi Hüma Hatun tamamlatır. Ayvansarayi Hüseyin Efendi, *Hadikat-ül Cevâmî*'de Hüma Hatun'un II. Bayezid'in kızı olduğunu ve eşi Bâlî Paşa'nın 1494'teki ölümü üzerine kendi malından 15.000 altın harcayarak cami inşaatını 1504 tarihinde tamamlattığını söyler. Ancak 1504 tarihi, bu caminin bir Mimar Sinan yapısı olabilmesi için erken bir tarihtir. Mimar Sinan, o tarihte çok gençtir ve henüz İstanbul'a gelmemiştir.

Bir diğer görüşe göre ise 1504'te tamamlanan Bâlî Paşa Cami, 1509 İstanbul depreminde yıkılır. Binlerce evin, yüz civarında caminin yerle bir olduğu, şiddeti ve yarattığı ağır hasar sebebiyle halk arasında Küçük Kıyamet (Kıyamet-i Suğra) olarak adlandırılan bu depremden yıllar sonra Mimar Sinan tarafından onarılır ya da yeniden yapılır. Apdullah Kur'ân'a göre ise Bâlî Paşa Camii 1504'te yapılır, 1538-1588 yılları arasında Mimar Sinan tarafından tamir edilir. Kur'ân, bu tamirat sonrasında yapıda Mimar Sinan'ın üslubunun belirgin olduğuna dikkat çeker. Semavi Eyice ise kitabenin yanlış okunduğunu, Hüma Hatun'un İskender Paşa'nın kızı olup caminin 1543'te Mimar Sinan tarafından yapıldığını söyler.

Bâlî Paşa Camii, 1633 yangınında zarar görür. Sonra sırasıyla son cemaat yeri sütunlarının yenilendiği 1766 depremini, ana kubbesinin bütünüyle çöktüğü, mihrap duvarının ve son cemaat yerinin yıkıldığı 1894 depremini yaşar. Son olarak 1918'teki Büyük Cibali Yangını'nın ardından harabe halini alır. Bâlî Paşa Camii'nin 1935 yılında başlanan tamirini Ekrem Hakkı Ayverdi gerçekleştirir. O dönemde Ayverdi tarafından kubbesi betonarme olarak yeniden inşa edilen camideki restorasyon 1958 yılında başka onarım çalışmalarıyla sürer. Son cemaat yeri 1975 yılında tamamlanır. Camide son olarak 2007 yılında tamir ve bakım yapılır ve 2008'in Şubat ayında yeniden ibadete açılır.

Caminin mahfil girişinin kemer alınlığında günümüzde kaybolmuş olan şadırvanının 1592 tarihli uzun vakfiye kitabesi bulunur. Kitabede hassa suyolcu bölük başlarından Abdullah oğlu Hızır Bey'in camiye eklediği şadırvan bildirilir. Caminin ilgi çekici taraflarından biri de Mimar Sinan'ın Hümâ Hatun Camii dediği Bâlî Paşa Camii abdest alma yerine suyolu vakfetmiş olmasıdır. Bâlî Paşa ve Hümâ Hatun'un türbelerinden günümüze hiç iz kalmamıştır.

ÇAVUŞBAŞI CAMİİ
(MAHMUD AĞA CAMİİ)

~

Evliya Çelebi'nin anlattığına göre yapıldığı yıllarda caminin çatısı kurşun kaplıdır. Caminin kurşunları 93 Harbi olarak bilinen 1876 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mermi yapılmak için alınır. Eritilen cami çatısı kurşunları askerlerin tüfeklerine mermi olur.

Sütlüce Mahallesi'ne hâkim yamaç üzerinde Hamam Sokak'ta yer alan Çavuşbaşı Camii, Mimar Sinan tarafından Mahmud Ağa için inşa edilmiştir. Caminin ilk kitabesi zaman içinde kaybolmuştur, ancak kapısı üzerinde bulunan 1889 tarihli tamir kitabesine göre cami 1538'te inşa edilmiştir. Caminin 1889'daki onarımını Tophane Nazırı Seyyid Paşa gerçekleştirmiştir. Caminin komşu olduğu Hasırizade Tekkesi'ne intisap etmiş olan Seyyid Paşa, tekkenin haziresinde yatmaktadır.

Çavuşbaşı Camii, dikdörtgen planlıdır. Duvarları bir sıra kesme küfeki taş, iki sıra tuğla örülüdür. Yapının üstü ahşap çatı ile örtülmüş, kirpi saçaklarla çevrilmiştir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre yapıldığı yıllarda caminin çatısı kurşun kaplıdır.

Caminin kurşunları 93 Harbi olarak bilinen 1876 Osmanlı-Rus Savaşı'ında mermi yapılmak için alınır. Eritilen cami çatısı kurşunları askerlerin tüfeklerine mermi olur.

1889 tarihli onarım kitabesi hem bu olayı hem de Seyyid Paşa'nın çatıyı yeniden kurşunla kaplattırdığını anlatır. Fakat bir sonraki tamiratta kurşunlar yine kaldırılır ve çatı kiremitle örtülür.

Son cemaat yeri 1950'li yıllarda özgünlüğü bozularak kapatılır. Caminin genel görüntüsündeki bütünlüğü de bu yanlış uygulama bozar. Caminin kuzeyinde yer alan giriş kapısı basık kemerlidir. İki basamakla ulaşılan yapının iç mekânı oldukça sadedir. Giriş kapısıyla mihrap aynı eksende bulunur. Caminin ahşap tavanında çıtalarla oluşturulan dikdörtgen çerçeveler bulunur. Tavan göbeği yuvarlaktır ve bezemelerle süslüdür. Vaaz kürsüsü ve minberi ahşaptır. Minare, caminin kuzeydoğu köşesinde yer alır ve kaidesi ile kürsüsü taştan yapılmıştır. Gövdesi ise tuğladandır. Yapıldığı dönemin özelliğini taşımayan taş külah, şerefe ve tuğla gövde cami onarımının gerçekleştirildiği 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlenir.

▲ *Caminin türbeler cephesinden bir görünümü*

Caminin bulunduğu alan bugün bir açık hava müzesi görünümündedir ve her ne kadar binaya eklenen yapılar sonucu cami özgünlüğünü kaybetmişse de, hem cami hem de yer aldığı bölge görülmeye değerdir. Caminin kuzey ve güneybatısında haziresi, doğusunda döneminin en güzel ya-

pılarından biri olan Hasırizade (Elif-i Efendi) Tekkesi, batısında İbrahim Paşa Çeşmesi ve bugün artık ayakta olmayan sıbyan mektebinin yeri, avlusunda Beyoğlu Müftülüğü'ne bağlı Mahmud Ağa Kütüphanesi bulunur. Caminin kuzey haziresinde banisi Mahmud Ağa'nın ve Cemaleddin İshak Karamani'nin türbeleri yer alır.

Cemaleddin İshak Karamani'yle ilgili kaynaklar Sütlüce'ye defnedildiğini doğrulamakla birlikte bir cami haziresinden söz etmezler. Karamani'nin mezarının daha sonra Çapa tarafına nakledildiği ve kabir yerinin zaman içinde kaybolduğu da rivayetler arasındadır. Bugün Çapa civarında yine bu zata atfedilen bir kabir bulunur.

4

DAMAT FERHAD PAŞA CAMİİ

~

İyi bir hattat olan Damat Ferhad Paşa'nın yazdığı Kur'ân'lardan biri günümüzde Topkapı Sarayı'nda, bir diğeri de Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır.

Ferhad Paşa Camii'nin dıştan görünümü

Çatalca'da Ferhad Paşa Caddesi üzerinde bulunan Damat Ferhad Paşa Camii, Mimar Sinan'ın son dönem eserlerindendir. Çatalca tepesinin eteğine inşa edilen caminin net yapım tarihi bilinmemekle birlikte, Vezir Damat Ferhad Paşa'nın 1574'teki ölümünden sonra tamamlandığı düşünülür. Mimar Sinan'ın yapımına hayatının sonlarına doğru başladığı caminin bazı detayları yapının Sinan'ın vefatından sonra tamamlanmış olma ihtimalini de akla getirir.

Damat Ferhad Paşa Camii, son derece sade bir mimari üsluba sahiptir. Ancak tüm bu sadeliğine karşın caminin tek kubbeli iç mekânı anıtsaldır. Özgünlüğünü büyük ölçüde korumayı başarmıştır. Yapı içerisine sonraki dönemlerde eklenen mahfil ve doğrama ile kapatılmış revağı caminin mimari bütünlüğünü gölgeler.

Caminin banisi Vezir Ferhad Paşa'nın "damatlığı" Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadesi Mehmed'in kızı Hümaşah ile evlenerek saraya damat olmasından gelmektedir. Ferhad Paşa, devlet adamlığı kadar hattatlığıyla da meşhurdur. Evliya Çelebi, iyi bir hattat olan paşayı şöyle anlatır:

"Şehzâde Mehmed Han'a damat olup Eski Saray'dan bir köşesini bulup Sultan Bayezid yakınında bunlara yeni bir saray yapıldı. Hattat olduğundan mushaf-ı şerif yazıp onunla geçinirdi. Bir mushafı Bayezid Han Türbesi'ndedir."

Nesih yazıda usta bir hattat olan Ferhad Paşa, devlet işleri dışında kalan zamanında hatla uğraşmıştır. Ahmed Karahisari'den hat sanatının inceliklerini öğrenip birçok Kur'ân-ı Kerim yazmıştır. Bir rivayete göre bu Kur'ân'ları yüz altına satar ve cenaze masraflarının elde edilen parayla karşılanmasını vasiyet edermiş. Paşanın kabri adını taşıyan caminin haziresinde değil Eyüp'tedir.

Hümaşah'ın Şehzade Külliye'sindeki türbesinde, başucunda eşi Ferhad Paşa'nın yazdığı büyük ve nefis bir Kur'ân-ı Kerim dururdu. Hatta bu Kur'ân'ın baş tarafında Hümaşah Sultan'ın da birkaç satır yazısı bulunduğu rivayet edilir. Ali Emiri Efendi'nin *Osmanlı Tarih Mecmuası*'nda verdiği bilgiye göre bu Kur'ân-ı Kerim, onun zamanına kadar muhafaza edilir ve kendisi tarafından da görülür, fakat daha sonra kaybolur. Bu nadir elyazması Kur'ân-ı Kerim İstanbul'un kaybolan sanat eserlerinden biridir.

5

FERRUH KETHÜDA CAMİİ (BALAT CAMİİ)

~

Balat'ın merkezinde Molla Aşki Mahallesi Ferruh Kahya Sokağı'nda yer alan cami 1562'de yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Caminin banisi Kanuni devri ileri gelenlerinden Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın kethüdası Ferruh Ağa'dır. Ferruh Ağ,a caminin kürsü penceresi önündeki hazirede medfundur. Balat Camii olarak da bilinen eser yapıldığı dönemde Sünbüli Dergâhı'na tesis edilmiş ve tekkenin tevhithanesi olarak kullanılmıştır. Camii, yapıldığı dönemde medrese, tekke müştemilatı, mahkeme binası ve çeşme gibi yapılardan oluşan küçük bir külliyenin merkezini oluşturmuştur. Külliye, çeşitli devirlerde büyük tahribatlar ve değişiklikler yaşamış ve günümüze ancak cami ile çeşmesi ulaşmıştır.

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde bu camiden şöyle söz eder: "Süleymanlı Ferruh Kethüdâ'nındır ve Mimar Sinan yapımıdır. Dış sofasının kıble duvarında baştan ayağa Kudüs'ten Mısır'a ve Mısır'dan tâ Medine'ye ve Mekke-i Mükerreme'ye varıncaya kadar bütün menzillerde olan dereleri, tepeleri ve tehlikeli geçit yerlerini şekil ve durumlarıyla usta bir nakkaş resmetmiştir ki Erjenk ve Mânî kalemini çekmede âcizdir." Evliya Çelebi'nin hayranlıkla anlattığı, Erjenk ve Mani'nin bile kusur bulamayacağı bu çizimlerden ve şekillerden günümüze bir iz dahi kalmamıştır.

Ferruh Kethüda Camii'nin Evliya Çelebi tarafından hayranlıkla anlatılan, Erjenk ve Mani'nin bile kusur bulamayacağını söylediği süslemelerinden, çizimlerinden ve şekillerinden günümüze bir iz dahi kalmamıştır.

Dikdörtgen planlı Ferruh Kethüda Camii'nin çatısı ahşaptır ve minaresi sağındadır. Yapının enine dikdörtgen planı bir çıkıntıyla son bulur ve mermer mihrap bu ileriye doğru çıkan sofanın üzerinde yer alır. Mermer mihrabın iç bölümü 18. yüzyılda Tekfur Sarayı'nda imal edilen, sıraltı tekniğinde çinilerle kaplanır ve günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşır. Yapının diğer çinileri ise 1938-1947 yılları arasında çalınmıştır. Çok sayıda pencereyle aydınlatılan caminin pencere tabanları ve mukarnaslı ahşap sütun başlıkları dikkat çeker. 1766 depreminde minareleri yıkılan ve 1877 Balat yangınında son cemaat yeri, tekke yapıları ve mahkeme binası zarar gören cami kapsamlı onarımlardan geçirilmiştir.

Ferruh Kethüda Camii'nin avlu cephesinden bir görünüm

Yaşadığı tüm bu onarımların ardından cami özgün özelliklerini yitirir, ancak yapının genel siluetine asıl darbe vuran eski tarihli restorasyonlardan çok yakın tarihli çirkin eklemelerdir. Caminin ziyaretçilerini sokaktan soyutlayan, geniş, huzurlu avlusuna girdiğinizde karşınıza çıkan alüminyum doğrama son cemaat yeri camekânı caminin genel görüntüsüne büyük zarar vermektedir. 2000'li yıllarda iç mekân duvarlarının tamamının ve son cemaat yerinin çiniyle kaplanması ise caminin tüm iç mekân ahengini bozmuştur.

6

GAZİ İSKENDER PAŞA CAMİİ (KANLICA CAMİİ)

~

Camii, Boğaz'ın en güzel köylerinden olan Kanlıca'nın deniz kıyısındaki küçük meydanında yer alır. Yapının banisi Gazi İskender Paşa, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinin ileri gelen devlet adamlarından biridir ve "Magosa Fatihi" olarak ünlenmiştir. İskender Paşa önce boştancıbaşı, ardından kapıcıbaşı görevlerinde bulunur. Sonra sırasıyla yeniçeri ağalığı, vezirlik ve Mısır, Budin, Anadolu valilikleri yapar ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sırasında İstanbul kaymakamlığı vazifesini üstlenir. Ardından bir süre kubbenişin olarak görev yapan paşa, Kıbrıs'ta Magosa'nın fethine memur edilir ve bu fetihten iki gün sonra, henüz İstanbul'a dönmeye fırsat bulamadan, solunum yolları rahatsızlığından 1571'de Kıbrıs'ta vefat eder.

İskender Paşa, adını taşıyan bu camiyi 1559 yılında Mimar Sinan'a küçük bir külliyenin merkezi olarak yaptırmıştır. Külliyeden geriye bugün sadece cami ve türbe sağlam kalabilmiştir. Külliyenin hamam ve medrese yapıları ise maalesef günümüze ulaşamamıştır. Kanlıca Camii olarak da bilinen yapı Mimar Sinan'ın tezkirelerinde "Kanlıca'da merhum İskender Paşa" ve "Camii İskender Paşa der Kanlıca" şeklinde geçer. Camiden ve paşadan Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde şöyle bahseder:

"Han vezirlerindendir. Dört köşe duvar üzere yine dört köşe tavan, kurşun kubbeli ve bir manireli bir camidir. Avlusunda düzgün ağaçları var. Mimar Sinan Ağa yapısıdır." Gazi İskender Paşa Camii, Mimar Sinan'ın çatılı camilerindendir. Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği kubbenin, kurşun kaplı ahşap çatının altında yer alan ahşap bir kubbe olabileceği düşünülür. Günümüzde caminin iç mekânı, çıtalarla, "çubuklu" adı verilen ahşap bir tavanla kaplıdır. Enine dikdörtgen planlı caminin duvarları iki sıra tuğla hatıllıdır ve moloz taşla örülmüştür. İki kanatlı cümle kapısının basık kemeri üzerinde caminin kitabesi yer alır. Ahşap minber ve vaaz kürsüsü ise yakın zamana tarihlenir. Caminin minaresi kesme küfeki taşındandır ve caminin kuzeybatı köşesinde yer alır. Çokgen kesitli gövdesi kare tabanlı bir kaideye oturur. Dikkat çekici şerefesinin altındaki mukarnasların ince işçiliği son derece güzel ve görülmeye değerdir.

Gazi İskender Paşa'nın türbesi caminin kuzeyinde yer alır. Dikdörtgen planlı kâgir türbe yapısının çatısı ahşaptır. Klasik türbe mimarisinden farklı bir görünüme sahip olması ve İskender Paşa ile oğlu Ahmed Paşa'nın kabirlerinin üzerine

Yapıldığı dönemde küçük bir külliyenin merkezi olarak tasarlanan caminin etrafındaki yapılar 1925'te Üsküdar'ı Beykoz'a bağlayan yolun genişletilmesi amacıyla ortadan kaldırılır. Hatta avluyu gölgeleyen asırlık ağaçların da bir kısmı kesilir. Külliyenin parçası Mimar Sinan yapısı hamam tamamen tarihe karışmış olsa da Evliya Çelebi'nin anlattığı fil kabartması ile bezeli ayna taşı bugün Türk İslam Eserleri Müzesi'ndedir.

ahşap sandukalar yerine mermer lahitler konmuş olması yapının üzeri açık olarak inşa edildiğini düşündürür. Türbe, 1850 yılında bütünüyle yenilenmiştir.

Türbe ve muvakkithanenin denizden görünümü

Türbenin hemen yanı başında Tanzimat dönemi ileri gelenlerinden M. Sadık Rıfat Paşa'nın türbeye bitişik bir biçimde inşa ettirdiği muvakkithane bulunmaktadır. Muvakkithane, camiden hemen hemen dört yüz yıl sonra yapılmasına rağmen, mütevazı boyutları, sade cepheleri köşesine iliştirilmiş olduğu türbeyle uyum içindedir.

7

GÜZELCE KASIM PAŞA CAMİİ

~

Güzelce Kasım Paşa Camii, Kasımpaşa'da Bahariye Caddesi'ndedir. 1530-1534 yılları arasında tamamlanan yapı dönemin Anadolu, Mısır ve Rumeli beylerbeyliği görevlerinde bulunan, III. Vezir Güzelce Kasım Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle birlikte iskâna açılan Kasımpaşa bölgesi en büyük inşaat faaliyetlerine Kanuni Sultan Süleyman devrinde sahne olur. Dönemin önemli devlet adamlarından Kasım Paşa, Piyale Paşa, Ferhad Paşa ve Ayas Paşa bu bölgede çok sayıda ev, hayır eser ve cami inşa ettirir ve semtin gelişip büyümesinde önemli katkı sağlar.

Caminin içinden bir görünüm

Güzelce Kasım Paşa ya da Cami-i Kebir (Büyük Camii) olarak da anılan yapı bu dönemde yapılır. Şimdilerde Bahariye Caddesi olarak bilinen geniş yol o dönemde bir dere

yatağıdır ve caminin kıble duvarı, eskiden büyük kayıkların Piyalepaşa'ya ulaşması için genişletilen bu kanala bakmaktadır. Evliya Çelebi, Koca Kasım Paşa Camii olarak adlandırdığı yapıdan kare planlı, tahta kubbeli, tek katlı eski bir cami olarak bahseder ve tek şerefeli, ölçülü bir minaresi bulunduğunu anlatır. Çelebi, caminin avlusunun çınar ve dut ağaçlarıyla süslü olduğunu ve bu avluda eskiden imaret olan bir yapının onun döneminde hastane olarak kullanıldığını belirtir. *Seyahatname*'nin ilgili bölümünde caminin avlusunda bir mahkeme olduğu belirtilir.

Güzelce Kasım Paşa Camii, bir paşanın adını taşımasına rağmen, Sultan Abdülaziz tarafından yeniden yaptırıldığından tüm selatin camileri gibi bir padişah yapısı olması nedeniyle çifte minarelidir. Güzelce Kasım Paşa'nın adını 16. yüzyıldan günümüze taşıyan yapı Mimar Sinan karakteristiği taşımasa da görülmeye değerdir.

Sultan II. Bayezid'in kölelerinden birinin oğlu olan Kasım Paşa, sarayda yetişir, bir süre sarayda rikap ağalığı yaptıktan sonra, 1516 tarihinde Hama mutasarrıflığı ile saray dışı görevlerine başlar. Sırasıyla Adana, ardından Anadolu ve Rumeli beylerbeyliği görevlerinde bulunur, 1523'te Mısır valiliğine atanan paşa, kısa süre sonra azledilir. 1524'te ikinci kez Mısır valisi, ardından Budin valisi olan Kasım Paşa, 1531'de Mora Sancağı'ndan emekli olur. 1533'te İstanbul'da vefat eder ve vasiyeti üzerine Gelibolu'ya defnedilir.

Güzelce Kasım Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı ve büyük ölçüde ahşap olduğu varsayılan yapının Sultan III. Ahmed devrinde, 1721 yılında yandığı düşünülmektedir. Caminin mütevellisi Hekimoğlu Ali Paşa'nın kardeşi Feyzullah Bey yanan yapının onarımını 1737 yılında kısa sürede gerçekleştirmiştir. 19. yüzyılda tekrar yanan yapı, bu kez Sultan Abdülaziz tarafından devrin mimari anlayışına uygun olarak kubbeli ve çifte minareli olarak yeniden yaptırılmıştır. Ancak cami, günümüzdeki görünümünü Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1891 yılında yapılan tamirat sonucu almıştır.

Bütün bu onarım ve yeniden yapılma süreçlerinin ardından camide bir Mimar Sinan üslubundan söz etmek imkânsızdır. Cami hem mimari yapısı hem de süsleme tarzları ile 19. yüzyılın ikinci yarısını yansıtır ancak devrinin benzer yapılarına göre farklılıkları bulunur. Dış görünüşünün ağırlığına karşın iç mekânı ferah ve aydınlıktır. Evliya Çelebi'nin camii avlusunda olduğunu söylediği mahkeme binasından bugün eser yoktur. Günümüzde cami avlusunda sekizgen planlı, dört açıklı rokoko üslubunda, şimdi imam odası olarak kullanılan 1892 tarihli bir sebil ve caminin batı köşesinde bir muvakkithane bulunmaktadır.

HACI EVHAD CAMİİ

~

Fatih Yedikule'de, Hacı Evhaddin Caddesi'nde bulunan cami 1575 tarihinde Hacı Evhaddin (Evhadüddin olarak da geçer) tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Ayvansarayi Hüseyin Efendi yapının banisi Hacı Evhad'ın devrin kasap ustalarından olduğunu söyler. Caminin kitabesi şöyledir:

Hacı Evhad kim bu zibâ câmi'i
Yapdı lillah eyleyüb bezl-i direm

Sâhibü'l-hayra yaraşur ol ki ger
Alemin cömerd kassâbı disem

Didi târihin Azîzî-i hakîr
Hacı Evhad Câmi'i misl-i Harem

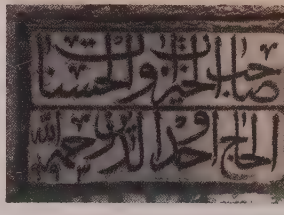
Caminin banisi Hacı Evhad, mihrabın önündeki hazirede medfundur. Mimar Sinan'ın çatılı camilerinden olan yapı dikdörtgen planlı ve kâgirdir. Son cemaat yeri ve çatısı ise ahşaptır. Kesme küfeki taşından yapılmış olan tek şerefeli, süslü ve zarif minaresi caminin sağında yer alır. Kadınlar ve müezzin mahfili bulunan caminin mihrabı alçıdan yapılmıştır. Minber ve kürsüsü ahşaptır.

Üç bin metrekarelik bir alanda bulunan cami kadar aynı adı taşıyan tekkesi de meşhurdur. Merkez Efendi Camii haziresinde medfun olan Seyyid Hüseyin Efendi, Hacı Evhad Tekkesi'nin önemli şeyhlerindendir ve aynı zamanda dönemin Süleymaniye Camii vaizlerindendir. Günümüzde cami avlusunun batı cephesinde olması gereken tekke, matbah ve tevhithane binaları yerlerini başka yapılara bırakmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapanmasının ardından bir süre mahallenin ihtiyaç sahipleri tarafından konut olarak kullanılan derviş hücreleri de zaman içinde kaybolur. Caminin üç kuyusundan biri kullanılabilir durumdadır. Avluda sonradan eklenen bir de şadırvan bulunur.

Cami yapıldığı 16. yüzyıldan bu yana çeşitli tamiratlar görmüştür. Osmanlı döneminde en ayrıntılı onarımdan 19. yüzyılda Sultan Abdülmecid döneminde geçtiği bilinmektedir. Yapının özellikle içinde bu dönemin üslubu hissedilir. 1920'de geçirdiği bir yangın sonrası harabeye dönen cami uzun yıllar metruk kalmış ve dört duvardan ibaret kaldığı bu süre içinde bütün çinileri çalınmıştır. Sırasıyla 1936-1943 yılları arasında, 1945'te ve 1956 yılında tamirattan geçirilmiştir. Son cemaat yeri ve orjinalinde kurşun kaplı olan çatısı aslına uygun yapılmamış ve bu suretle caminin özgünlüğü bozulmuştur.

Cami yapıldığı 16. yüzyıldan bu yana çeşitli tamiratlar görmüştür. Osmanlı döneminde en ayrıntılı onarımdan 19. yüzyılda Sultan Abdülmecid döneminde geçtiği bilinmektedir.

Sahibül hayrat vel hasanat el Hac Evhaddin

HADIM İBRAHİM PAŞA CAMİİ

~

Camii planı itibariyle Mimar Sinan'ın Fatih'te inşa ettiği Bâli Paşa Camii ile büyük benzerlik gösterir.

Hadım İbrahim Paşa'nın türbesi

Hadım İbrahim Paşa tarafından 1551'de Mimar Sinan'a inşa ettirilen cami suriçinde, Silivrikapı Caddesi üzerindedir. Evliya Çelebi'nin "Hayâ, edep ve vakar sahibi ihtiyar yiğit bir vezir idi. Silivrikapı'nın iç yüzündeki aydınlık cami onun hayratındandır" diye anlattığı Hadım İbrahim Paşa'nın camiyi, hamam, medrese ve türbe yapılarıyla birlikte bir külliye olarak inşa ettirdiği bilinir. Külliye, Meryem Kilisesi'ne (Balıklı Kilisesi) uzanan, o zamanların çok önemli bir caddesi üzerinde yer almaktaydı. Ancak külliyeden günümüze sadece cami, İbrahim Paşa'nın üstü açık türbesi ve avludaki şadırvan ulaşır.

Avlusuna üç ayrı kapıdan girilebilen yapının sol taraftaki girişi üzerinde Sâî Çelebi'nin girift bir sülüs ile iki satır halinde yazılmış kitabesi bulunur. 16. yüzyıl karakterini en iyi biçimde muhafaza etmiş Mimar Sinan camilerinden olan yapının etrafı kesme taşlarla çevrilidir. Kare planlı kübik yapı 12 metre çapında, içinde sülüs hat ile "Fatiha Suresi" yazan büyükçe bir kubbeyle örtülüdür. Taştan, mukarnaslı mihrabın üstündeki nakışlı yarım daire çinilerle süslüdür ve görülmeye değerdir. Caminin ince işçilikli minberi ve korkulukları mermer, kürsüsü ise ahşaptır.

Son cemaat yerini, altı mermer sütunun taşıdığı beş yüksek kubbe örtmektedir. Ortada yer alan kubbe diğerlerine göre hem yüksek, hem de üstü dilimlidir. Çift kanatlı cümle kapısı oymaları ve işçiliğiyle dikkat çeker.

Hadım İbrahim Paşa, caminin haziresinde medfundur. Açık türbesi sade ve düz hatlarıyla dikkat çeker. Ezan vakitlerine aşırı bir hassasiyet gösteren İbrahim Paşa ezanın tam vaktinde okunması için bir ev vakfeder. Bu evde sürekli olarak bir görevli bulunmasını sağlar ve bu görevliyi evdeki kum saatlerini özel makaralarla hareket ettirme işinden sorumlu tutar. Her ezan vakti geldiğinde müezzini haberdar eden görevli ezanın zamanında okunmasını sağlar. Paşanın, bu konudaki hassasiyeti 1560 tarihli 95 sayfalık vasiyetinden açıkça anlaşılır. Paşa, bu işin masraflarının vakıf gelirlerinden karşılanmasını vasiyetinde şiddetle tembihler.

Evliya Çelebi, camiden "Silivrikapısı'nın iç yüzünde tek katlı ruhânî bir camii yapmıştır ki sanki cennet köşküdür. Avlusu içi yüksek ağaçlar ile süslenmiş olup irfan sahiplerinin toplandığı bir gölgeliktir. Gayet sanatlı ve gönül açan süslü bir camidir" diye bahseder. Evliya Çelebi'den yüzlerce

yıl sonra, yolu camiye düşenler, avluya attıkları ilk adımla bugün de aynı hissiyatı yaşayabilirler. İnce işçilik yapının tüm ayrıntılarında kendini gösterir; mermer minberi, son cemaat yeri çinileri ve mukarnasları yapıldıkları dönemin en iyi örneklerindendir. Hadım İbrahim Paşa Camii, Mimar Sinan'ın yaptığı büyük boyutlu camilerden biri değilse de, iç mekânın oranlarından ve detaylarından etkilenmemek imkânsızdır.

HÜRREM ÇAVUŞ CAMİİ

~

Fatih'te Keçeciler Caddesi, Keçeci Çeşmesi Sokağı'nda bulunan cami 1562 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Banisi Kanuni Sultan Süleyman'ın divan çavuşlarından Hürrem Çavuş'tur. Caminin avlusunda medfun olan Hürrem Çavuş hayattayken yapımına başlanan yapı, onun 1560'taki ölümünden iki sene sonra tamamlanır.

Cami, duvarları taş ve tuğla örgülü, kâgir bir yapıdır. Dikdörtgen planlı bina Mimar Sinan'ın çatılı camilerindendir. Ahşap çatısı kiremitle örtülüdür. Hem cami iç mekânı hem de son cemaat yeri tavanı ahşap ve dekorludur. Alçıdan yapılmış mihrabı iskalaktitlidir. Minberi ve kürsüsü ahşaptır. Tek şerefeli minaresi taştan yapılmıştır ve caminin sağındadır. Minarenin kaidesi duvara gömülüdür. Hem caminin hem de avlusunun tek giriş kapısı bulunur. Yüksek avlu duvarları sırlı tuğla ve taştan yapılmıştır.

1844, 1901 ve 1977 yıllarında çeşitli tamiratlar geçiren caminin son onarımı 2000 senesinde yapılmıştır. Yapı yıllar içinde yaşadığı tahribatlar ve peşi sıra gelen onarımlar sonucu orjinal halini muhafaza edememiş ve özgünlüğünü yitirmiştir. Ayrıca avlusunda olduğu bilinen mektep ve çeşmeden, mihrap yönündeki tekkeden hiçbir iz kalmamıştır.

Cami, günümüze ulaşabilmiş dört sakıflı camiden biriyken kapatılarak ahşap malzemeden iki katlı olarak inşa edilmiş, bu çok önemli özelliğini ve özgünlüğünü yitirmiştir.

11

HÜSREV ÇELEBİ CAMİİ (RAMAZAN EFENDİ CAMİİ)

Kocamuştafapaşa'da bulunan cami 1585 yılında yapılmış olup Mimar Sinan'ın hayatının son yıllarında yaptığı camilerden biridir. Mimar Sinan'ın isteği üzerine *Tezkiretü'l-Bünyan* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'yi kaleme alan Sâî Mustafa Çelebi'nin imzasını taşıdığı düşünülen kitabesinin son beyti şöyledir:

"Çün tamâm oldı Sâ'î-i dâ'î
Didi târih (Kâ'betü'l-uşşâk)"

Bezirgânbaşı Hacı Hüsrev Çelebi tarafından, Şeyh Ramazâneddîn-i Mahfi (1542-1616) adına yaptırılan tekkenin cami ve tevhithanesi olarak inşa ettirilir. Banisinden dolayı "Bezirgân Mescidi", "Hüsrev Çelebi Camii", "Koca Hüsrev Camii", "Bezirgânbaşı Camii" ve tekkenin ilk şeyhi Ramazan Efendi adına yapıldığı için de "Ramazan Efendi Camii" olarak da bilinir.

Şeyh Ramazan Efendi Halveti tarikatının kollarından Ramazaniyye şubesinin kurucusudur ve Hacı Hüsrev Çelebi'nin banisi olduğu bu dergâhta postnişin olmuştur. Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*'sında, "Bir pîr-i muhteremdir" dediği Şeyh Ramazan Efendi'yi "Hilm ü vakâr sâhibi olup, erbâb-ı muhabbetin izz ü i'tibârına mazhar idi" şeklinde anlatır.

Bir rivayete göre Bezirgânbaşı Hüsrev Çelebi, bu camiyi Mimar Sinan'a yaptırmadan, hatta ısmarlamadan çok uzun zaman önce, daha burası bağ bahçe iken Sünbül Sinan Efendi Hazretleri bir gün buradan geçer. Yol üzerinde oturur ve bugün caminin ve Ramazan Efendi'nin türbesinin olduğu yere bakarak "Buradan tevhit kokusu geliyor" der. Sünbül Efendi'nin 1529'daki ölümünden 13 yıl sonra 1542'de dünyaya gelen Ramazan Efendi, o vakit ne o mahallede, bırakın mahalleyi dünyada dahi değildir. Yine *Sefîne-i Evliyâ*'ya göre "Fi'l hakîka bi'l-âhare buraya şeref vermişler" Ramazan Efendi'nin türbesi caminin giriş kapısının solunda yer alır.

Cami dikdörtgen planlıdır ve Mimar Sinan'ın çatılı camilerindendir. Duvarları üç sıra tuğla ve bir sıra kesme küfeki taşla yapılmıştır. Ana malzemesi taş ve tuğla, çatısı kurşunla kaplanmış ahşap olan bu mütevazı caminin ihtişamlı

Caminin geçirdiği onarımların geniş kapsamlı olanı, ünlü bestekâr Hamamizade İsmail Dede Efendi'nin 1782 yangınının ardından 19. yüzyılın başında destek vererek üstlendiği restorasyondur.

▲
Şadırvan

tarafı ise içinde saklıdır. Cami İznik'in en parlak döneminin eseri olan çinilerle süslüdür. Caminin en etkileyici özelliği olan bu 16. yüzyıl çinileri neredeyse tüm iç mekânı kaplar ve görülmeye değerdir. Ayrıca mihrabı, minberi ve taş bezemeleri de dikkat çekicidir.

Bu mütevazı caminin ihtişamlı tarafı içinde saklıdır. Cami İznik'in en parlak döneminin eseri olan çinilerle süslüdür.

▲ *Cami içindeki çinilerden bir görünüm*

Camii, zaman içinde geçirdiği çeşitli onarımlara rağmen, kendine has mimarisini ve süslemelerini büyük ölçüde korumuştur. Ancak tamiratlar sonucu arka arkaya değişikliklere uğrayan dış cephe günümüzde özgün halinden uzaktır. Kısa ama güzel oranlara sahip minaresi ise yapımındaki halini önemli oranda yansıtır. Caminin sağında bulunan minarenin şerefesine kadar mukarnaslı olan bölümü yapıldığı günden günümüze kadar bozulmadan gelebilmiştir. Külah saçağındaki kısmın ise 18. yüzyılın ikinci yarısında yenilendiği bilinir.

12

KAPI AĞASI CAMİİ (MAHMUD AĞA CAMİİ)

~

Ahırkapı Fenerlikapı Sokak'ta yer alan cami Farsça kitabesine göre 1553 yılında Babüssaade Ağası Mahmud Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. "Kapı Ağası Camii" ve "Ağa Camii" olarak da bilinen yapıyı "Ahırkapı yakınında Kapı Ağası Hadım Mahmud Ağa Camii" diye tanımlayan Evliya Çelebi kısa tarifine şöyle devam eder: "Süleyman Han ve II. Selim ağasıdır. Mimar Sinan yapısıdır."

Osmanlı sarayında akhadımlar ve karahadımlar olarak iki zümre yaşardı. Bu caminin banisi Mahmud Ağa sarayın akhadımlarından, akağalarından biridir. Akağaların başı olan kapı ağası ya da daha sonra verilen adla Babüssaade ağası, rütbesi sarayda sadrazam ve şeyhülislamdan sonra gelen en üst düzey yetkilidir. Enderun memuriyetlerinin amiri ve sarayın içişlerinin en büyük yetkilisi olarak tanımlanabilecek bu görev Sultan II. Murad zamanında tesis edilmiştir. Sultana daima refakat eden kapı ağası yalnızca padişah sefere ve ava çıktığı zamanlarda yanında bulunmaz ve sarayın muhafazasını sağlar.

İmparator saraylarında haremin, sarayın hadımlar tarafından korunması Asurlulara kadar dayanan eski bir gelenektir. Mezopotamya'dan dünyaya yayılan bu uygulamaya Çin'de, Roma İmparatorluğu saraylarında, Bizans'ta rastlanır. Bu geleneğe Osmanlı sarayında da devam edilmiştir. Sarayın üst düzey yetkililerinden biri olan Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın Başmimar Mimar Sinan'a saraya çok yakın bir bölge olan Ahırkapı'da bu camiyi yaptırması rütbesinin gücünü gösterir.

Günümüze gelene kadar çeşitli onarımlardan geçen yapı özgün halini yansıtmamaktadır. Cami 1766 ve 1825 yıllarında iki büyük yangın geçirmiş ve yeniden inşa edilmiştir. Yapının özgünlüğünü koruyan kısmı sadece subasman seviyesine kadar olan duvarlarıdır. Medresesi ve mektebi günümüze ulaşamamıştır. Fevkani olarak yapılan cami çatılıdır. Duvarları kesme taştan yapılmış ve üzeri sıvayla örtülmüştür. Tek şerefeli tuğla minaresi caminin sağ tarafında bulunur. Caminin banisi Mahmud Ağa hazirede medfundur.

▲

Kapı Ağası Camii'nden bir görünüm

Nigari'nin bir minyatüründe Kanuni Sultan Süleyman

▼

Sultana daima refakat eden kapı ağası yalnızca padişah sefer ve ava çıktığı zamanlarda yanında bulunmaz ve sarayın muhafazasını sağlardı.

MESİH MEHMED PAŞA CAMİİ

~

Cami dışından bir görünüm

Fatih'te Eski Ali Paşa Caddesi ile Mütercim Asım Sokağı'nın birleştiği köşede ve meydanlıkta yer alan cami 1585 yılında inşa edilmiş olup Mimar Sinan'ın son dönem eserlerindendir. Yapıyı Mimar Sinan'ın halefi Davud Ağa'ya da atfeden kaynaklar da vardır. Ancak yapıldığı dönemde Mimar Sinan hayattadır ve fiilen inşa sürecine katılmış olmasa da caminin yapımını takip ettiği düşünülür. Caminin banisi Sultan III. Murad'ın sadrazamlarından Hadım Mesih Mehmed Paşa'dır. Mesih Paşa, Eski Ali Paşa, Mesih Ali Paşa, Mesih Mehmed Paşa gibi farklı isimlerle anılan camideki bu isim karmaşası bugün de camiyi ziyaret ettiğinizde hemen dikkatinizi çeker. Caminin değişik yerlerindeki tabelalarda farklı isimler yazılıdır.

Günümüze uzanan bu karışıklığın nedeni caminin yapıldığı dönemde çok popüler olan bölgede yan yana vakfedilip, iç içe geçmiş yapılara bağlanabilir. Eski Ali Paşa Caddesi'ne adını veren Hadım Ali Paşa bir zamanlar caminin önünde olan çarşı ve hamamı vakfeden kişidir ve bölge onun bu vakıflarıyla anıldığı için halk camiyi de ona mal eder. Oldukça dik bir yamaçta yer alan Mesih Mehmed Paşa Camii'nin alt katında sekiz dükkân ve bir çeşme yer alır. Cami eğime oturtulduğu için avlunun mihrap kanadı bu dükkânlar yapılarak yükseltilmiştir. Caminin kendisi de oldukça yüksektir. Mimarisi ve özellikle iç süslemeleri itibariyle devrinin güzel yapılarından biri olan caminin iç dekorasyonunda çiniler önemli yer tutar. Mihrabın her iki tarafı canlı renklerin kullanıldığı laleler, menekşeler ve erik çiçekleriyle süslenmiş çok güzel çinilerle kaplıdır.

Cami avlusunun ortasında, genellikle şadırvanın olduğu yerde inşa edilen Mesih Mehmed Paşa'nın türbesi, konumu ve planıyla ilgi çekicidir.

Mesih Mehmet Paşa'nın türbesi

Caminin yapımına ilişkin en ilginç hikâye ise caminin bugün bulunduğu alanın boş bir arazi olmayışıdır. Fatih'in göbeğindeki bu gösterişli köşeyi beğenen Vezir Hasan Paşa, mescidini buraya inşa ettirir. Ancak çok zaman geçmeden Mesih Mehmed Paşa mescidin bulunduğu bu köşeyi yaptıracağı büyük cami için gözüne kestirir. Hasan Paşa'dan izin alarak onun mescidini yıktırır ve çok beğendiği bu yere kendi camiini yaptırır. Vezir Hasan Paşa'nın adına Karagümrük'te yeni bir mescit yaptırarak onun ismini de yaşatmayı ihmal etmez ve bu mescidin harcamalarını da kendi vakfından karşılar. Kim bilir belki de bunlar mescit yıkılırken iki paşa arasında yapılan anlaşmanın şartlarıdır. Caminin banisi Mesih Mehmed Paşa da, "mescid-i menkul sahibi" (taşınan mescidin sahibi) Hasan Paşa da yapının bahçesinde medfundur. Mehmed Paşa, avlunun ortasında açık bir türbede yatmaktadır. Hasan Paşa ise hazirede gömülüdür, mezar taşında tarih bulunmaz.

MOLLA ÇELEBİ CAMİİ (FINDIKLI CAMİİ)

~

Fındıklı'da, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, deniz kenarında yer alan yapı, Molla Mehmed Vusuli Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Ne zaman inşa edildiği tam olarak saptanamayan caminin yapım tarihi için 1560-1565-1566-1580 yıllarından söz edilir, ancak bunlardan hangisinin gerçeği yansıttığı bilinmemektedir.

Caminin banisi Molla Mehmed Vusuli Efendi'nin "Molla" lakabı yaptığı işten ve âlimliğinden, "Vusuli" lakabı kapıcıbaşı olan babası Vusuli Abdullah Ağa'dan gelir. Mehmed Efendi'nin lakablarına bir yenisi de Sultan III. Murad'ın musahibesi Hubbi Ayşe Hatun evlenince eklenir ve "Hubbi Mollası" unvanıyla şöhret bulur.

Caminin banisi Molla Mehmed Vusuli Efendi, Anadolu kazaskerliği makamına kadar yükselen, dönemin tanınmış âlimlerindendir. Kütahya, Bursa, İstanbul kadılığı yapan Molla Efendi'nin hareketli bir mesleki hayatı olur. Görev süresi boyunca pek çok kere azledilir, kimi kez görevine iade edilir ama çoğunlukla görev değişiklikleri yaşar.

Günümüze ulaşmayan sıbyan mektebi ve hamamıyla birlikte küçük bir külliye olarak tasarlanan Molla Çelebi Camii, Mimar Sinan'ın altıgen şemalı camilerindendir. Yapının ana kubbesi, altıgen bir destek sisteminin üzerine yerleştirilmiştir ve yandaki yarım kubbelerle desteklenir. Caminin güneydoğusunda ise yarım kubbeyle örtülü dikdörtgen bir mihrap bölümü yer alır.

Caminin haziresinden bir görünüm

16. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen cami ömrü boyunca çeşitli badireler atlatır. 1723 yılında cami, hamamı ve sahil boyunca camiye komşu olan pek çok yalı yanar. Ertesi yıl, 1724'te hamam bir yangın daha geçirir. Tam yüzyıl sonra, 1823'te ve ardından 1834 yılındaki yangınlarda cami ve hamam yine zarar görür ve yeniden onarılır. Takvimler 1950'li yılları gösterdiğinde bu kez camiye zarar veren yangın ve depremler değil yol genişletme çalışmalarıdır. 1958 yılında kıyı şeridi genişletilirken Molla Çelebi Hamamı yıkılır ve bütünüyle ortadan kalkar. Cami son olarak 1999 Marmara Depremi'nde zarar görür ve minaresi yeniden inşa edilir. Yapı ibadete açıktır.

Sultan I. Abdülhamid'in sadrazamı Koca Yusuf Paşa 1786'da Molla Çelebi Camii'nin önüne bir sebil yaptırır. Sadaretinin birinci yılı henüz tamamlanmıştır. Bir hayrat yaptırıp hep hatırlanmak isteyen Koca Yusuf Paşa, bu incelikli, zarif işçiliğiyle dikkat çeken sebili için Mimar Sinan'ın yaptığı güzel caminin önünü seçer. Bu sebil günümüzde Kabataş Vapur İskelesi'nin karşısındaki set duvarının önünde durur. Sebil yapıldığı tarihten tam 170 yıl sonra 1958'de yol genişletme çalışmaları sırasında bugünkü yerine taşınıp monte edilir. Molla Çelebi Camii'nin sebili bugün kafe olarak hizmet vermektedir.

MUHİDDİN MOLLA FENARİ CAMİİ (ÇUKURCUMA CAMİİ)

Caminin Mimar Sinan döneminden günümüze özgün olarak gelen tek parçası olan minare kaidesi, bir sıra kesme taş, üç sıra tuğlayla örülmüştür.

Çukurcuma Meydanı'nda yer alan cami, 1540'larda Şeyhülislam Fenarizade Muhiddin Mehmed Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. "Çukurçeşme Camii" ya da "Muhiddin Çelebi Camii" olarak da adı geçen camiden *Tezkiretü'l-Ebniye*'de "Tophane'de Muhyiddin Çelebi Camisi" diye bahsedilir.

1543-1545 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman devrinde şeyhülislamlık görevinde bulunan Fenarizade Muhiddin Mehmed Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun on dördüncü şeyhülislamıdır ve ilk şeyhülislam Molla Şemşeddin Mehmed Fenari'nin ikinci kuşak torunudur. Fenarizade ismi dedesi Molla Şemseddin Fenari'den gelmektedir. Fenarizade Muhiddin Mehmed Efendi'nin mezarı Eyüp'tedir.

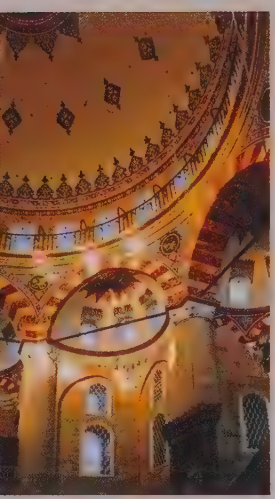
İstanbul Camileri adlı eserinde Tahsin Öz Muhyiddin Çelebi Camii'nden "Duvarlarından az bir bölümü ve minarenin küpü devrini belirtmektedir" diye söz eder. Kitabesi bulunmayan caminin günümüzdeki görünümünü 1 Mart 1823'te çıkan Firuzağa yangınından sonra geçirdiği onarımlar sonrasında aldığı bilinmektedir.

Duvarları taş-tuğla, sıvalı olan caminin çatısı kiremit örtülüdür. Son cemaat yeri ahşap ve merdivenlidir. Mihrabın iki yanında büyük pencereler yer alır. Kürsüsü ve minberi ahşaptır. Özgünlüğünü yitirmiş olan yapı Mimar Sinan'ın üslubunu yansıtmaz.

1967-1968 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılan caminin tam karşısında kesme taştan yapılmış klasik biçimde bir çeşme yer alır. Bu çeşme 1720 yılında Sultan I. Mahmud'un hazinedarlarından Ömer Ağa tarafından yaptırılmış ve son olarak 1994 yılında onarılmış Ömer Ağa Çeşmesi'dir. Aynı cadde üzerinde iki de hamam bulunmaktadır. Özgün hali ahşap olan ve Reşat Ekrem Koçu'ya göre o dönemlerde bir Ermeni'ye ait olan ve adı Süreyya Hamamı'na dönüşen Sürahi Hamamı ve onun hemen alt tarafında yer alan Bostancıbaşı Hamamı'nın yapılışları, 1830-1831 yılında Nakşidil Valide Sultan tarafından vakfolunan su tesislerinin yapımının hemen sonrasına rastlar.

NİŞANCI MEHMED PAŞA CAMİİ

Caminin içinden bir görünüm

Sultan III. Murad'ın nişancısı olan Mehmed Paşa, yaptırdığı caminin cümle kapısı üstündeki Sultan III. Murad tuğrasının tasarımını yapmıştır.

Fatih Çarşamba'da Nişanca Caddesi üzerinde yer alan cami 1584-1588 yılları arasında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Caminin cümle kapısı üzerinde, yapının inşasının 1584'te başlayıp 1588 tarihinde bittiğini anlatan nesir halinde bir kitabe yer alır. Mimar Sinan'ın son dönem eserlerinden olan yapının, Sinan tarafından tasarlanıp, inşa sürecinin takip edildiği ancak onun kalfaları tarafından yapıldığı rivayetler arasındadır. Yeniliklerle dolu iç mekânında, ilginç ayrıntılarında ve başarılı oranlarında Mimar Davud Ağa ve Mehmed Ağa'nın rolü varsa bile yapının geneline Mimar Sinan'ın üslubu hâkimdir. Sinan, o yıllarda böylesine bir caminin inşaatında aktif rol almak için çok yaşlı olsa da hazırladığı tasarımları uygulamaya koydurduğu ve takip ettiği düşünülebilir. Bazı kaynakların bu camiyi Mimar Sinan eseri kabul etmemesinin nedeniyse Mimar Sinan'ın tezkirelerinde adının geçmemesidir. Tezkirelerde yer almasa da Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde, caminin bir Mimar Sinan eseri ve selatin camileri kadar güzel olduğunu söyler. Mimar Sinan'ın geliştirdiği sekizgen planın çok iyi uygulandığı caminin plan şeması ve mimarisi incelendiğinde büyük mimarın bu yapı ile sekizgen şemayı geliştirmede önemli bir aşama kaydettiği fark edilir. Doğan Kuban'a göre bu cami kesinlikle Mimar Sinan'ın eseridir ve büyük ustanın son yapıtıdır.

Mimari ihtişamıyla dikkat çeken caminin kubbesi sekiz sütun üzerine yerleştirilmiştir. Kubbeyi çevreleyen sekiz yarım kubbenin dördü büyük, dördü küçüktür. Yapının dış görünümü kadar iç görünümü de çok güzeldir. Kıble duvarının iki yanında bulunan duvarın içinden merdivenlerle çıkılan vaaz kürsüleri başka hiçbir 16. yüzyıl yapısında görülmez, eşi yoktur. Üst galeri caminin üç yanını dolaşır. İçinde çok güzel mermerler kullanılmıştır.

Caminin banisi Sultan III. Murad devri vezirlerinden Cedid Nişancı Boyalı Mehmed Paşa'dır. Paşa, Halep Kadısı Pir Ahmed Efendi'nin oğludur. Uzun yıllar Boyalı Mehmed Paşa olarak anılan paşa, nişancılık makamına getirilince "cedid (yeni) nişancı" unvanına da kavuşur. Nişancı, padişah kaynaklı her türlü yazıya padişahın imzası olan nişanını koyan ve padişahın tuğrasını çeken devlet adamı olarak Divan-ı Hümayun'un üyesidir. 16. yüzyıl geleneğinin aksine, Nişancı Mehmed Paşa vezirlik makamına uygun görülen Türk kökenli ender siyaset adamlarından biridir. Cedid Nişancı Boyalı Mehmed Paşa, 1595 senesinde Kubbealtı'nda vezirlik görevi sürerken vefat eder ve camisinin hemen yanındaki müstakil

türbeye defnedildi. Bu türbe de Mimar Sinan'ın eseri olup, kapısının üzerindeki kitabede Sinan'ın tezkirelerinin yazarı Sâi Mustafa Çelebi'nin düştüğü şu tarih bulunur:

"Didiler vâsıl-ı Hakk oldu Nişâncı Paşa" (1004/1595)

Kubbeli ve revaklı türbe günümüze özgün halini kaybetmeden sağlam biçimde ulaşmıştır ve görülmeye değerdir. *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, camii avlusunda "fevkani ve tahtani kargir iki medrese olduğunu ve hamamın bitişiğindeki tekkenin Nişancı Paşa'nın vasiyeti üzerine onun ölümünden bir süre sonra yapıldığını" söyler. Zamanında bir külliye olarak tasarlanan yapıdan bugün geriye camii ile birlikte, camiinin hamamlı türbesi ayakta kalmış, adı geçen tekke, zaviye ve medreselerden eser kalmamıştır.

NİŞANCI MUSTAFA PAŞA CAMİİ

~

Caminin cadde tarafındaki çeşme ve caminin bitişiğindeki sıbyan mektebi İstanbul'un Rami semtine adını vermiş olan Sultan II. Mustafa'nın sadrazamı Rami Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Restore edilen mektep binası günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Eyüp'te, Mustafa Paşa Caddesi'ndedir; Koca Nişancı Celalzade Mustafa Paşa tarafından 1543 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Caminin banisi Mustafa Paşa 16. yüzyılın önemli âlimlerinden ve tanınmış devlet adamlarından biridir. Koca Nişancı olarak da bilinen paşa, özellikle yazdığı *Tabakatü'l-Memalik fi-Derecatü'l-Mesalik* adlı eseriyle tanınır. İlgi çekici bir hayat hikâyesi vardır.

1491 yılında Tosya'da dünyaya gelen Mustafa Çelebi, üç padişah hizmetinde bulunmuş meşhur bir devlet adamı olarak 1567'de İstanbul'da vefat eder. İlk medrese tahsilini memleketinde gören Mustafa Çelebi sonrasında İstanbul'a gelip, Sahn-ı Seman medreselerinde danişmentliğe yükselir. Divani yazıdaki üstün kabiliyeti ve Sadrazam Piri Mehmed Paşa ile Nişancı Seydi Bey'in kendisini himaye etmesiyle, medrese hayatından ayrılarak, genç yaşında devlet hizmetine alınan Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in dikkatini çeker ve 1516 senesinde Divan-ı Hümayun kâtipliğine tayin edilir. Ardından reisülküttaplığa atanır ve on sene bulunduğu bu hizmette çeşitli seferlere de iştirak eder.

Takvimler 1534'ü gösterdiğinde Kanuni Sultan Süleyman ve maiyeti Irakeyn seferindedir. Ordunun Tebriz'den Bağdat'a hareketinden sonra Nişancı Seydi Bey vefat eder. Bağdat'a girilir, onun ölümüyle boşalan makama Celalzade Mustafa Paşa tayin edilir. Nişancılık görevini 23 yıl sürdüren paşa, kendisini yetiştiren selefi Seydi Bey'den daha fazla şöhret bulur. Bilgisi, ilmi ve ahlaki fazileti dolayısıyla "Koca Nişancı"diye anılır. 1557 senesine kadar nişancılık makamında kalan Celalzade Mustafa Paşa'nın yaşı yetmişe dayanır ve o tarihte sadrazam olan Rüstem Paşa'nın baskısıyla istifa eder, ama devlet görevinden ayrılmaz ve müteferrika başı olur.

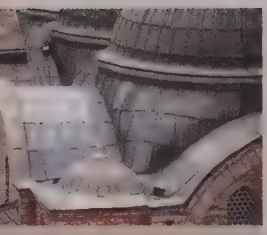
Müteferrika başı olması nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferine katılanlardan biridir. Ancak olaylar beklenmedik şekilde gelişir ve Zigetvar kuşatması sırasında halefi Nişancı Eğri Abdizade Mehmed Bey vefat edince Celalzade Mustafa Paşa, ikinci kez nişancı tayin edilir. İlerleyen yaşını bahane ederek görevi kabul etmek istemez ancak mecbur kalır. Onun nişancılığa tayini sırasında Kanuni vefat eder, lakin bu durum çok gizli tutulduğundan Mustafa Paşa o esnada olan bitenden habersizdir. Paşa, nişancılık hilatı giymek için otağ-ı hümayuna girdiği vakit, hayatta zannettiği sultanın öldüğünü anlar ve kendisini tutamayarak ağlamaya başlar. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa durumun ciddiyetini hatırlatarak onu uyarır. Koca Nişancı Celalzade Mustafa Paşa, memuriyet hilatını giyer ve memnun görünür

halde otağ-ı hümayundan dışarı çıkar. Padişahın vefatını kimseye hissettirmez. Zigetvar Kalesi alınır, paşa orduyla İstanbul'a döner. Sultan II. Selim döneminde de bir yıl kadar nişancılık görevini sürdürür ve görevi başında 1567'de, yaşı seksene yaklaşırken vefat eder. Eyüp'te Mimar Sinan'a yaptırdığı caminin bahçesine defnedilir. Celalzade Mustafa Paşa, adını taşıyan camisi dışında yine o civarda bir hamam ve Halvetiye tarikatı için bir tekke yaptırmıştır. Kare planlı cami tarihi boyunca pek çok kez harap olmuştur.

PİYALE PAŞA (TERSANE) CAMİİ

~

Piyale Paşa, cami için seçtiği bu yerin denizle bağlantısı için Haliç kıyısından buraya bir kanal kazdırır. Evliya Çelebi'nin deyişiyle camiye cemaat peyda etmek için paşa denizi oraya kadar götürür.

Beyoğlu Kasımpaşa'da kendi adını taşıyan semtte yer alan cami, Kanuni Sultan Süleyman devri kaptan-ı deryalarından Piyale Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Piyale Paşa Hırvat asıllı bir devşirmedir. Enderun'da yetişmiş, devlet hizmetine girmiştir. Denizcilik alanında büyük başarılar elde eden Piyale Paşa, Sakız fatihidir. Cerbe Adası'nı alan, Mağrib seferlerinin çoğuna katılan paşa Cezayir'in Osmanlı topraklarına katılmasını tamamlamış, Turgut Reis'in Malta kuşatmasında ve Kıbrıs'ın alınmasında önemli rol oynamıştır.

Cami mihrabının eski bir görünümü

Sultan II. Selim'in kızlarından Gevher Sultan'la yaptığı evlilikten dolayı saraya damat da olan paşa, adını taşıyan camiyi 1573 yılında yaptırır. Evliya Çelebi, cami için bu yerin seçilmesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın yeni mahalleler oluşturma arzusunun rol oynadığı söyler. Evliya'ya göre Kanuni, İstanbul'un hızla artan nüfusu nedeniyle tarihi yarımadadaki yığılmayı hafifletmek amacıyla içlerinde Piyale Paşa'nın da bulunduğu bazı devlet adamlarına ferman çıkarıp yeni yerleşimlerin merkezini oluşturacak hayır eserleri yapmalarını ister. Piyale Paşa, cami için seçtiği bu yerde daha önce bir tersane inşa ettirmiş, denizle bağlantısı için de Haliç kıyısından buraya bir kanal kazdırmıştır. Cami inşa edilir, Evliya Çelebi'nin deyişiyle camiye cemaat peyda etmek için paşa denizi oraya kadar götürür. Böylece etrafı mamur olup, cemaati kalabalıklaşır. Fakat Piyale Paşa'nın ölümünden sonra gerekli itina gösterilmez,

kanal temizlenmeyerek dolunca kayıkların girip çıkması mümkün olmaz ve herkes evini ileriye taşır. Evliya Çelebi, babasının Kasımpaşa Çarşısı içine dört ağızlı kuyulara kadar denizin geldiğini söylediğini aktarır ve "Bugün padişahlar istese yine denizin iç kısımlara kadar akıtılması kolay bir iştir" der.

Piyale Paşa Camii ve çevresindeki büyük değişimi anlatan bir fotoğraf

Piyale Paşa Camii, Mimar Sinan'ın ilginç ve farklı eserlerinden biridir. Yapı, altı kubbesiyle Anadolu'da Osmanlı öncesine dayanan ulu cami şemasının geliştirilmiş ve inceltilmiş bir örneğidir. Mimar Sinan'ın bu camiyi inşa ettiği dönemde ulu cami şeması çok geride kalmış, tek büyük kubbeli yapıların hâkimiyeti sürmekteydi. Sinan, bu camide merkezi kubbeyi geliştirme çabalarına ara verip, eski bir mimari şemayı kendi çağının estetiği içinde yeniden yorumlamış, deneyimlere açık mimari kimliğinin farklı bir yönünü ortaya koymuştur. Bu cami tam da Mimar Sinan'a uygun uç bir mimari denemedir. Piyale Paşa Camii, kubbeleri, kemerleri, giriş revakıyla değişik, göz alıcı bir yapıdır. İç mekânı örten altı kubbeye karşın ortada kubbeleri taşıyan sadece iki ince sütun bulunur ve mekânın bütünlüğü bozulmaz. İç mekânı çok güzeldir. Çalınan parçalarına rağmen çinilerle süslü mihrabı görkemini yitirmemiştir.

Kapsamlı bir restorasyondan yakın zamanda çıkan cami ve çevresi başarılı bir düzenlemeyle yeniden ibadete açılmıştır.

RÜSTEM PAŞA CAMİİ

Eminönü Tahtakale'de yer alan yapı Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan çok sevdiği kızı Mihrimah Sultan'ın kocasıdır. Zenginliğiyle dillere destan olan Rüstem Paşa, Sultan II. Selim'e taht yolunun açılmasında kayınvalidesi Hürrem Sultan'ın entrikalarına yardım etmesi ve iki kez geldiği sadaret makamında rol oynadığı tarihsel olgularla, 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin önemli kişiliklerinden biridir. Evliya Çelebi, ondan Aristo akıllı idi diye bahseder. Hırvat asıllı paşa, Enderun'da yetişmiş, hırslı, entrikalardan korkmayan, zeki ve parayı nasıl kazanıp kullanacağını bilen farklı bir kişiliktir. Rüstem Paşa, imparatorluğun birçok yerinde yaptırdığı bina ve külliyelerle adeta bir yapılar patronudur.

Kanuni'nin Rüstem Paşa'yı henüz üçüncü vezirken kızı Mihrimah Sultan'la evlendirmeye karar verdiği rivayet edilir. Bu evlilik için daha yüksek bir makamda olması

gerektiğinden Diyarbakır'a tayin edilir. Geleceğinin parlak olduğunu fark eden düşmanları Rüstem Paşa'nın cüzamlı olduğu söylentisini yayarlar. Şüpheye düşen Kanuni emin olmak için arkasından gizlice bir doktor gönderir. Paşanın odasını arayan doktor çamaşırlarında bit bulur. Cüzamlılara bit gelmediğinden Rüstem Paşa böylece aklanır ve onu pek de sevmeyen biri olsa gerek ki şu beyiti yazar:

"Olacak bir kişinin bahtı kavi, talihi yar,
Kehlesi (biti) dahi mahallinde onun işine yarar."

Bu beyitin üstüne Rüstem Paşa'nın adı "Kehle-i ikbal"e çıkar ve çok geçmeden sadrazam olur. Kanuni'nin büyük oğlu Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi için türlü entrikalar çevirerek kayınvalidesi Hürrem Sultan'ın şehzadelerine saltanat yolu açan paşa, yeniçeriler Şehzade Mustafa'yı çok sevdiği için bir süre sadrazamlıktan uzaklaştırılır. Fakat çok geçmeden yerine getirilen Kara Ahmed Paşa'nın yok yere idam edilmesini sağlayarak ikinci kez sadrazam olur.

Rüstem Paşa Camii, Mimar Sinan'ın İstanbul'da deniz kıyısına yaptığı üç camiden ikincisidir ve İstanbul deniz kıyısı siluetinde özel yeri olan estetik ve incelikli bir yapıdır. Konumunun getirdiği özellikleri dışında Osmanlı döneminin en süslü camisi olarak ün kazanmıştır. Tüm iç mekânını kaplayan eşsiz İznik çinilerinin zenginliği ve çeşitliliği göz alıcıdır. Yapı 16. yüzyıl Türk çini sanatının en güzel örneklerinin sergilendiği bir müze gibidir. O dönemde çini kaplama, özellikle çiniyi bir cami inşaatında tüm yapının içini kaplayacak kadar çok kullanma büyük para sarf etmek demektir. Malı mülkü bol olan, tarlaları, tuzlaları bulunan, ekilen, biçilen, işletilen, sürekli gelir getiren ve çoğalan servetiyle Rüstem Paşa'nın bunu karşılayabilmiş olması şaşırtıcı değildir. Hatta paşanın İznik'te atölyelerin kapasitesi yetmediğinden Kütahya'da özel bir çini atölyesi açtırdığı da rivayet edilir. Sinan'ın çinilerle bezediği bu aydınlık cami ile Tahtakale keşmekeşi ve kalabalığı arasında yarattığı geçiş etkileyicidir. Gerek mimarisi, gerek süslemesiyle şehrin en güzel camilerinden biri olan yapı turistlerin de en çok rağbet ettiği tarihi yapılardan biridir. Tıpkı Rüstem Paşa'nın Şehzade Külliyesi'ndeki türbesinde olduğu gibi caminin de kitabesi yoktur. Bu durumu Rüstem Paşa'nın çağının şairleriyle arasının açık olmasına bağlayanlar bulunur.

Cami 16. yüzyıl Türk çini sanatının en güzel örneklerinin sergilendiği bir müze gibidir. Rüstem Paşa'nın caminin çinileri yapılırken İznik'teki atölyelerin kapasitesi yetmediğinden Kütahya'da özel bir çini atölyesi açtırdığı rivayet edilir.

SİNAN PAŞA CAMİİ

~

Beşiktaş Meydanı'nda yer alan cami Kaptan-ı derya Sinan Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Sinan Paşa, Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşidir ve bu vesileyle denizcilikten hiç anlamadığı halde kaptan-ı deryalığa getirildiği söylenir.

Sinan Paşa Camii'nin inşaatı 1555 yılında tamamlanır, 1553'te ölen paşa yapının tamamlanmış halini göremez ve büyük olasılıkla kendi adını taşıyan caminin yanında inşa edilecek bir türbeye defnedilmek istediyse de bu arzusu inşaat sürdüğü için gerçekleşmez. Sinan Paşa, Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi'ne defnedilir. Üç çocuk babası Sinan Paşa'nın öldüğünde mirasını çocuklarına değil de baldızı Mihrimah Sultan'a bırakmış olması şaşırtıcıdır.

Cami, Mimar Sinan'ın mekân araştırmaları içinde eski mimari şemaları yeniden uyguladığı eserlerden biridir. Bu caminin planı Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'nin eşidir. Kubbesi altı destek üzerinde durur. Oradaki planı tümüyle yineleyen Mimar Sinan, ayakları çok küçük boyutlara indir-

geyerek Üç Şerefeli Cami'de olmayan mekân bütünlüğünü sağlamıştır. Cami iç mekânı ayrıca Edirne'deki yapıya göre çok daha aydınlıktır. Estetik açıdan Mimar Sinan'ın genel üslubundan uzak olan yapı Üç Şerefeli Cami'den daha iyi bir çözümlemeye varmış olsa da, yeniden üretilmiş bir eserin sıkıntılarını yaşar. Son cemaat yeri, cami mekânına ileriki bir tarihte katılmıştır.

Evliya Çelebi, Koca Sinan Paşa Camii dediği yapının dış avlusunun yüksek çınarlarla süslü olduğunu söyler ve avlunun bir köşesinde mahkeme olduğunu belirtir. Evliya Çelebi yapıyla ilgili kendi dönemine ait bir eleştiri de yapar: "Önceden imareti işlermiş. Yine bazı mütevelli doğrulukla davransa nimeti bollaşır."

Evliya Çelebi, Koca Sinan Paşa Camii dediği yapının dış avlusunun yüksek çınarlarla süslü olduğunu söyler ve avlunun bir köşesinde mahkeme olduğunu belirtir. Evliya Çelebi yapıyla ilgili kendi dönemine ait bir eleştiri de yapar: "Önceden imareti işlermiş. Yine bazı mütevelli doğrulukla davransa nimeti bollaşır."

Kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın, Mimar Sinan'a Beşiktaş'ta bir cami yaptırmasıyla, bu semt leventler için daha da önemli hâle gelmiştir. Donanmanın sefere çıkmadan önce Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'ni ziyaret etme geleneği genişleyerek, Sinan Paşa Camii'nde cuma namazı da kılınmaya başlanmıştır.

SOKOLLU MEHMED PAŞA (AZAPKAPI) CAMİİ

Beyoğlu Azapkapı'da yer alan cami 1577 yılında Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Banisinin ismiyle anıldığı kadar Azapkapı Camii olarak da bilinir. Azapkapı'nın "Azap"ı, bir tür deniz piyadesi olan "Azeb"den gelir. Vaktiyle Galata surlarının hemen dışında inşa edilen camiye burada bulunan kapıdan dolayı Azapkapı Camii denmiştir. Cenevizliler döneminde "Porta di San Antonio" adını taşıyan kapı, 16. yüzyılda tersanenin buradan Kasımpaşa'ya uzanan bölgeye yerleşmesi ve tersanede çalışan bahriye azeblerine ait kışlanın bu çevrede bulunması nedeniyle "Azeb Kapısı" adını alır. Caminin, şehrin en hareketli ve kalabalık yerlerinden birine inşa edildiğini Evliya Çelebi şöyle belirtir: "Bu cami iskele başında olduğundan kalabalık cemaate sahiptir ki gece gündüz cemaatsiz kalmayan aydınlık bir camidir."

İskele başında olması kalabalık cemaati garantilese de beraberinde bir dizi riski getirir. Mimar Sinan, Sokollu Mehmed Paşa Camii'ni, Haliç kıyısında sağlam olmayan bir zemin üstünde inşa etmiştir. Çeşitli depremler geçiren cami kaymamış, önemli bir hareket göstermemiştir. Bu Sinan'ın başarılarından biridir. Cami, kayıkların ve insanların yoğun

biçimde toplandıkları bir yerde bulunduğundan alt katına tonozlu mahzenler yapılarak yükseltilmiştir, iki merdivenle çıkılan son cemaat yeri bir sıra pencere ile aydınlanan kapalı bir mekândır.

Bu caminin en önemli özelliklerinden biri de 16. yüzyıl mimarisinin başyapıtlarından, Edirne'deki, Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii'ne olan benzerliğidir. Mimar Sinan, bu camide Selimiye'de geliştirdiği sistemi daha küçük ölçülerde uygulamış, orta kubbeyi sekiz payenin taşıdığı kemerler üzerine oturtmuştur.

Caminin planı kareye yakındır. Mihrap dışarı taşan bir çıkıntının içinde yer alır. Uzun yıllar bir harabe halinde kalan cami, süslemelerinin büyük kısmını yitirmiştir. Caminin orjinal çinilerinin çoğu çalınmış, 1941 yılında yapılan restorasyonda yerlerine yeni Kütahya çinileri konulmuş ve kalem işi nakışları da yeniden yapılmıştır. Sokollu Mehmed Paşa Camii'nin önemli bir özelliği de minaresinin konumudur. Evliya Çelebi, cami dar yerde bulunduğundan minaresinin caminin sol tarafında yol aşırı kondurulduğunu söyler. Minare kürsüsüne son cemaat yerinin kuzeyinden kapalı bir geçitle ulaşılır. Geçitte bir kum saati bulunur. Camii evkafından olan Yeşildirek Hamamı da geçirdiği değişikliklere rağmen hâlâ ayakta ve kullanılmaktadır. Yapıyı gezmek isteyenlere hemen söyleyelim, cami sadece namaz saatlerinde açık tutuluyor.

Bu caminin en önemli özelliklerinden biri de 16. yüzyıl mimarisinin başyapıtlarından, Edirne'deki, Mimar Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii'ne olan benzerliğidir. Mimar Sinan, bu camide Selimiye'de geliştirdiği sistemi daha küçük ölçülerde uygulamış, orta kubbeyi sekiz payenin taşıdığı kemerler üzerine oturtmuştur.

Sokullu Mehmed Paşa Camii'nin içinden bir görünüm.
Fotoğraf: Serdar Uslan

22

SÜLEYMAN ÇELEBİ (ÜSKÜPLÜ) CAMİİ

~

Fatih Cibali'de yer alan cami Fatih Sultan Mehmed döneminde Çakır Ağa tarafından mescit olarak inşa ettirilmiş, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu Defterdarı Süleyman Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yeniden yaptırılmıştır. Bu yenilenme sırasında büyük ölçüde değişen ve bir minber sahibi olan yapı cami haline getirilir. 15. yüzyıldaki ilk banisi Çakır Ağa'nın memleketi dolayısıyla Üsküplü Camii olarak da anılır. Çakır Ağa'nın 1479 tarihli vakfiyesine göre dördü İstanbul, biri Silivri, biri Edirne'de olmak üzere altı mescidi vardır. Bu yapı da onlardan biridir.

Günümüzde Cibali'de bulunan Kadir Has Üniversitesi'nin arkasındaki yapı iki sokağın birleştiği bir köşede yer alır. Evliya Çelebi'nin dört köşe ve balıksırtı, kurşun kubbeli, Mimar Sinan yapısı diye anlattığı eser 1874 yılında yaşadığı yangın sonrasında özgünlüğünü yitirir. Bütünüyle yanan cami yeniden genişletilerek inşa edilir. Günümüzdeki cami dikdörtgen planlı ve çatılı olarak inşa edilmiş, duvarları sıvanarak kapatılmıştır. Genel olarak bakıldığında, bu yapının bir Mimar Sinan eseri olduğunu söylemek çok zordur. Caminin sadece minaresinin kaidesi ve bazı duvar parçaları Mimar Sinan devrine aittir.

Genel olarak bakıldığında, özgünlüğünü yitiren bu yapının bir Mimar Sinan eseri olduğu anlamak mümkün değildir. Caminin sadece minare kaidesi ve duvarlarının bazı parçaları Mimar Sinan devrine aittir.

23

ŞAH SULTAN CAMİİ

~

Eyüp'te, Bahariye kıyısında yer alan cami Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mimar Sinan'ın mimarbaşılığa getirilmesinde önemli pay sahibi olan Vezir Lütfü Paşa'nın bir dönem evlenip ayrıldığı Şah Sultan, camiden önce buraya Halvetiliğin Sünbüli koluna bağlı en eski dergâh yapılarından biri olan tekke, mektep, türbe, harem ve derviş hücrelerinden oluşan tesisi inşa ettirir. Şah Sultan'ın bu tekkeyi Merkez Efendi için yaptırdığı, ancak Merkez Efendi'nin burayı bir zaviyeye dönüştürerek kendisinin yerine halifelerinden Gömleksiz Şeyh Mehmed Efendi'yi posta getirdiği bilinir. 1555'te Şah Sultan, Mimar Sinan'dan bu yapılar topluluğuna aynı zamanda tevhithane olarak kullanılacak bir cami eklemesini ister.

Cami, Haliç kıyısında yer alan Şah Sultan Sarayı'nın bahçesinde, bu amaç için vakfedilen arazi üzerine inşa edilir. Sonraları "Hançerli Sultan Sarayı" olarak ünlenen arazide Şah Sultan kendisi ve aile fertleri için bir de türbe yaptırır, zamanla bu türbenin çevresi hazireye dönüşür.

Kareye yakın dikdörtgen planlı cami, bir sıra kesme küfeki taşı ile iki sıra tuğladan örülmüş, çatılı bir yapıdır. Zaman içerisinde pek çok kez tahrip olan yapı 1766 depreminden sonra onarılır ve camiye bir hünkâr mahfili eklenir, ayrıca bağımsız bir tevhithane yapılır. 1812 yılında caminin güneydoğu köşesine tekkenin 17. postnişini Merkezzade Şeyh Ahmed Efendi kendisi için bir türbe ekletir. Bir sonraki onarım 1835'te Sultan II. Mahmud döneminde yapılır. Cumhuriyet döneminde kullanılmadığı için hızla harap olan yapılar topluluğunun 1953'te Anıtlar Kurulu eliyle özgün biçimine riayet edilmeden, adeta yeniden inşa edilircisine onarıldığı bilinmektedir. Bu onarım sırasında günümüze sadece duvar parçaları ulaşan, harap vaziyetteki yapının baniyesi Şah Sultan'ın türbesi sebepsiz yere yıkılarak bütün izleri yok edilmiştir. Kısa süre önce yeniden restore edilen cami ibadete açıktır.

ŞEHZADE CİHANGİR CAMİİ

~

Evliya Çelebi'nin anlattığı cami cemaatinin büyük bir bölümü Halvetiye'nin Cihangiri kolunu kuran Şeyh Burhaneddin Efendi tarafından 17. yüzyılın ilk yarısında camiye meşihat konulmasıyla tesis edilen tekkeye müntesip olanlardır. Cami uzun yıllar tekkenin tevhithanesi olarak kullanılmıştır.

Şehzade Cihangir Camii'nin denizden görünümü

Beyoğlu Pürtelaş Mahallesi'nde kendi adını taşıyan semtte yer alan cami, ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından genç yaşta ölen oğlu Şehzade Cihangir adına Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Sırasıyla 1719 Fındıklı, 1765 Cihangir, 1771 Çivici Limanı, 1823 Tophane ve en son 1874'te olmak üzere geçirdiği beş yangın ve şehirde meydana gelen depremlerin de etkisiyle harabeye dönen yapı her seferinde yenilenir. Bugünkü haliyle Sultan II. Abdülhamid tarafından 1889'da yeniden yaptırılır. Yapının ikinci mimarı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Haluk Sezgin'e göre ilk mimarı Sinan olan yapının ikinci mimarı Sarkis Balyan olmalıdır.

Yapıya ve semte adını veren Şehzade Cihangir, Kanuni'nin Hürrem Sultan'dan olan oğullarından biridir. Kanuni'nin çok sevdiği Cihangir sakat doğar, bir kamburla dünyaya gelir. Rivayete göre Kanuni, kamburundan ötürü oğluna dünyayı sırtında taşıyan Atlas'a atıfta bulunarak dünyayı zapteden anlamına gelen Cihangir ismini seçer. Fiziksel olarak zayıf bir yapıya sahip olan Şehzade Cihangir, duygusal, şiire ve estetik hazlara meraklı biridir. İnce ruhunu yansıtan şiirler yazan şehzade, güzel manzarasından dolayı olsa gerek, şimdi adını taşıyan, o zaman bahçelerle dolu bu yeri çok severmiş. Kanuni'nin çoğunlukla yanından ayırmadığı şehzadesi Cihangir, üvey ağabeyi Şehzade Mustafa'nın öldürüldüğü 1553 İran seferinde de babasıyla birliktedir. Şehzade Cihangir, ağabeyi Mustafa'nın boğdurulmasına çok üzülür ve cesedinin çadırın önüne asılması onu derinden etkiler. Dönemin ünlü şairlerinden Taşlıcalı Yahya'nın

"Meded, meded ki cihanın yıkıldı bir yanı
Ecel Celâlileri aldı Mustafa Han'ı"

beytiyle başlayan mersiyesiyle anlattığı bu ölüm üzerine büyük bir teessüre kapılan Şehzade Cihangir, Ereğli yakınlarında hastalanır, babasıyla birlikte Halep'e kadar gider, yol boyunca hastalığı şiddetlenen şehzade burada ölür. 27 Kasım 1553'te vefat eden Cihangir'in cenazesi İstanbul'a gönderilir ve Şehzade Mehmed Külliyesi'nin haziresindeki türbede ağabeyi Mehmed'in yanına defnedilir.

Mimar Sinan, Şehzade Cihangir adına bu camiyi, 1559'da, Evliya Çelebi'nin "İskender-i Zülkarneyn'in Aleksandıra adlı kilisesinin yerinde yapılmıştır" dediği eski bir pa-

gan tapınağı ya da bir erken Bizans manastırına ait kalıntılar üzerine inşa eder. İstanbul'a hâkim bu tepeyi Evliya Çelebi şöyle anlatır: "Göklere baş çekmiş yüksek bir dağın tepesinde cihannüma bir cihangir camidir ki cihan süsüdür. Deniz kenarındaki dik sokaktan baş yukarı ta Cihangir Camii'ne kadar yüz basamak taş merdiven ile çıkılır. Nice yiğitler bahis ile dinlenmeden çıkamamıştır. Tâ bu derece bir dik yokuştur."

Yapının Mimar Sinan tarafından inşa edilen ilk haline ilişkin bilgiyi de yine Evliya Çelebi verir: "Dört köşe duvar üzere yine dört köşe ve balıksırtı kurşun örtülü kubbedir, zira o dağın tepesinde ağır bina olması imkânsızdır." Şehzadenin adını taşıyan cami semte de adını verir ancak o sıralarda yöre henüz semt denebilecek bir nüfusa sahip değildir. Bu nedenle caminin cemaati değil de müdavimleri vardır. Evliya Çelebi'ye göre ikindiden sonra bütün ahbaplar, dostlar orada toplanıp yüzgeçlik eden gemileri seyrederler.

Günümüzdeki cami, bir başka mimara ve döneme ait olsa da Mimar Sinan'ın izlerini takip eden Osmanlı'nın son devrine ait camilerin hemen hepsinde olduğu gibi, büyük ustanın Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nde uyguladığı tasarımın tekrarıdır.

Özgün olarak değilse de Koca Mimar Sinan'ın üslubu onun ardından yeniden yapılmış bu camide kendisini hissettirir.

TURŞUCUZADE HÜSEYİN ÇELEBİ CAMİİ

~

Özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş olan yapı mahalle dokusu içindeki yeriyle görülmeye değerdir.

Beyoğlu Hasköy'de yer alan cami 16. yüzyılda Turşucuzade Hüseyin Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

*Hadîkatü'l-Cevâmi'*de banisinin Turşucuzade Hüseyin Ağa olduğu ve bu zatın caminin mihrabı önünde medfun olduğu dışında bilgi verilmez. Evliya Çelebi yapıdan "Kara Piri Paşa kasabasında Turşucuzade Hüseyin Çelebi Camii" diye bahseder ve kiremitçiler içinde yer alan caminin Mimar Sinan yapısı olduğunu vurgular.

Kiremiti ve tuğlasıyla meşhur olan Piri Paşa kasabasında Evliya Çelebi'nin aktardığına göre 200 kiremitçi dükkânı vardır. Kasabanın denizi dibinden temmuzda Arnavut dalgıçların bir tür siyah çamur çıkardığını, daha sonra o çamuru gemilerden alıp kaplara doldurduklarını yine Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Kırk gün durup havalanan çamurun içine giren işçiler ökçeleriyle yoğurarak kiremit ve tuğla yapıp, pişirirler. Evliya Çelebi'ye göre pişen çamur Allah'ın emriyle siyah renkli iken kırmızı renkli kiremit olur ve bütün İstanbul binaları bu kiremitle örtüldüğü için İstanbul baştan aşağı kıpkırmızı görünür.

▲
Cami kapısının önünde yer alan musalla taşı

Mimar Sinan'ın çatılı camilerinden olan bu yapının kiremitleri de hemen yanı başındaki esnaftan temin edilmiş olmalıdır. Turşucu Camii olarak da anılan eserin 1797 yılında kapsamlı bir onarımdan geçirildiği bilinmektedir. Cami, en son 1974-1975 yıllarında tamamen yıktırılarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mimari özelliklerine sadık kalınarak yeniden inşa edilir. Günümüzde kâgir bir bodrum üzerinde yükselen ahşap kaplı yapının tek şerefeli bir minaresi bulunur. Mimar Sinan'ın üslubundan söz etmek pek mümkün olmasa da cami mahalle dokusu içerisindeki yeriyle görülmeye değerdir. Avlusu bulunmayan caminin kapısı dev ağaçların gölgelediği, birkaç basamaklı eski bir taş merdivenle çıkılan sokağa açılır. Cami kapısının önünde yer alan musalla taşının etrafında oynayan çocukların görüntüsü yapının yüzlerce yıldır durduğu yeri her yeni kuşakla sağlamlaştırdığının ispatı gibidir.

YUNUS BEY CAMİİ

~

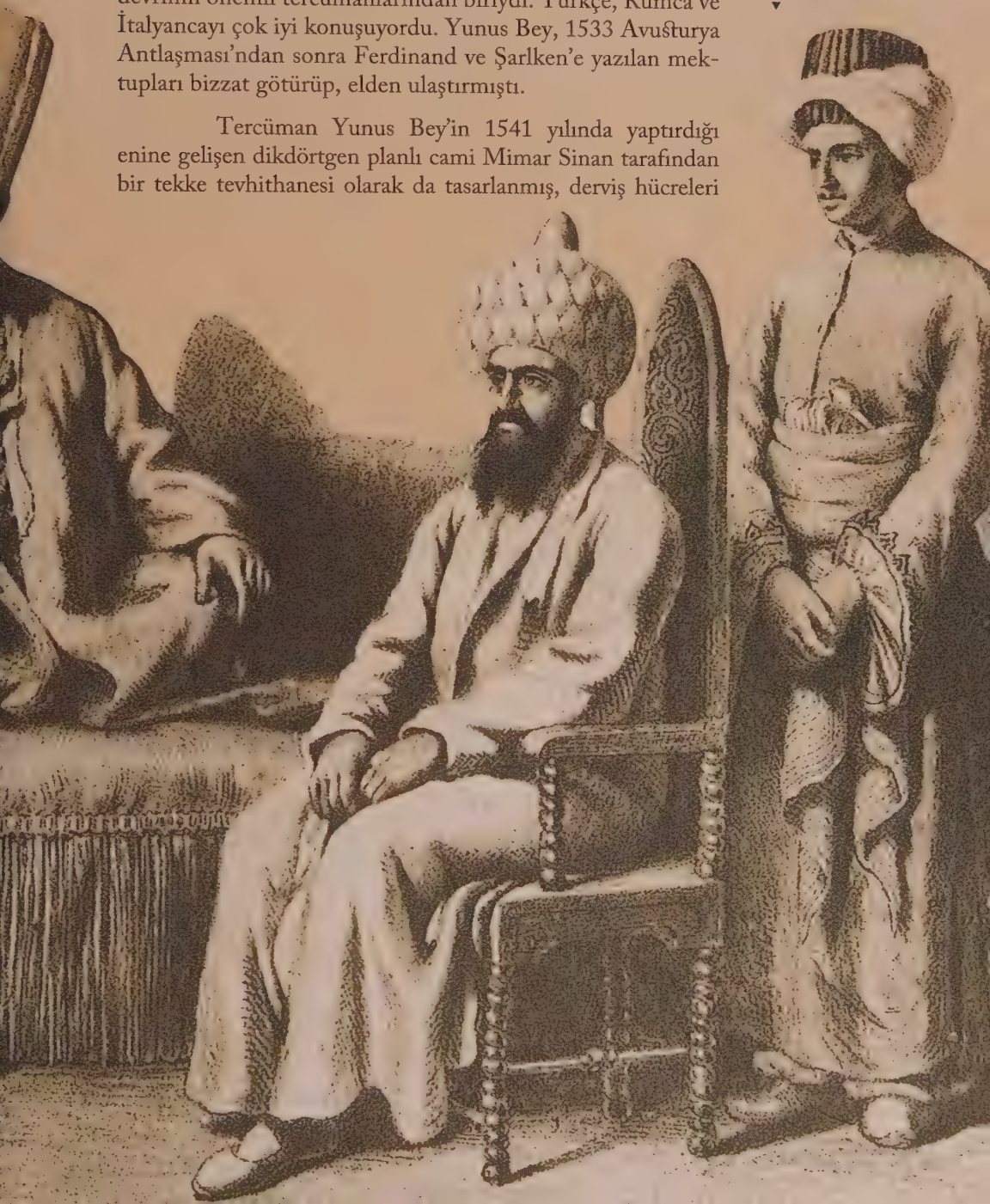
Fatih Draman'da, Derviş Ali Mahallesi'nde yer alan cami Yunus Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Yunus Bey, Kanuni Sultan Süleyman döneminde görev yapmış saray tercümanlarından biridir. Yunus Bey adını camisine, mesleki unvanını da tüm semte vermiştir. Bugün Draman olarak bilinen bölge tercüman anlamına gelen "dragoman" kelimesinin halk dilinde bozulmuş şeklidir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde devlet ulaştığı güç itibariyle büyük bir tercüman kadrosuna sahipti. Bu dönemde tercümanlar çeşitli unvanlarla saray ve ordunun farklı birimlerinde çalışırlardı. Genellikle gayrimüslüm ya da

devşirme kökenli olan tercümanlar reis-ül Küttab'ın buyruğu altında, Divan-ı Hümayun'da davası olup Türkçe bilmeyenlerin ifadelerini çevirirler ve yabancı devletlerle ilgili olan münasebetleri yürütürlerdi. Divan-ı Hümayun'a gelen tüm yabancı dildeki belgeler bu görevliler tarafından çevrilir, tercümanlar, yabancı diplomatları ziyaret eder, elçi kabullerinde hazır bulunurlardı. Caminin banisi Rum asıllı Yunus Bey, devrinin önemli tercümanlarından biriydi. Türkçe, Rumca ve İtalyancayı çok iyi konuşuyordu. Yunus Bey, 1533 Avusturya Antlaşması'ndan sonra Ferdinand ve Şarlken'e yazılan mektupları bizzat götürüp, elden ulaştırmıştı.

Tercüman Yunus Bey'in 1541 yılında yaptırdığı enine gelişen dikdörtgen planlı cami Mimar Sinan tarafından bir tekke tevhithanesi olarak da tasarlanmış, derviş hücreleri

Reis-ül Küttab'ın elçilerle görüşmesi. Soldan sağa: Tercüman, Avrupalı bir elçi, reisülküttab, Buhara elçisi ve iç ağası

Caminin banisi Tercüman Yunus Bey'in, Kanuni dönemi Venedik doçunun (elçi) gayrimeşru oğlu Alviso Gritti ile birlikte Osmanlı devlet örgütü üzerine yazdığı inceleme meşhurdur. Babasından dolayı "Bey Oğlu" olarak anılan Alviso Gritti'nin, evinin bulunduğu Beyoğlu semtine adını verdiği de rivayet edilir.

ve baninin aynı yerde daha önce yaptırdığı sıbyan mektebiyle birlikte küçük bir külliye oluşturmuştur. Yunus Bey'in kardeşi Mustafa Ağa'nın bu yapı topluluğunun yanına bir darülkurra eklemesi ve tekke şeyhlerinin ikamet etmesi için bir harem inşa edilmesiyle yapılar topluluğu büyümüştür. Dırağman Tekkesi olarak da bilinen bu küçük külliye kuruluşundan kapatılışına kadar Halveti tarikatına (sırayla Muslihi, Sivasi, Sünbüli kollarına) bağlı bir zaviye olarak faaliyet gösterir.

1729 Balat yangını sırasında yanan cami, aynı yıl içerisinde Sultan III. Ahmed eliyle tamir ettirilir. 1764'te Sultan III. Mustafa, tamire muhtaç olduğu kendisine arz edilen camiyi yeniden inşa ettirir. 1873'te bu kez Sultan Abdülaziz'in emriyle cami ve sıbyan mektebi yeniden onarıma tabi tutulur. Bu tamirattan 41 yıl sonra 1914'te "mâil-i inhidam" yani yıkılmaya yüz tutmuş olduğu gerekçesiyle caminin çatısı ve son cemaat yeri yıktırılır, özgün tasarımına uygun olmayan biçimde yeniden inşa edilir.

Darülkurra ile medrese tespit edilemeyen tarihlerde ortadan kalkar. 1925'te tekkelerin kapatılmasından sonra cami işlevini sürdürür, sıbyan mektebi bir süre Cihan Güreş ve Halter Kulübü olarak hizmet verir, kullanımını yitiren derviş hücreleri gibi diğer bölümler yavaş yavaş tarihe karışır. Zaman içinde geçirdiği çok sayıda onarım ve değişime rağmen özgün tasarımını 20. yüzyıl başına kadar muhafaza eden cami yakın tarihli eklemeler ve onarımlar neticesinde özgünlüğünü yitirmiştir.

Caminin bugünkü görünümü

Mescitler

ARAKİYECİ AHMED ÇELEBİ MESCİDİ (MEŞELİ MESCİT)

~

Fatih Kocamustafapaşa'da, Meşelimescit Sokağı ile Alayimamı Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan mescit Hacı Ahmed Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1613 yılında vefat eden yapının banisi Ahmed Çelebi'nin kabri caminin kuzeybatı köşesindedir. Yapı "Meşeli Mescit", "Takkeci-Takyeci Ahmed Çelebi Mescidi" adlarıyla da bilinir. Mescidin beraber anıldığı "Arakiyeci-Takkeci" kelimeleri Hacı Ahmed Çelebi'nin uğraşıyla alakalıdır. Çelebi, derviş arakiyeleri, takkeleri yapmaktadır. "Meşeli Mescit" adı ise dış duvarlarda kullanılan ve sıvadan taşan, gözle görülebilen meşe direklerden gelir.

Mescit, 16. yüzyılda Mimar Sinan'ın tasarladığı özgün biçiminden zaman içinde uzaklaşmıştır. Günümüze gelene kadar çeşitli onarımlardan geçen yapıda değişiklikler ve eklemeler yapılmasına karşın yapının harim kısmının klasik ölçüleri ve mimari karakteri büyük ölçüde muhafaza edilmiştir. Ancak yapılan tamiratlarda kullanılan malzemeler ve teknikler binada farklılık yaratmıştır. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde, mescitten dörtgen planlı, kesme taştan, çatılı ve taş minareli bir yapı olarak söz eder. Günümüzde ise yapının duvarları ahşap hatıllı moloz taştandır. Şerefe ve petek kısmı 19. yüzyıla tarihlenen minaresi halk tarafından maltataşı kullanılarak tamir ettirilir. Şerefe altına kadar olan kısım ise özgünlüğünü korur.

Mescit son olarak 1973 yılında restorasyondan geçirilir ve son cemaat yerine eklemeler yapılır. Mescidin özgünlüğünü bozan, hatta tabiri caizse katleden bu eklemelerdir. Taş duvarlı harim kısmına eklenen betebe kaplamalı betonarme son cemaat bölümü için çirkin kelimesi kifayetsiz kalır.

Mescit son olarak 1973 yılında restorasyondan geçirilir ve son cemaat yerine eklemeler yapılır. Mescidin özgünlüğünü bozan, hatta tabiri caizse katleden bu eklemelerdir. Taş duvarlı harim kısmına eklenen betebe kaplamalı betonarme son cemaat bölümü için çirkin kelimesi kifayetsiz kalır. Minarenin hemen altında harim kısmına dayandırılan cami bahçesindeki iki arabalık "otopark" ise anlaşılır gibi değil. Minarenin altına ve etrafına sıralanmış, içlerinde sebze yetiştirilen irili ufaklı yoğurt kapları ve etrafa saçılmış kullanılmayan eşyalar da bu içler acısı manzarayı perçinliyor. Mescit binası ve bahçesi başıboş bir tablo sergiliyor ve görevinin ne olduğu belli olmayan, belki de mescitle hiç ilgisi olmayan kişilerin keyfekeder uygulamalarda bulundukları anlaşılıyor.

ARPACIBAŞI MESCİDİ

~

İki sokağın buluştuğu bir köşe yapısı olan Arpacıbaşı Mescidi görülmeye değerdir. Dış çeperi sokağın yapısına göre belirlenen mescidin minaresi yolların birleştiği köşede yer alır.

Eyüp Nişanca'da, Arpacıhayreddin Sokak ile Abdurrahmanşerefbey Sokak'ın kesiştiği köşede yer alan yapı Mimar Sinan tarafından yapılmamış, yenilenmiştir.

Ancak bu yenilemenin içeriği net olarak bilinmez. Yapı Mimar Sinan tarafından kısmi bir onarımdan geçirilmiş ya da tamamen yıkılıp yeniden yapılmış olabilir. *Tezküretü'l-Ebniye*'de Mimar Sinan'ın yaptığı mescitler listesinde "Eyüp'te Arpacıbaşı Mescidi" şeklinde geçer. Yapının banisi Fatih Sultan Mehmed'in arpacıbaşısı Hayreddin Ağa'dır ve İstanbul'un fethinde ordunun arpasını temin ettiği bilinmektedir. Bu nedenle mescit "Arpacı Hayreddin Camii" olarak da anılır. Ne zaman inşa edildiği net olmamakla birlikte fetih dönemi yapılarından biridir ve 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Mimar Sinan'ın yaptığı onarım ise Kanuni Sultan Süleyman devrinde gerçekleşir. Sonraki yıllarda yapılan tamiratlarla mescit özgünlüğünü tamamen yitirmiş, geriye Mimar Sinan'ın üslubuna ilişkin bir şey kalmamıştır. Yine de iki yolun buluştuğu bu köşe yapısı görülmeye değerdir. Dış çeperi sokağın yapısına göre belirlenen mescidin minaresi tam da yolların birleştiği bu köşede yer alır.

Günümüzde caminin yanında "Arpacı Hayreddin Hz. Türbesi" tabelasıyla bir kabir yer alıyor. Halk arasında yanlış bir bilgi olarak sahabe olduğuna inananlar ve Arpacı Hayreddin Ağa'ya hazret unvanı yakıştıranlar vardır. Oysa *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de yapının banisi Arpacı Hayreddin'in mezarının belli olmadığı, yerinin bilinmediği söylenir.

Ayvansarayi *Hadîkâ*'da mescidin karşısında yer alan türbeden de bahseder ve burada "Şeyhoğlu Edhem Baba medfundur ki, Ak Şemseddîn hazretlerinin pîrdaşlarından olub, feth-i Kostanıniyye'de berâber olanlardandır" der. Ayvansarayi'nin sözünü ettiği farklı mimari tasarımıyla dikkat çeken türbe bugün hâlâ ayaktadır ve mescidin tam karşısındadır ancak bu kişi de halk arasında Ebu Eyyûb el-Ensari'nin sakası olarak bilinmekte ve kabri sahabe türbesi olarak ziyaret edilmektedir. Hatta türbenin üzerinde Hz. Edhem (R.A.) yazmaktadır. Oysaki Şeyhoğlu Edhem Baba'nın sahabe olmadığı açıktır. Ayvansarayi'nin yazdıklarından da anlaşılacağı üzere Edhem Baba, İstanbul'un fethine katılmış değerli bir âlimdir ve 1460'lı yıllarda vefat ettikten sonra da buraya defnedilmiştir. Ziyaretin yoğun olduğu, mescidin banisi Arpacı Hayreddin'e ve Edhem Baba Türbesi'ne ilişkin bu yanlış bilgi ve inanış dikkat çekicidir. Halkın itibar ettiği ancak aslı bulunmayan bu sözde "sahabe" kabirleriyle ilgili yanlış düzeltilmelidir.

ÇİVİZADE KIZI MESCİDİ (ÇAVUŞ CAMİİ)

Fatih Davutpaşa'da yer alan yapı bir Mimar Sinan eseridir. Ancak onu yaptıranın kimliği hakkında iki farklı görüş bulunur. *Hadîkatü'l-Cevâmi*'ye göre baniyesi 16-18. yüzyıllarda İstanbul'un tanınmış ilmiye ailesi Çivizadelerden Ümmü Gülsüm Hatun'dur. Bu hanım iki şeyhülislam çıkaran aileden "Büyük Çivizade" olarak bilinen Şeyhülislam Muhyiddin Şeyh Mehmed Efendi'nin torunu, Şeyhülislam Çivizade Mehmed Efendi'nin kızıdır. 1539'da şeyhülislam olan dedesi Muhyiddin Mehmed Efendi tasavvufu ve tarikatları yasaklayıcı fetvalarıyla tanınır ve tasavvuf karşıtı akımın öncüsü olur. Hatta bu tutumu nedeniyle 1541 yılında şeyhülislamlıktan azledilir.

Hadîka, caminin baniyesi Ümmü Gülsüm Hanım'ın mezarının akrabası Şerife Hatun'un mescidinde olduğundan bahseder. Şerife Fatma Hatun'un mescidi resmi kayıtlarda bulunmasına rağmen artık yerinde olmayan, günümüze ulaşamayan tarihi eserlerden Bitlice Mescidi'dir. Ümmü Gülsüm Hanım'ın kabri de, haziresinde bulunduğu mescit gibi günümüze ulaşamamış, kaybolmuştur.

Ayvansarayi, mescidin minberini Sipahi Ocağı'nın ileri gelenlerinden Çavuşzade Mustafa Ağa'nın yaptırdığını söyler. Yapının banisine ilişkin diğer görüşle kesişme noktası da budur. Bu görüşe göre mescit 1541 yılında Mustafa Çavuş tarafından yaptırılmış olup, minberini Ümmü Gülsüm Hatun koydurmuştur. Net olarak belirlenemeyen banisi nede-

niyle mescit "Çavuş Camii", "Çavuşzade", "Çivizade Kızı" ve "Ümmü Gülsüm Mescidi" gibi çok çeşitli isimlerle anılır.

Yapının Mimar Sinan döneminin karakteristiğinden zaman içinde geçirdiği yangınlar ve depremler sonucu uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Yıllar içinde harap olan ve ibadete kapanan mescit, 1965 yılında Vakıflar tarafından onarılarak yeniden kullanıma açılır. Yakın bir tarihte iç mekânı Kütahya çinileriyle kaplanan mescit bugün bütünüyle farklı bir görünüme sahiptir. İnşa edildiği tarihten günümüze ulaşan tek şey Ümmü Gülsüm Hatun'un ya da Mustafa Çavuş'un yaptırdığı minberdir. Son derece sade olan minber zamanın getirdiği değişimden nasibini almış, onun da külah kısmı sonradan eklenmiş ve rengi değiştirilmiştir.

Mescidin baniyesi Ümmü Gülsüm Hanım'ın mezarı kendi mescidinde değil, günümüze ulaşamayan tarihi eserlerden olan Bitlice Mescidi'ndeydi. Ümmü Gülsüm'ün Hanım'ın kabri, haziresinde bulunduğu mescitle birlikte tarihe karışmıştır.

30

DAVUT AĞA MESCİDİ (SARAYAĞASI MESCİDİ)

~

Eyüp, Nişanca'da Davut Ağa Caddesi üzerinde yer alan yapı Babüssaade Ağası Davud Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mescidin inşaatı 1554 yılında tamamlanmış, aynı yıl vefat eden Davud Ağa hazireye defnedilmiştir. Yapının Davut Ağa Caddesi boyunca uzanan hazire duvarında hacet pencereleri bulunur. Davud Ağa'nın kabri bu pencerelerden birinin önünde yer alır ve yoldan geçenler mezar taşını görebilirler.

Yapının Davut Ağa Caddesi boyunca uzanan hazire duvarında hacet pencereleri bulunur. Davud Ağa'nın kabri bu pencerelerden birinin önünde yer alır ve yoldan geçenler mezar taşını görebilirler.

Düzeni bozulmadan günümüze ulaşan mescidin harim kısmı duvarları da büyük ölçüde özgün biçimini korumaktadır. Ama bir bütün olarak bakıldığında mescidin aralıklarla geçirdiği onarımlarla mimari karakterini kaybettiği görülür. Özellikle son cemaat yerinde yapılan değişiklikler, iç mekânda kullanılan son derece kötü ve uyumsuz malzemeler, amacı dışında bölünüp değiştirilen giriş, üzeri eternitle kaplanan avlu kötü bir görünüm sergiler.

Yapıda ilk büyük tamirat 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşir, son olarak da Vakıflar tarafından 1968 yılında onarılır. Mescidin, bu tamiratın ardından geçen 42 yıl içinde, pencerelerinin plastik doğramaya çevrilmesi gibi irili ufaklı pek çok müdahaleye uğradığı görülür. Yapının bütünlüğünü bozan bu tür müdahaleleri savunan cami görevlileri, bazı eklemelerin mescidin kullanımını sürdürmek için kaçınılmaz olduğunu ve

bunların önüne geçebilmek için acil bir restorasyon çalışmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtiyorlar. Yapıya yakın zamanda zarar veren bir başka olay ise mescidin hemen yanındaki Sertarikzade Tekkesi'nin restorasyonu sırasında gerçekleşmiş. Müteahhit firma çalışanları, tekkeyle mescidi ayıran duvarı yıkarak minare önünde yer alan mezarlara zarar vermekle kalmamış, kimi mezarları dağıtıp, içlerinde yatanların kemiklerini de molozlarla birlikte götürmüşler. Yıkıma hem mescit cemaati hem de mahalle halkı tanık olup tepki gösterdiklerini anlatıyor.

Mescidin hemen bitişiğindeki Sertarikzade Tekkesi'nden bir görünüm

Mescit pek çok tarihi ve dini yapıyla çevrelenmiştir. Şeyh Murad Tekkesi yakınında, Sertarikzade Tekkesi hemen bitişiğinde yer alır. Bir Cerrahi tekkesi olan Sertarikzade Tekkesi yakın zamana kadar yıkıntı halindeydi. Ayin gününden ötürü "Pazar Tekkesi" olarak da anılan, Halvetiye'nin Cerrahi kolunun piri Şeyh Nureddin Cerrahi'nin üçüncü halifesi Sertarikzade Mehmed Emin Efendi tarafından 18. yüzyılın ortalarında inşa ettirilen yapı kısa süre önce restore edildi ve şimdi kültür merkezi olarak kullanılıyor. Sema, ebru, hat dersleri verilen yapının huzurlu bahçesi, tevhithane ve harem yapıları görülmeye değer. Yolu Davud Ağa Mescidi'ne düşenler hem Mimar Sinan yapısı mescidi, hem de civarındaki yapıları gezebilirler.

DEFTERDAR MAHMUD ÇELEBİ MESCİDİ

Eyüp Defterdar'da, adını taşıyan cadde üzerinde geniş bir avlu içinde yer alan mescit Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

"Arifî güft beher o târîhi
İsm-i mescid makâm-ı Mahmûdeşt"

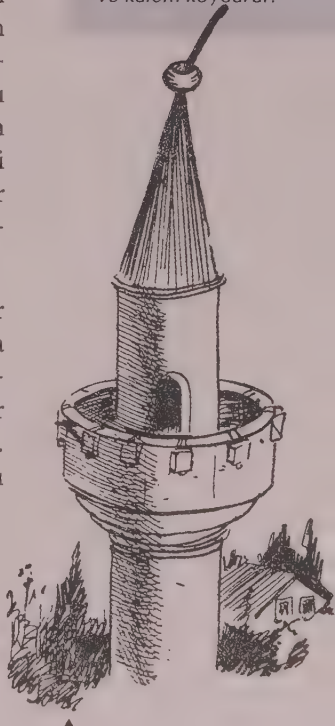
Deniz tarafındaki harem kapısının üstünde yer alan bu Farsça beyitle tarih düşürülmüş, mescidin 1541 yılında yapıldığı aktarılmıştır. Evliya Çelebi'nin "Defterdar İskelesi kenarında eski küçük bir camidir" diye anlattığı yapı bugün Haliç kıyısından içeridedir. Zaten dönemin bu büyük iskelesinin Defterdar adıyla anılması da mescitten kaynaklanır. Evliya Çelebi'den mescide ilişkin öğrendiğimiz bir başka detay da, Çömlekçiler Çarşısı'nın yanı başındaki yapının cemaatinin çok olduğudur.

Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarı Nazlı Mahmud Çelebi, 1546 yılında vefat etmiş, mescidin haziresindeki açık türbeye defnedilmiştir. Nazlı Mahmud Çelebi, döneminin ileri gelen hattatlarından biridir. Çelebi'nin hocası 16. yüzyılın büyük yazı üstadı, eşsiz hattat Şeyh Hamdullah'dır. Mescidinin ana kapısı üzerindeki üç beyitlik Arapça kitabe bizzat Nazlı Mahmud Çelebi'nin elinden çıkmıştır. Çelebi'nin hattatlığının mescitteki tek örneği bu değildir. Çelebi, hattatlığının alameti olarak mescidin minaresinin üstüne alem yerine pirinçten bir hokka ve kalem koydurur. Hokka 469 yıldır yerinde durur, kalem ise mükerrer defalar yenilenmesine rağmen hep kaybolur.

1766 yılında meydana gelen depremde büyük hasar gören mescit hemen tamir edilse de özgünlüğünü muhafaza edemez ve tek kubbeli yapı deprem sonrası ahşap çatılı olarak ihya edilir. Bu büyük değişikliğe rağmen mescit, Mimar Sinan'ın İstanbul'da yaptığı küçük ölçekli yapılar içinde 16. yüzyıl mimarisinin başarılı bir örneğidir. Oranları ve ayrıntıları etkileyicidir.

Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi, ünlü hattat Şeyh Hamdullah'ın yetiştirdiği bir yazı ustasıdır. Hattatlığının alameti olarak mescidin minaresinin üstüne pirinçten bir hokka ve kalem koydurur.

Bir zamanlar mescidin aleminde bulunan hokka ve kalemin çizimi

DERVİŞ ALİ MESCİDİ

Fatih, Karagümrük Derviş Ali Mahallesi'nde Dilmaç Sokağı'nda yer alan yapı Mimar Derviş Ali tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Banisi Derviş Ali, Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminin hassa mimarlarından biridir. Mimar Sinan'ın selefi Mimarbaşı Acem Ali'nin ekibinde yer aldığı bilinir. Sultan II. Bayezid'in dünyaya geldiği ve tahttan indirildiğinde çekilmek isteyip de ömrünün varmaya yetmediği Dimetoka Sarayı'nda yapılan bir restorasyona ilişkin kayıtlarda Acem Ali'yle beraber Mimar Derviş Ali'nin de adı geçer. Küçük Kıyamet depremini takiben 1510-1511 yıllarında İstanbul surlarını ve büyük hasar gören Fatih Camii'ni tamir ettiği için 5.000 akçeyle ödüllendirilen Acem Ali'nin bu işi yapan ekibinin içinde büyük ihtimalle Derviş Ali de vardır.

Kaynaklarda ismi, "Üstat Acem Alisi" veya "Esir Ali" ve kimi kez "Acem İsa" şeklinde geçen Mimarbaşı Acem Ali'nin adı Mimar Sinan'ın tezkirelerinde de geçer.

Sultan II. Bayezid'in saltanatının son birkaç yılında, Yavuz Sultan Selim döneminde ve Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk 17 yıllık saltanatı süresince mimarbaşılık yapan Acem Ali'nin 1537 yılındaki ölümüyle görev sırası Mimar Sinan'a gelir. Cami mimarisinde yan mekânları terk edip, orta kubbenin ayak kullanmadan doğrudan duvarlara oturtulması geleneğini başlatan Acem Ali'nin en büyük mirası Mimar Sinan ve sonrası için bıraktığı önemli mimari birikimidir. Sinan, bu zengin mirası ve iyi yetişmiş mimari kadroyu dâhiyane bir şekilde kullanmıştır.

Mimar Sinan'ın tezkirelerinde "Gümrükhane kurbünde Emir Ali Çelebi Mescidi" şeklinde geçen yapı buna atfen bazı kaynaklarda "Emir Ali Camii" olarak da anılır. Tüm bu bilgiler ışığında mescidin banisi hassa mimarı Derviş Ali'nin Mimar Sinan'la da çalıştığı düşünülebilir. Derviş Ali'nin kabrinin yeri belli değildir.

Derviş Ali Mescidi'nin minaresinin kurşun kaplı kısa külahının üzerinde, alem olarak bir Mevlevi sikkesi bulunur.

Kare planlı ve çatılı mescidin en çok dikkat çeken tarafı İstanbul'da pek az örneği kalan bir tarzda inşa edilmiş minaresidir. Mihrab duvarına bitişik şerefesiz, sekiz kenarlı kısa minare, kesme taş ve tuğladan kare bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Gövde içinden okunan ezanın sesi, şerefe yerine minarenin her yüzüne açılan kemerli küçük ezan pencerelerinden yayılır. Minarenin kurşun kaplı kısa külahının üzerinde, alem olarak bir Mevlevi sikkesi bulunmaktadır.

DUHANİZADE MESCİDİ

~

Mescidin banisi Duhani Mustafa Bey, Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferine katılır ve Mısır'ın tahriri görevini yürütür. Mısır'dan dönüşünde izin alarak bu mescidi yaptırır.

Fatih Kocamustafapaşa'da Ali Fakih Mahallesi'nde yer alan mescit Duhani Mustafa Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Banisi Duhani Mustafa Bey, Yavuz Sultan Selim ile Mısır seferine katılmış ve Mısır'ın tahriri görevini yürütmüştür. Tahrir, toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun, halkın yükümlülüklerinin ve vergilerinin belli usullere göre tespit ve kaydedilmesi işiydi. Tahrir görevi için rüşvet ve suistimale meydan vermeden bu işi adaletle yürütebilecek kişiler seçilirdi. Bunlardan biri olan Duhani Mustafa Bey, tahrir görevi kapsamında bir dizi sayımlar yapmış, yeni fethedilen Mısır'da toprak düzenini, mülkiyet haklarını, kullanım biçimlerini belirlemiş, vergi mükelleflerini, oranlarını netleştirmiş ve üretimi organize etmişti.

Duhani Mustafa Bey, bu detaylı sayımları içeren tahrir görevini bitirip İstanbul'a dönüşünde bir mescit yaptırmak üzere izin alarak bu yapıyı inşa ettirir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edilen mescit "Duhaniyye" adıyla da anılır. *Hadîka*'ya göre Mustafa Bey'in kabrinin nerede olduğu belli değildir.

Mescit çeşitli tamir ve yakın tarihli eklemelerle özgünlüğünü yitirmiştir. Mimar Sinan döneminden günümüze sadece duvarları ve minare kaidesi ulaşabilmiştir.

DÜĞMECİ PAŞA MESCİDİ (DÖKMECİLER MESCİDİ)

~

Eyüp Düğmeciler Mahallesi'nde yer alan mescit Anadolu Kazaskeri Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'nin cemaati çok dediği mescit, "Düğmecibaşı", "Düğmeciler", "Dökmecizade", "Dökmeciler" gibi çok farklı isimlerle anılır. Ne zaman inşa edildiği net olarak bilinmeyen yapı, tuğla hatıllı taştan yapılmış, kare planlı ana mekân ve meşrutaya dönüştürülmüş bir son cemaat yerinden oluşur.

Evliya Çelebi, mescidin banisi Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi'nin yapının haziresindeki kabrinin boş olduğunu, Dökmecizade'nin kemiklerinin çalınarak Acem'e götürüldüğünü söyler.

Zaman içinde tahribata uğrayan ve çeşitli onarımlardan geçirilen mescidin 16. yüzyıl karakteri bozulmuş, zaman içerisinde eklemelerle görünümü değişmiştir. Bunlardan ilki Mehmed Bakır Efendi'nin torunlarından Hüseyin Şah Efendi'nin eklediği minberdir. Daha sonra 1822 yılında Sultan II. Mahmud'un üçüncü hazinedarı Lalezar Kalfa ile *Hadîkatü'l-Cevâmi* zeylinin yazarı Ali Satı Efendi'nin çabalarıyla şadırvan tamir edilir, mescide su getirilir ve zeminine hasır döşenir. Kitabesinde Fatma Hanım adında biri tarafından 1869 yılında şadırvanın bir kez daha yenilendiğini belirtilir.

25 yıl kadar sonra 1894 depremi yaşanır, mescit yine harap olur. 1895 yılında Emine ve Fatma hanımlar tarafından mescit bir kez daha tamir ettirilir ve bu da yeni bir kitabeyle anlatılır. Mescit son olarak 1970 yılında kapsamlı bir onarımdan geçirilir. Özgünlüğünü bütünüyle yitiren mescide yapılan yakın tarihli eklemeler son derece çirkindir.

1589 yılında ölen Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi, mescidinin haziresine defnedilir. Bu büyük âlimin kabri bir süre sonra bir ziyaret makamına dönüşür. Bugün mescide gittiğinizde bu kabri görmek mümkündür. Yapıyla ilgili ayrıntılı bilgi veren *Hadîkatü'l-Cevâmi* de, Mehmed Bakır Efendi'nin mescidin haziresinde medfun olduğunu söyler. Evliya Çelebi de, *Seyahatnamesi*'nin Eyüp'ün tanınmış mezarlarını anlattığı bölümünde bunu doğrular. Ancak Evliya Çelebi'nin bir ziyaret makamı olarak anlattığı "Mevlana Mehmed Bakır, meşhur Düğmecizade kabri"nde olan bitenlere bakılırsa Mehmed Bakır Efendi'nin naaşı kabrinde olmayabilir. Evliya Çelebi, "Acem Irak'ındandır" dediği Dökmecizade'nin kemiklerinin çalınarak Acem'e götürüldüğünü söyler. Ölümünün de o günlerde bir hayli konuşulduğunu "Allah'ın hikmeti Acem şehzadesi Haydar Mirza'nın öldüğü saat bu Mehmed Bakır da ölünce iki Acem çocuğu sanki anlaşmışlar diye İstanbul zarifleri içinde nice dedikodu ve latife oldu" şeklinde anlatan Evliya Çelebi'ye göre kabir burada fakat içi boştur.

35

HACI HAMZA MESCİDİ

Fatih Kocamustafapaşa'da, Hacı Hamza Mahallesi, Mektep Sokak'ta bulunan mescit debbağ ustası Hacı Hamza tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Dönemin mesire yerlerinden biri olan Ağaçayırı'ndaki mescit "Ağaçayırı Mescidi" olarak da bilinir.

1987'de geçirdiği son onarımda içi Kütahya çinileriyle kaplanan mescidin dönemine ait özgün iç mekân unsurları yok edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin Koca Mimar Sinan Ağa'nın yaptığını söylediği ve Debbağ Hacı Hamza Mescidi dediği yapı 1577 yılında inşa edilir ve Hacı Hamza inşaatın tamamlanmasından iki yıl sonra 1579'da vefat eder. Mescidin haziresine değil, surdışına, Merkez Efendi Külliyesi karşısındaki mezarlığa defnedilmek ister. Hazirede ise Hamza isimli bir şeyhin kabri bulunur ve isim benzerliği nedeniyle yapının banisi ile karıştırılır. Şeyh Hamza, devrinin meşhur din âlimlerindendir.

Mescit özgün olarak duvarları kâgir, çatısı, kadınlar mahfili ve son cemaat yeri ahşap olarak inşa edilmiştir. Mescidin sağında yer alan ve tamamen kesme taştan inşa edilmiş olan minarenin gövdesi köşeli, külahı ise kurşun kaplıdır. Mescit zamanın yıpratıcı etkileri ve çeşitli tahribatlar neticesinde özgünlüğünü yitirmiş ve harap olmuştur. İlk kapsamlı onarımını 1940 yılında geçiren yapı son olarak 1987'de birçok değişikliğe maruz kalır. Mahalle halkı tarafından yapılan bu son onarım yapının özellikle son cemaat yerini tanınmayacak hâle getirir. İç mekânı kaplayan Kütahya çinileri de yapının dönemsel özelliklerini yok etmiştir. Mimar Sinan'ın üslubundan, 16. yüzyıl ruhundan uzak ama temiz, bakımlı bir mescit olduğu söylenebilir.

HADIM İBRAHİM PAŞA MESCİDİ (ESEKAPI MESCİDİ) VE MEDRESESİ

~

Eski bir Bizans kilisesinin yıkıntıları üzerine inşa edilmiş Esekapı Mescidi'ne ait en eski görsel belge, Paspatis'in kitabında yer alan, Galanakis'e ait 19. yüzyılda yapılmış bir gravürdür.

Fatih Cerrahpaşa'da, Etyemez Caddesi'nde yer alan yapı Hadım İbrahim Paşa'nın isteğiyle Mimar Sinan tarafından mescide dönüştürülmüş bir Bizans kilisesidir. Hadım İbrahim Paşa, mescidinin yanına bir de medrese yaptırmak istemiş, Mimar Sinan onun bu arzusunu da yerine getirmiştir. Her iki yapı da günümüze yıkıntı olarak ulaşmıştır. 2010 yılında başlayan restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Bu mescidin uzun ve efsanelerle dolu hikâyesi restorasyon sırasında bulunan bir granit sütunla daha da renklenmiştir.

"Esekapı" ismi, için daha yaygın olarak kullanılır. Özgün olarak "İsa Kapı" olan ismin halk dilinde "Ese Kapı"ya dönüştüğü bilinmektedir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde, yapıdan "İsa Kapısı'nda İbrahim Paşa Medresesi" diye söz eder. Bir zamanlar bu noktada Bizans'tan kalmış büyük bir kemer bulunmaktadır. Bu kemer tahminlere göre 4. yüzyıl başlarında İmparator I. Konstantinos tarafından Haliç'ten Marmara Denizi'ne doğru uzatılan kara surları üzerindeki bir kapıdır. İmparator II. Theodosius zamanında günümüze de ulaşan kara surları inşa edilince Konstantinos surları yıkılır fakat rivayete göre İsa Kapısı ayakta kalır.

Rüstem Paşa Tarihi'nde, Sultan II. Bayezid'in hükümdarlığı sırasında, 1509 yılında meydana gelen Küçük Kıyamet depreminde "İsa Kapısı" adlı bölgede yaşanan yıkımdan söz edilir. Olayı "Merhum Davud Paşa hamamı kurbünde vaki olan Bab-ı İsa demekle meşhur kafiri kapı yıkılıp" şeklinde

Hadım İbrahim Paşa Medresesi

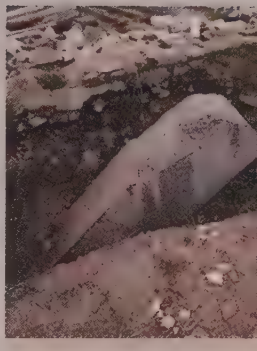

nakleden *Tevarih-i Al-i Osman* da bunu doğrular. Adı belli olmayan kilise, Bizans'ın son döneminde, Palaiologos Hanedanı zamanında, 14. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. 1509 depreminde büyük hasar gören ve harabeye dönen yapı, 1560 yılına doğru Mimar Sinan tarafından mescide çevrilir. Sinan, mescidin yanına inşa ettiği medrese ile bir külliye oluşturur. Depremler Ese Kapı'nın peşini bırakmaz ve 1648 yılındaki büyük depremde yapı yine hasar görür. Ardından 1894 depreminden etkilenen caminin iki duvarı tamamen yıkılır ve minarenin şerefeden yukarısı devrilir. Hasarlı medrese öğrenime kapatılır.

Hadım İbrahim Paşa Mescidi'ne ait bir gravür

Uzun yıllardır planlanan restorasyon çalışmaları 2010 yılında başladı. Bu restorasyonla ilgili çarpıcı bir gelişme 2010'un Mart ayında yaşandı. Kazılar sırasında dikdörtgen prizma şeklinde büyük bir granit bloğu gün ışığına çıkaran arkeologlar, bunun büyük ihtimalle bir dikilitaşın parçası olabileceğini açıkladı. Bulunan kesme taşın rengi, neredeyse kare kesitli olması ve yukarıya doğru incelmesi, Mısır'dan getirilmiş olabileceğini düşündürdü.

Kazılar sırasında dikdörtgen prizma şeklinde büyük bir granit bloğu gün ışığına çıkaran arkeologlar bunun büyük ihtimalle bir dikilitaşın parçası olabileceğini açıkladı.

Efsaneleriyle ünlü İstanbul'da akla hemen bu kiliseyle ilgili eski bir rivayet gelir. Buna göre Hz. İsa'nın göğe yükseldiği sırada üzerine bastığı kutsal taş bu kilisede saklıdır ve yapı mescide çevrildiğinde müezzin tarafından bilinmeyen bir yere gömülür. Bulunan granit bloğun efsanedeki taş olduğunu düşünmemek mümkün değil. Arkeologlara göre taşın konumu 16. yüzyılda yapı mescide çevrilirken bulunup, ağırlığı yüzünden yerinden kaldırılamayıp olduğu halde bırakıldığını gösteriyor. Granit, Esekapı Mescidi'nin döşemeleri altında yüzlerce yıl saklı kalmış. Belki de rivayet edilen hikâye, Mimar Sinan mescidi inşa ederken yerinden oynatamadığı taşın üstünü kapatırken görenlerin bir yakıştırmasıdır.

HASAN ÇELEBİ MESCİDİ

Geçirdiği onarımlar neticesinde özgünlüğünü kısmen yitirmiş olan mescidin harim duvarları ve girişi, minaresinin kaidesi ve mihrabı Mimar Sinan döneminden kalmadır.

Beyoğlu Sururi Mehmet Efendi Mahallesi Emin Bey Sokak'ta yer alan yapı Tersane Emini Hasan Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mescit hem Hasan Çelebi'nin adıyla hem de işine atfen "Emin Bey Camii" olarak anılır. *Hadîkâtü'l-Cevâmi*'ye göre Çelebi "Yaş Hasan Efendi" adıyla da bilinir ve kabrinin nerede olduğu belli değildir.

Net yapım tarihi bilinmemekle birlikte, 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edildiği tahmin edilmektedir. İlk onarımı 19. yüzyılda Cezayirli Hasan Paşa Vakfı tarafından gerçekleştirilen mescidin mimari yapısını büyük ölçüde değiştiren kapsamlı ikinci tamirat 1952 yılında yapılır. Bu çalışmalar sonrasında özgünlüğünü kısmen yitirmiş olsa da harim duvarları ve girişi, minaresinin kaidesi ve mihrabı özgün olarak günümüze ulaşmıştır.

Mescidin dev ağaçların gölgelediği avlusu iki ucundaki eski kapılarıyla iki ayrı sokağı birleştirir. Kasımpaşa'ya inen yokuşlardan birinin üstündeki yapının adeta bir pasaja dönüşen avlusundan her gün yüzlerce insan geçer. Huşu içindeki haziresine inat hayat hiç bitmeyecekmiş gibi yanı başından akar. Pazar torbalarını taşıyan kadınlara kestirme yol, çocuklara oyun yeri olan bu küçük avlu, oturup soluklanmak, eski zamanları hatırlamak isteyenler için ideal bir yerdir. Yapının kuyusu da avluda durmakta ve kullanılmaktadır. *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de, mescidin yanında inşa edildiği belirtilen mektep tarihe karışmıştır.

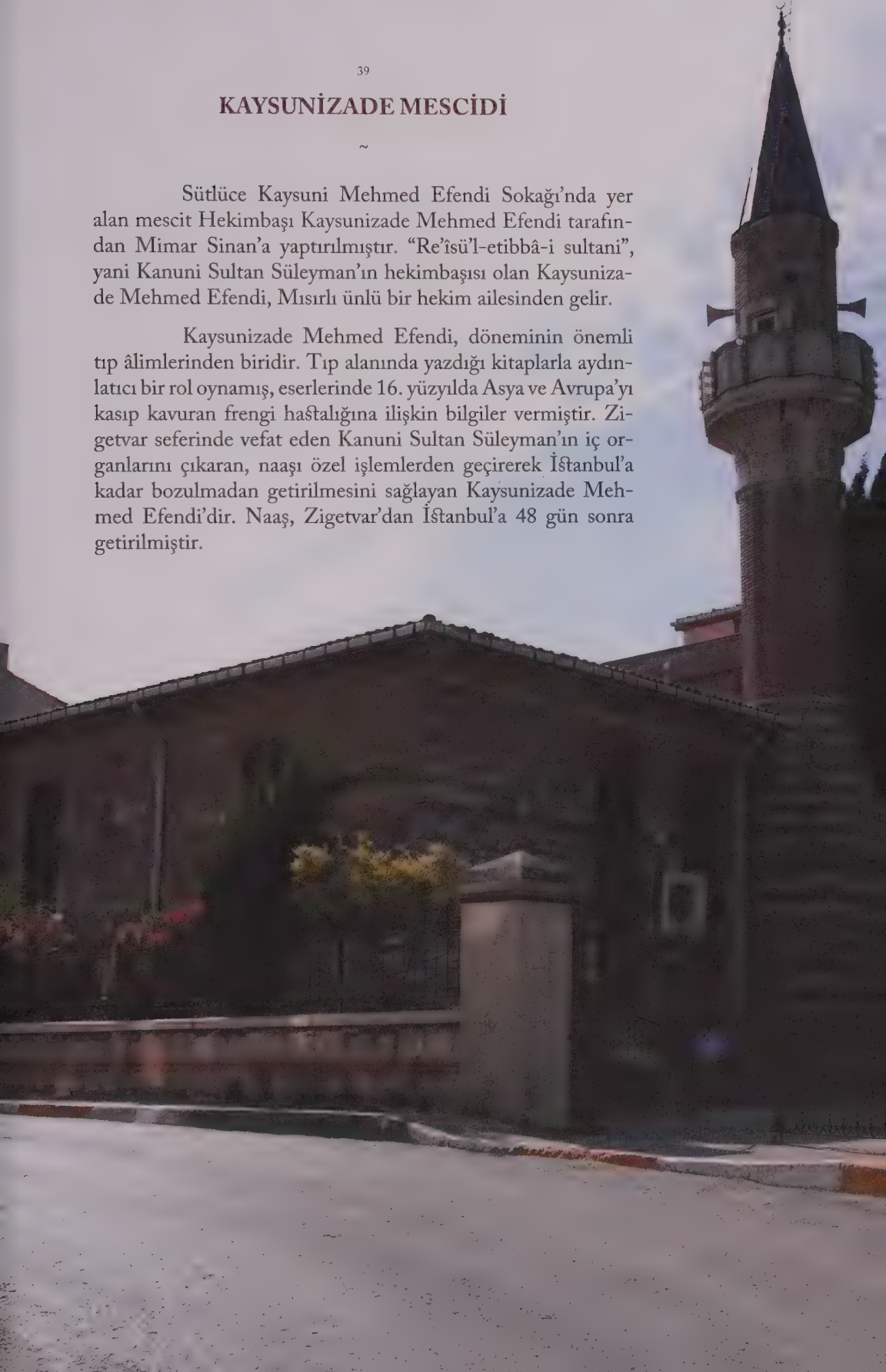

KAYSUNİZADE MESCİDİ

~

Sütlüce Kaysuni Mehmed Efendi Sokağı'nda yer alan mescit Hekimbaşı Kaysunizade Mehmed Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. "Re'îsü'l-etibbâ-i sultani", yani Kanuni Sultan Süleyman'ın hekimbaşısı olan Kaysunizade Mehmed Efendi, Mısırlı ünlü bir hekim ailesinden gelir.

Kaysunizade Mehmed Efendi, döneminin önemli tıp âlimlerinden biridir. Tıp alanında yazdığı kitaplarla aydınlatıcı bir rol oynamış, eserlerinde 16. yüzyılda Asya ve Avrupa'yı kasıp kavuran frengi hastalığına ilişkin bilgiler vermiştir. Zigetvar seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman'ın iç organlarını çıkaran, naaşı özel işlemlerden geçirerek İstanbul'a kadar bozulmadan getirilmesini sağlayan Kaysunizade Mehmed Efendi'dir. Naaş, Zigetvar'dan İstanbul'a 48 gün sonra getirilmiştir.

Kaysunizade Mehmed Efendi'nin, tehlikeli bir hastalık geçiren, Kanuni Sultan Süleyman'ın daha sonra ölüm emrini verdiği şehzadesi Bayezid'i iyileştirdiği bilinir. "Nikris"ten, yani gut hastalığından mustarip olan Kanuni'nin bu hastalığa bağlı olarak sağ ayağındaki şikâyetler artınca onu tedavi edip, ağrılarını azaltan da yine Kaysunizade Mehmed Efendi'dir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde yer verdiği bir hikâyede, Kanuni Sultan Süleyman'ın bir şehzadesini nasıl öldürdüğünü ve sonrasında olanları anlatırken Hekimbaşı Kaysunizade'den de bahseder. "Günahsız Şehzade(...)'yi bizzat Süleyman Han kendi eliyle hançerleyerek öldürmüştür. Eyüpsultan'ın doğu tarafında harem kapısı dibinde şehirli fakirleri arasında fakirce gömülüdür" diye yazar.

Zigetvar seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman'ın iç organlarını çıkaran, naaşını özel işlemlerden geçirerek İstanbul'a kadar bozulmadan getirilmesini sağlayan mescidin banisi Hekimbaşı Kaysunizade Mehmed Efendi'dir.

Evliya Çelebi, her ne kadar tarihi gerçeklerle örtüşmese de halk arasında konuşulduğunu söylediği hikâyesine şöyle devam eder: "Bir gün Süleyman Han av için Kağıthane'ye giderken şehit Şehzade'nin kabrine uğrayıp, 'Hay zalim padişah olurmuş, yoksa böyle olurmuş' derken hemen şehzadenin kabrinden kara bir duman çıkar, Süleyman Han'ın atı ürküp Süleyman Han yere yuvarlanır. Sarı Rüstem Paşa'nın yüzü ve Çarkap Ali musahibin yüzü simsiyah olur." Evliya Çelebi'ye göre bu duruma hayret eden Süleyman Han'ın ayağı o günden sonra nikris hastalığına tutulur ve Kaysunizade tedavisini üstlenir. Rüstem Paşa'nın 70 gün boyunca kara olan yüzüyle dolaştığını ve divâna çıkamadığını söyleyen Evliya Çelebi, sadrazamın yüzünün derisinin bir kat yüzüldükten sonra yine eskisi gibi sarı benizli olduğunu anlatır. "Meğer o mazlum şehzadenin öldürülmesine sebep Rüstem Paşa ve Çarkap musahip olmuşlardı" diyen Evliya Çelebi, Kanuni'nin "İlahi Rüstem ahirette yüzün kara olsun, bizi kana ortak ettin" diye Rüstem Paşa'ya beddua ettiğini de rivayetine ekler.

Hekimbaşı Kaysunizade'nin mescidinin kesin inşa tarihi bilinmemekle beraber 1882'de kapsamlı bir onarımdan geçtiği kapısı üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra çeşitli tahribatlara uğrayan mescit 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde bir yıkıntı durumundaydı. Beyoğlu Belediyesi ile bir vakfın ortak çalışması sonucu 1997 yılında aslına uygun olarak yeniden yapıldı ve ibadete açıldı.

Kaysunizade Mehmed Efendi ve oğlu Mahmud Efendi'nin kabirleri mescidin haziresindedir.

KİREMİTÇİ AHMED ÇELEBİ MESCİDİ

Hasköy Piri Mehmet Paşa Mahallesi'nde Kırmızıminare Sokak'ta yer alan cami Kiremitçi Ahmed Çelebi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Ne zaman inşa edildiği net olarak bilinmemekle birlikte vakfiyesinin düzenlenme tarihi olan 1549 yılından önce tamamlandığı, 16. yüzyılın ilk yarısına ait bir yapı olduğu düşünülmektedir. *Hadikatü'l-Cevami*'de Ahmed Ağa olarak bahsedilen banisi Ahmed Çelebi'nin asıl adının Şemseddin Hacı Ahmed olduğu, kiremit imalatı ile uğraştığı için Kiremitçi Ahmed Çelebi diye anıldığı bilinmektedir.

Evliya Çelebi ise mescidin Ayni Hatun yapısı olduğunu söyler. Çelebi sözlerine "Tuğla uzun, ince, zarif ve ölçülü bir minaresi var ki hendese ilmini bilenler hayran olurlar. Kırmızı renkli ölçülü bir minaredir. Bu camii Serbevvâb Arslan Ağa adlı yiğit tamir ettirmiştir. Kapısı üstündeki onarım tarihidir" diyerek devam eder ve bu kanıya aşağıdaki kitabe üzre vardığını söyler:

"Sarf idüb mâl ü menâlini iki sâhib-i hayr
Haşre dek olmağiçün her birisi hayr ile yâd

Kıldı bu mescidi câmi' eser-i hâs itdi
Emr ü fermân-i şehinşâhi ile hasbe'l kader

Birisi iffetle Râbi'a-i devr-i felek
Ayni Hatun ki anı hayriçün itdi îcâd

Biri bevvâbdır pâdişeh-i âlem kim
Şîr-dildir Esedullah dinildi ana ad

Çün tamâm oldı didi Hâtıf anın târihin
Câmi'-i hâs olub oldı bu cây-ı ibâd"

Mimar Sinan'ın İstanbul'da ayakta kalabilmiş eserleri arasında tamirat adı altında en çok tahribata uğrayanlardan biridir. Zevksiz sıvası, keyfekeder eklemeleri ve boyanmış minaresi, ince işçilikli bir medeniyet eserinin, medeniyetsizliğe nasıl kurban edildiğinin bir sembolü gibidir.

Aynı kitabeye yer veren *Hadîkatü'l-Cevâmi* yazarı Ayvansarayi Hüseyin Efendi'ye göre yapının banisi Ahmed Ağa'dır ve kabri de mescidin haziresindedir. *Hadîka*, Esedullah Ağa ve eşi Ayni Hatun'un, mescide bir minber yaptırdığını ve bunun kitabesinden anlaşıldığını yazmaktadır. 1591 tarihini düşen kitabe yazarı Hatıf'ın devrin Rabia Sultan'ı dediği Ayni Hatun ve Arslan yürekli dediği eşi Esedullah Ağa, "Kıldı bu mescidi câmi" dizesinden de anlaşılacağı üzere mescide yaptırdıkları minber ile onu cami sınıfına dahil etmişlerdir. Esedullah Ağa, bevvab, yani kapıcıdır. Evliya Çelebi'nin kitabeyi yanlış yorumladığı anlaşılmaktadır.

Caminin bugünkü hali içler acısıdır. Yapılan eklemeler, kullanılan malzemeler, duvarlarını kaplayan sıva, tuhaf ek binalar yapıyı katletmiştir. Evliya Çelebi'nin uzun uzun anlattığı tek şerefeli, kırmızı tuğladan minaresi ise çok yakın zamanda kırmızı ve beyaza boyanarak tüm özelliğini yitirmiştir. Kırmızı minare olarak anılan ve bir zamanlar İstanbul'a ün salan minarenin son bir iki yıl içinde boyandığını aktaran

mahalle sakinleri rengini çok solgun bulan cemaatin bu karara vardığını, binayı kaplayan baklava dilimli tuhaf sıvanın da yine onların fikri olduğunu aktardılar. Bakım, boya badana adı altında keyfekeder uygulamaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Yapının üzerinde tarihiyle ilgili bilgi içeren herhangi bir tabela yer almamaktadır. Çok uzun yıllardır mahallede yaşayanlar yapının Mimar Sinan eseri olduğunu dahi bilmiyorlar.

41

MEMİ KETHÜDA MESCİDİ

~

Beyoğlu Tophane'de, Hoca Mimi Mahallesi'nde yer alan mescit Memi Kethüda tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Yapıldığı 16. yüzyıldan 20. yüzyıla gelinceye dek çeşitli etkenler neticesinde büyük tahribata uğrayan yapı 1900'lerin başında harap vaziyettedir.

Kapsamlı bir restorasyon neticesinde 1958 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilen yapı bugün Hacı Mimi Camii adıyla anılmaktadır.

Kapsamlı bir restorasyon neticesinde 1958 yılında betonarme olarak yeniden inşa edilen yapı bugün Hacı Mimi Camii adıyla anılır. Sultan Abdülmecid döneminde yapımına başlanan ve bir Anglikan kilisesi olan Kırım Kilisesi ile kapı komşusu olan mescit özgünlüğünü yitirmiştir ve Mimar Sinan dönemi mimarisini yansıtmamaktadır.

MİMAR BAŞI SİNAN AĞA MESCİDİ

~

Kanuni Sultan Süleyman'ın cenaze törenine ilişkin bir minyatürden alınan ayrıntı. Elinde bir mimarlık ölçüsü olan zira tutan kişinin Mimar Sinan olduğu düşünülmektedir.

Fatih'te Koca Sinan Caddesi'nde bulunan yapıyı 1573'te Mimar Sinan kendi hayratı olarak inşa etmiştir. Mimar Sinan, tezkirelerinde bu eseri "Yenibahçe kurbinde bu fakirin mescidi" diye anlatır. Mimarların piri, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak döneminin baş mimarı olan Sinan, kendisinden sıklıkla "el fakir-ül hakir" diye bahseder. Ünü dört bucağa yayılan usta mimarın alçakgönüllülüğün sadece sözlerinde olmadığı kendi adını taşıyan bu mescide bakıldığında da anlaşılır.

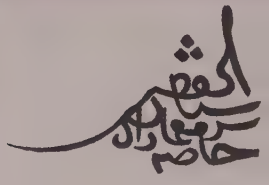
Mimar Sinan'ın diğer pek çok eseri gibi mescidi de ne yazık ki korunamamış ve günümüze özgün biçimiyle ulaşamamıştır. Tarihi boyunca çeşitli badireler atlatan ibadethane yapımından yaklaşık dört yüzyıl sonra 1918'de Cibali-Fatih yangınında büyük hasar görmüş, yapıdan geriye bir tek duvarları kalmış, onlar da zamanla dağılarak yıkılmıştır. Minaresi 1938 ve 1962 yıllarında onarılır ve bir şekilde korunur ama mescit için herhangi bir önlem alınmaz. Binanın geniş arazisini işgal eden gecekondular, hatta apartmanlar yapıdan artakalanları yok olma noktasına getirir. Yıllar sonra tarihler 1976'yı gösterdiğinde gecekondular yıkılır, arazi boşaltılır. Vakıflar İdaresi tarafından 1918 öncesine ait krokiler ışığında yeniden inşa ve ihya edilen mescit tekrar ibadete açılır. Taştan yapılan mihrabı ise 1981 yılında tamamlanır.

Onun mütevazı kişiliğinin aynası olan bu mütevazı mescit biri eyvan tarzında önü açık, diğeri bütünüyle kapalı yan yana iki bölümden oluşuyordu. Bunlar, *Hadîkâtü'l-Cevâmi'*de "sayfiyye ve şitâ'iyyeli" bina olarak geçen mescidin, yazlık ve kışlık bölümleriydi. Günümüzde bu ayrım neredeyse yok olmuş, yazlık bölüm camekânla kapatılmış bir son cemaat yerine dönüşmüş-

tür. Mescidin olağanüstü sadeliği içerisinde en ilgi çekici, en gösterişli öğesi minaresidir. Minare, aynı zamanda mescidin özgünlüğünü nispeten koruyan tek parçasıdır. Her yüzünde bir adet ezan penceresi bulunan şerefesiz minaresi küfeki taşından örülmüştür. Köşk türündeki minare, sekizgen gövdelidir ve ufak bir kubbeyle taçlandırılmıştır.

Mescidin olağanüstü sadeliği içerisinde en ilgi çekici, en gösterişli öğesi minaresidir. Minare, aynı zamanda mescidin özgünlüğünü nispeten koruyan tek parçasıdır.

Mimar Sinan'ın imzası

SOKOLLU MEHMED PAŞA MESCİDİ

Sokollu Mehmed Paşa Mescidi'nin en dikkate değer tarafı avlu duvarı üzerinde yer alan minaresidir.

Büyükçekmece'de yer alan yapı Sokollu Mehmed Paşa tarafından 1567 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Sokollu Mehmed Paşa'nın vakfiye kaydında "Havass-ı Konstantiniyye'de derya kenarında Büyükçekmece nam kasabada bir mescit bina ettiler" diye anlatılan mescit yanı başındaki Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü'nden dolayı "Köprübaşı Camii" olarak da anılır.

Çeşitli dönemlerde yapılan onarımlar neticesinde özgünlüğünü yitirmiş olan mescidin plan şeması bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Bu küçük ve sevimli mescidin en dikkate değer tarafı minaresidir. Minare, mescidin avlu duvarı üzerinde yer alır. Benzerleri Mısır'da ve Orta Asya'da görülen ve 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da da rastlanan, dıştan merdivenli bir minber minaredir. Sütunlar arasına yerleştirilmiş, geometrik desenlerle bezeli köşk kısmı şerefe fonksiyonunu yerine getirir. Günümüzdeki külahı özgün değildir ve 20. yüzyılda bir onarım sırasında yenilendiği bilinmektedir. Mescidin müezzini, ezanı bu minber minarede okumayı sürdürmektedir.

SÜLEYMAN SUBAŞI MESCİDİ

Eyüp Nişanca'da, Münzevi Caddesi'nde yer alan yapı Süleyman Subaşı tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. "Karcı Süleyman Mescidi", "Münzevi Mescidi" ve "Müzevvir Mescidi" gibi isimlerle de anılmaktadır.

Mescidin bu farklı isimleri banisi Süleyman Subaşı'nın lakaplarından gelir. "Karcı" ve "arabozucu, dolandırıcı" gibi anlamlara gelen "müzevvir" lakapları ile anılan Süleyman Subaşı'nın kabri *Hadîkâtü'l-Cevâmi*'ye göre mescidin civarındadır.

Çoğunlukla mescit avlularında bulunan "oturak tahtası" mescidin banisi Müzevvir Süleyman Subaşı'nın icadıdır.

Eski kaynaklarda haziresi olmadığı aktarılan mescidin günümüzde bir haziresi mevcuttur ve yapının banisi de burada medfundur.

Hadikâtü'l-Cevâmi'de Müzevvir Mescidi adıyla geçen yapının banisi Müzevvir Süleyman Subaşı'nın mucitliğinden de söz edilir. Çoğunlukla mescitlerin avlularında olan, "oturak tahtası" bu mescidin banisinin icadıdır.

Mescit dikdörtgen planlıdır, duvarları moloz taş, çatısı ahşaptır. 19. yüzyılda kapsamlı bir onarımdan geçen mescit 1967 yılında yeniden restore edilmiş ve ahşap olan son cemaat yeri kâgir olarak yeniden inşa edilmiştir. Süleyman Subaşı'nın 1545 tarihli vakfiyesinde bu mescidin yanı sıra yaptırdığı başka hayır eserlerinden de söz edilir. Yapının güney tarafında, cadde üzerinde Süleyman Subaşı'nın klasik, kitabesiz bir çeşmesi yer alır. Mescidin az ilerisinde mahalle halkının "Müzevvir Kardeşler" olarak adlandırdığı açık bir türbe de bulunmaktadır.

UÇBAŞ
NUREDDİN HAMZA
CAMİİ ŞERİFİ
NO 8
UÇBAŞ CAMİİ

ÜÇBAŞ NUREDDİN HAMZA MESCİDİ VE MEDRESESİ

~

Fatih Karagümrük'te yer alan mescit ve medrese Kadı Nureddin Hamza Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Dış kapısı üzerindeki kitabesinden anlaşıldığı üzere 1532 yılında inşa edilen mescidin ve medresenin en önemli özelliği Mimar Sinan'ın İstanbul'da tarihi bilinen ilk yapıları olmasıdır. Yapıların banisi Kadı Nureddin Hamza'nın lakabı doğduğu Karasu'ya bağlı Üçbaş Köyü'nden gelir. Kadı Nureddin Hamza, mesleğinin yanı sıra uzun yıllar müderrislik de yapmıştır.

Son derece mütevazı şekilde inşa edilen mescit ve medreseye aynı kapıdan girilir. Yapılar, Anadolu Türk mimarisinde, 12-13. yüzyıllardan itibaren varlıklarına rastlanan, ortaklaşa kullanılan bir avlu etrafında gelişen mescit ve medrese geleneğinin bir uzantısı olarak büyük önem taşır.

Yapılar, Anadolu Türk mimarisinde, 12-13. yüzyıllardan itibaren varlıklarına rastlanan, ortaklaşa kullanılan bir avlu etrafında gelişen mescit ve medrese geleneğinin bir uzantısı olarak büyük önem taşır.

Klasik mimari özelliklerinin çoğunu yitirmiş olan mescidin sıvalı duvarlarının özgün olarak tuğla ve taştan örüldüğü, pencerelerinin ve mihrap biçiminin zaman içinde değiştiği bilinmektedir. Günümüze kitabesi dışında özgün olarak ulaşan tek bölümü minaresinin küfeki taşından yapılmış kaidesidir. Özgünlüğünü büyük ölçüde yitirdiği anlaşılan medrese ise mescitle kıyaslandığında çok daha iyi durumdadır ve kimi mimari ayrıntılarını zaman içinde koruyabilmiştir.

Yapılardaki değişim 1729 yılında yaşanan Balat yangınıyla başlar. Bu yangında harap olan mescit ve medrese, yangını müteakip kısa süre içinde yenilenir. 1960'lı yıllarda kapsamlı bir tamirattan geçirilen yapılar özgünlüklerinden iyice uzaklaşmış, son olarak 1989 yılında özellikle mescidin ele alındığı onarım tarihi dokuyu yok etmiştir. Bu onarım sırasında mescidin duvarlarının tuğladan örülerek yenilendiği, tavan kısmının yükseltilerek betondan düz olarak yapıldığı bilinmektedir.

Bugün hâlâ dış cephesinin bir bölümünü kaplayan seramik malzeme de 1989 yılındaki bu onarıma tarihlenir. O dönemde moda olan ancak ıslak zemin, banyo, tuvalet kaplaması olarak kullanılan, bir mescit binası için son derece çirkin ve yakışıksız olan bu malzeme mescidin dış duvarlarında görülmektedir. Mimar Sinan'ın İstanbul'da tarihi bilinen ilk mescidinin bu hali üzüntü vericidir.

YAHYA KETHÜDA MESCİDİ

~

Kasımpaşa Ortamektep Sokak'ta yer alan mescit Yahya Kethüda Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mescidin banisi Yahya Kethüda Efendi, Sokollu Mehmed Paşa'nın kâhyasıdır. Büyük bir yangın geçiren ve harap olan mescidin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kapısı üzerindeki tamirat kitabesinden 1893 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır.

Hadîkâtü'l-Cevâmi'de caminin avlusunda tekke, fevkani bir mektep ve bir şadırvan olduğundan bahsedilir. Ancak bu yapılardan günümüze ulaşan olmamıştır. Hazirelerin yanında birer adet niyaz penceresi bulunan yüksek duvarlar tüm avluyu çevreler.

Mimar Sinan dönemi mimarisini yansıtmayan mescit yapılan pek çok çirkin eklemeyle özgünlüğünü yitirmiştir.

Büyük bir yangın geçiren ve harap olan mescidin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kapısı üzerindeki tamirat kitabesinden 1893 yılında yenilendiği anlaşılmaktadır.

DARÜLKURRA

HÜSREV KETHÜDA DARÜLKURRASI

~

Vefa'da, Taştekneler Sokağı'nda yer alan yapı Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın kâhyası Hüsrev Kethüda tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

"Be-fazlallâh çü Hüsrev Kethüda ol sâhibü'l-hâtem
Yapup bu dârü'l-kurrâyı bir ev edindi ukbâda

Emânî n'ola târîhi bunun derken dedi Hâtif
Mübârek dârü'l-kurrâdır bu târîh oldu dünyâda."

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde verdiği bir listede 17. yüzyılda İstanbul'da 55 adet darülkurra olduğunu belirtir. Hüsrev Kethüda Darülkurrası zamanının belli başlı darülkurralarından biridir. Burada yetişen Kur'ân'ı en güzel biçimde okuyan hafızlar, müezzinler ve imamlar önemli cami ve medreselerde görev alırlardı.

Bu iki beyitle Hüsrev Kethüda'nın bu darülkurrayı yaptırmakla ukbada yani baki olan âlemde, ahiret hayatında kendine bir yer edindiğini söyleyen kitabesine göre darülkurra 1565 yılında inşa edilmiştir. Etrafı pek çok tarihi eserle çevrili olan darülkurra, Molla Hüsrev Camii'nin arka bahçesinde, Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi'nin bitişiğinde yer alır. *Hadîkatü'l-Cevâmi'*de "Molla Hüsrev Mescidi ittisâlinde Hüsrev Kethüda nâm sâhibü'l-hayr, dârü'l-kurrâ ve sebîl binâ eylemiştir" şeklinde anlatılan yapıyı Evliya Çelebi, İstanbul'un belli başlı darülkurralarından biri olarak tanıtır. Çelebi, ne kadar sultan, vezir ve ileri gelenler camileri varsa her birinde birer darülkurra olduğunu belirtir, ardından Süleyman Han Darülkurrası'nın hepsinden teşkilatlı olduğunu söyler, onun ardından ikinci sıraya koyduğu Hüsrev Kethüda Darülkurrası'nın Mimar Sinan yapısı olduğuna dikkat çeker. Kare planlı darülkurra, kubbeli, revaksız bir yapıdır. İçi sade, dış cephesi ise zengin bir mimariye sahiptir.

Darülkurralar, Kur'ân-ı Kerim ile alakalı ilimlerin öğretildiği okullardır. Sübyan mektebini bitiren bir öğrenci eğitimine darülkurrada devam edebilirdi. Darülkurralar, usulüne göre Kur'ân-ı Kerim okumayı ve ezberlemeyi öğrenmek isteyenler için hayır sahipleri tarafından şehrin ihtiyaç duyulan yerlerine yapılırdı. Ayrıca bu okullarda eğitim alan çocukların masraflarını karşılamak için vakıflar da kurulurdu. Bu yapıların asıl işlevi Arapça bilen, tecvit ilmine hâkim, Kur'ân'ı en güzel biçimde okuyan kişiler, hafızlar, müezzinler ve imamlar gibi meslek erbapları yetiştirmekti. Bu eğitim öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim ile ilgili ilimlerde sistemli biçimde yetişmelerini sağladığından, cami ve medrese vakfiyelerinde çalışacak kimseler arandığında darülkurralarda eğitim görenlere öncelik tanınırdı.

HAMAMLAR

ATİK VALİDE SULTAN HAMAMI

~

Hamam fonksiyonunu uzun yıllar önce yitiren yapı günümüzde Mimar Sinan Çarşısı olarak hizmet vermektedir. Üsküdar'a yolu düşenler bu yapıyı meydanda hemen fark edeceklerdir. İçine girebilir, her ne kadar değişikliklere uğramış olsa da başarılı denebilecek restorasyonu sayesinde hamamın bir zamanlar nasıl göründüğünü hayal edebilirler.

Hamam kubbesinin günümüzdeki görünümü

Üsküdar'ın merkezinde, Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde bulunan hamam 1583 yılında Sultan II. Selim'in eşi, Sultan III. Murad'ın annesi Venedik kökenli Afife Nurbanu Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Erkekler ve kadınlar için ayrı bölümleri olan bu çifte hamam çok uzun süre Üsküdar'ın meşhur hamamlarından biri olarak hizmet vermiştir. Hamam fonksiyonunu uzun yıllar önce yitiren yapı günümüzde Mimar Sinan Çarşısı olarak hizmet vermektedir.

Mimar Sinan'ın bu etkileyici eseri Atik Valide Külliye'sine gelir sağlaması amacıyla Nurbanu Sultan'ın arzusu üzerine inşa ettiği bilinmektedir. Evliya Çelebi bu hamamdan "İskele Çarşısı'nda gayet iç açıcı, havası hoş ve güzel binalı aydınlık bir hamamdır. Seçkin güzellikte temiz dellâkları, mavi peştemalları vardır" diye bahseder. Ayvansarayi Hüseyin Efendi'nin *Hadîkatü'l-Cevâmi*'sinde ise adı "Üsküdar'da vâki Valide-i Cedid Camii yakınında Yeşildirekli Hammâm" olarak geçer. Günümüze ulaşmayan bu yeşil direğin hamamın camekânında veya dış kapısının yanında olduğu düşünülmektedir.

1917'de kapanan hamam 1932 yılında Gümülcine eşrafından Mehmet Bozkurt tarafından satın alınır ve özel mülkiyete geçer. Hamamı satın alan kişi yapının cephesinde bulunan ilave binaları kaldırarak cadde boyuna üç dükkân yaptırır. Mavi Köşe ismiyle bilinen bu dükkânlar 1958 yılında Menderes İmar Planı kapsamında hamamın erkekler ve kadınlar kısmının camekânlarıyla beraber istimlak edilir ve yıktırılır. Aynı yıl yapının hamam bölümü bir marangoza kiraya verilir ve külhan (ısıtma yeri) kısmı da garaja dönüşür. Yapının sahibi, 1960'lı yıllarda bir restorasyon çalışması başlatarak hamamı şimdiki şekliyle restore ettirir ve Mimar Sinan Çarşısı adıyla yeniden kullanıma açar.

Nurbanu Sultan'ın yaptırdığı çifte hamam, bugünkü haliyle Mimar Sinan Çarşısı, Üsküdar Belediyesi'nin çok yakınında yer alıyor. 1950'li yıllarda cadde genişletilirken yapılan yıkımlar ve belediye binasına bakan yüzündeki betonarme eklerle özgünlüğünü kaybetmiş olan yapı hâlâ görülmeye değer.

GENÇ
MİMAR SİNAN
ÇARSISI

ÇİNİLİ HAMAM
(BARBAROS HAYREDDİN PAŞA HAMAMI)

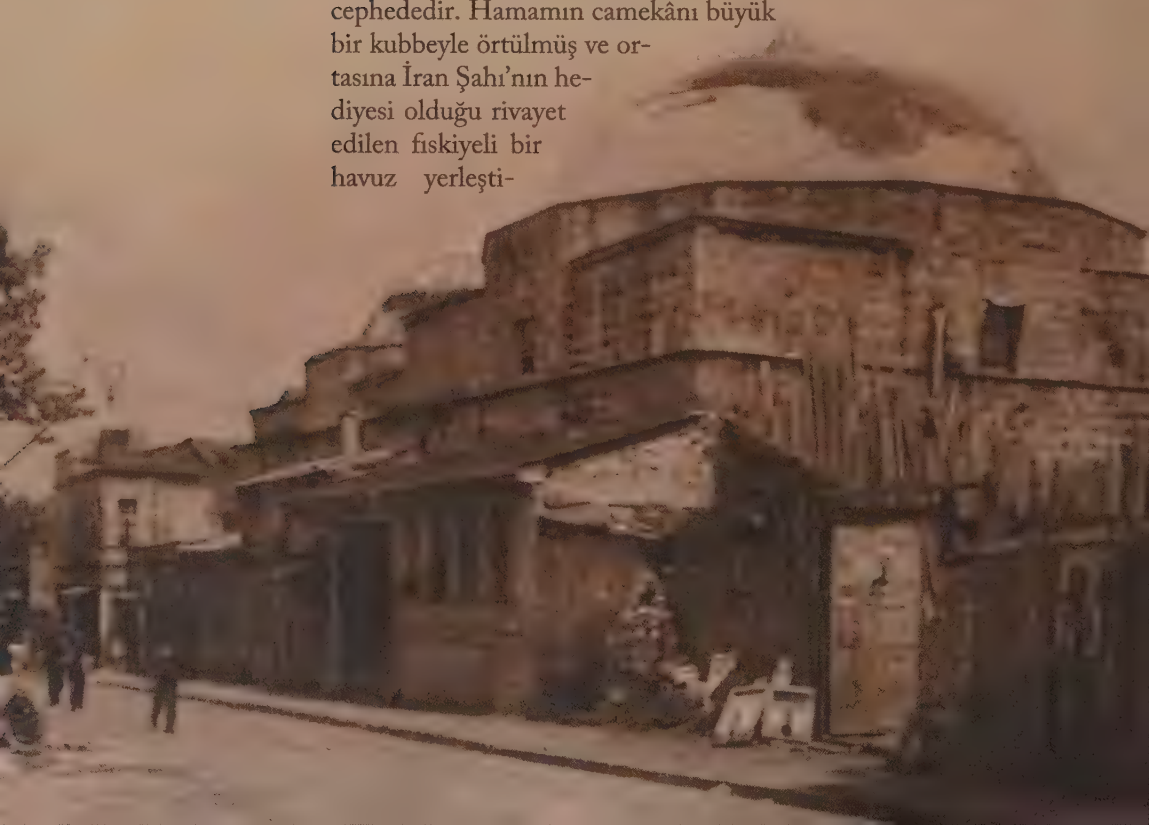
~

17. yüzyılda Çinili Hamam'da çalışan iki tellak para için bir şeyhi öldürür. Cinayet ortaya çıktığında bu tellaklar bellerinde peştemallarıyla hamamın kapısına asılarak idam edilirler.

Fatih Zeyrek'te, İtfaiye Caddesi üzerinde bulunan Çinili Hamam, Barbaros Hayreddin Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Hamam, Kanuni Sultan Süleyman devrinde kaptan-ı deryalık makamına atanan banisi Barbaros Hayreddin Paşa'nın adıyla da anılır. Ayrıca Kaptanpaşa Hamamı ve bulunduğu semtten ötürü Zeyrek Hamamı isimleriyle de bilinir. Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk ve en büyük hamam yapılarından biridir. Net yapım tarihi belli olmamakla birlikte, 1540-1546 yılları arasında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu hamamı Beşiktaş'taki bugün ayakta olmayan medresesine gelir sağlamak amacıyla yaptırdığı bilinmektedir.

Çinili Hamam'ın adı iç süslemesinde kullanılan, günümüze çok küçük bir bölümü ulaşan 16. yüzyılın ilk yarısına ait eşsiz güzellikteki İznik çinilerinden gelir. Bugün hamamın yalnızca erkekler kısmının sıcaklık bölümünde görülebilen çiniler şeffaf, renksiz sır altında beyaz hamurlu olup mavi ve firuze boyalı süslemelere sahiptir.

Çifte hamam olan yapının iki bölümünün de kapıları cephededir. Hamamın camekânı büyük bir kubbeyle örtülmüş ve ortasına İran Şahı'nın hediyesi olduğu rivayet edilen fıskiyeli bir havuz yerleşti-

rilmiştir. Yaklaşık 1.300 metrekare büyüklüğündeki hamamın, erkek ve kadın kısımları birbiriyle eşit şekilde inşa edilmiştir. Hamamın soyunma odaları camekânın üst katında yer alır ve camekân bölümünden ılıklığa geçilir. Ilıklık tonosla örtülmüş ve sonradan mekâna dört göz keselik eklenmiştir. Yapıda, kapılarında Farsça yazılmış ikişer mısranın yer aldığı dört halvet, üç sofa ve bir göbek taşı yer alır.

Hamam, tarihinde bir cinayete ve iki idama sahne olur. 17. yüzyılda Çinili Hamam'da çalışan biri genç, biri yaşlı iki tellak para için Şeyh Refia Efendi'yi öldürürler. Cinayet ortaya çıkınca iki tellak çıplak olarak, bellerinde birer hamam peştemalıyla çalıştıkları Çinili Hamam'ın kapısına asılmak suretiyle idam edilirler.

1782 ve 1833 yıllarında iki büyük yangın yaşayan ve büyük hasar gören hamam çeşitli onarımlardan geçer. 1833 Cibali yangınından sonra satılarak şahıs malı haline gelir ve vakıf özelliğini yitirir. Hamam fonksiyonunu ise uzun yıllar devam ettirir. Mimari güzelliği ile dikkat çeken hamam filmlere, kliplere mekân olarak seçilmiştir.

Üç ana hissedardan birinin vefatının ardından aileler 2009 yaz başında hamam işletmeciliğini sona erdirme kararı aldı ve aynı yıl sonunda tarihi hamamı satılığa çıkarttı. 2010 yılının Mayıs ayında satılan hamamda yapılacak restorasyonun ardından kültür ve turizm amaçlı kullanılması planlanıyor.

51

ÇÖMLEKÇİLER HAMAMI
(AKARÇEŞME HAMAMI, DERE HAMAMI)

~

Eyüp'te, Çömlekçiler Caddesi'nde yer alan hamam, Kanuni Sultan Süleyman tarafından çok sevdiği oğlu Şehzade Mehmed adına yaptırdığı Şehzade Camii'ne gelir getirmesi amacıyla Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1544-1548 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir.

Evliya Çelebi yapıdan "Hoş havalı bir hamamı var ki bölgenin bütün halkına açık aydınlık bir hamamdır" diye bahseder. Yine Evliya Çelebi'nin aktardıklarından hamamın bulunduğu Çömlekçiler Mahallesi'nin "4 bin haneli bağ ve bahçeli mamur, kat kat irem sütunlu büyük köşkler ve yalılar ile bezenmiş, çiçekli bostanlar ile süslenmiş büyük bir şehir" olduğunu da öğreniriz. Evliya Çelebi, Çömlekçiler Mahallesi'nin

Yapının günümüzdeki metruk hali

Hamamın adı, inşa edildiği mahalledeki Haliç, Kâğıthane ve Sarıyer çamurundan çömlek yapan esnaftan gelir. Ancak hamam iki ayrı adla daha anılır. Yapıya eskiden bir derenin yanında bulunduğundan Dere Hamamı ve hemen yanı başındaki Semiz Ali Paşa Çeşmesi'nden dolayı da Akarçeşme Hamamı denir.

ana caddesinin iki yanında her esnaftan süslü 300 tane dükkân olduğunu anlatır ve bu dükkânlardan başka hamamın bulunduğu caddenin de iki tarafının baştan başa 250 adet çanakçı, bardakçı ve çömlekçi dükkânıyla kaplı olduğunu söyler. Evliya Çelebi'ye göre bölgenin amber kokulu toprağında olan özellik başka bir diyarın toprağında yoktur ve özellikle burada yapılan bir testi taze iken ondan su içenin dimağı kokulanıp taze can bulur ve "Her diri şeyi sudan yarattığımızı..." (Enbiyâ, 10) ayetinin sırrını açıkça görür.

Evliya Çelebi'nin anlattıklarından Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed'in adını taşıyan camiye gelir getirmesi için yaptırdığı bu hamamın hareketli bir yerleşim bölgesinde kalabalık bir nüfusa hizmet verdiği anlaşılır. Ticari faaliyetin de yoğun olduğu mahallede hamamın müşterisinin ve gelirinin çok olduğu tahmin edilebilir.

1980'li yılların sonuna kadar hizmet veren hamam 1990'larda kapatılır ve bakımsız kalır. Hamam bugün metruk haldedir. Kaynaklarda hamamın mimarisinin güzelliği, estetiği, iç yapısındaki zarafet uzun uzun anlatılır ancak bugün bunlardan geriye pek bir şey kalmamıştır. Hamamın içine girmek de mümkün değildir.

HASEKİ HÜRREM HAMAMI

~

Ayasofya Meydanı'nda bulunan hamam Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1556 senesinde inşa edilen yapı İstanbul'daki en büyük, en görkemli çifte hamamlardan biridir. Ayasofya'nın tam karşısında yer alan yapı Ayasofya Hamamı olarak da anılır. Mimar Sinan'ın yaptığı hamamların en önemli ve başarılı örneklerindendir.

Erkek ve kadın hamamlarının sırt sırta diyebileceğimiz şekilde yerleştirildiği bu müstesna yapı, çarpıcı sadeliğiyle Ayasofya'nın ihtişamının gölgesinde kalmamayı başarır. Yapı Mimar Sinan'ın sivil mimari alanında attığı önemli bir imzadır.

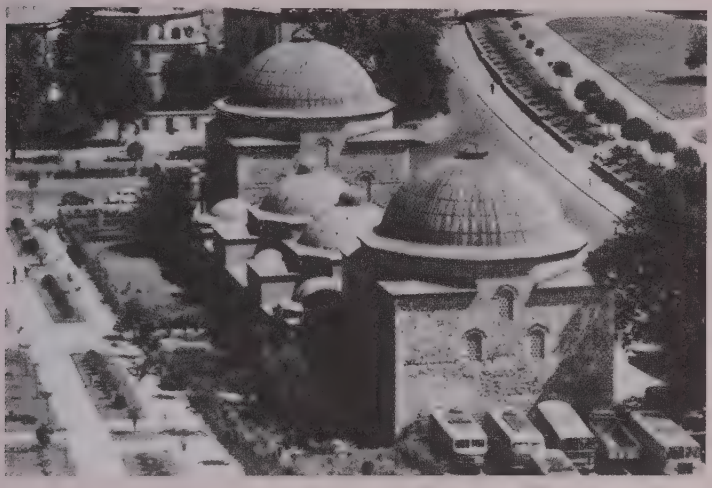
Sinan, hamamda uyguladığı planla yapının kadın ve erkeklere ait bölümlerini bir eksen üzerine yerleştirmiştir. İki bölümün kapılarını 75 metre uzunluğundaki hamamın iki karşıt ucuna koymuş, erkeklerle kadınların birbirlerine hemen hiç rastlamadan içeri girebilecekleri bir yapı tasarlamıştır. Her iki uçta iki ayrı kubbenin örttüğü giriş ve soyunma bölümü, üç kubbeli soğukluk kısmı ve yıldız biçimli sıcaklık arka arkaya dizilmiştir. Erkekler kısmının girişinde, diğer hamamlarda görülmeyen bir mimari uygulanarak, bir revakla süslenmiş ve yapıya bir cami girişi havası verilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan'ın adı siyasi hırslar, saray entrikaları ve iktidar kavgalarıyla hatırlandığı kadar yaptırdığı eserlerin, hayratların çok sayıda oluşuyla da anılır. Haseki Hürrem Hamamı, Osmanlı'da hanım sultanların hamam yaptırma geleneğini sürdüren Hürrem Sultan'ın adını taşıyan eserler arasında en güzellerinden biridir. Osmanlı gündelik hayatında büyük yer tutan hamamlar özellikle kadınların sosyal yaşantısının ve eğlencelerinin önemli bir öğesidir. Hamam, yıkanma ihtiyacını karşılamasının yanı sıra bir "sefa" aracı ya da gelin hamamı, loğusa hamamı, bebeğin kırk hamamı gibi özel etkinliklerin de mekânıdır. Bu nedenle hanım sultanların, özellikle kadınların hayatında büyük yer tutan hamamlar yaptırması önem taşımış, bu hizmet onları halkla yakınlaştırmıştır.

Özgün halini büyük ölçüde koruyan Haseki Hürrem Hamamı, günümüze çeşitli badireler atlatarak ulaşır. Bu badirelerden biri de II. Meşrutiyet dönemi şehremini, yani belediye başkanı Cemil Topuzlu Paşa'nın imar planıdır. Haseki Hürrem Hamamı, eskiden tipik bir İstanbul mahallesinin tam ortasında yer alırdı. Çok sayıda ahşap sivil mimari örneği yapıyla dolu olan bu mahalle Cemil Topuzlu Paşa'nın belediye başkanlığı sırasında çıkan bir yangınla kül olur. Bu felaketin ardından paşanın yangına sevindiği, hatta yangını onun çıkardığı ya da bilerek söndürmediği dedikoduları çıkar. Çünkü paşa, bir süredir burada "Place de la Concorde" misali bir meydan yapmak niyetinde olduğunu ve bunun için bir proje hazırlattığını dile getirmektedir. Anılarının ilgili bölümünde şu paragraf dikkat çeker: "O esnada orta yerdeki hamamı yıkmak için çok uğraştım. Fakat 'Muhtaza-i Âsar-ı Atika Cemiyeti' başında eski Sadrazam Said Paşa olduğu halde, arzuma muhalefet etti."

Bu olay İstanbul'daki tarihi eser kaybı nedenleri arasında depremler ve yangınlar kadar bilinçsiz imar hareketlerinin de sayılması gerektiğini gösteren olayların sadece bir örneğidir. Tabiri caizse "resmi yıkımlar", kentin "modernleştirilmesi"ni amaçlayan hareketler, tarihi eserlerin devlet eliyle yok edilmesine yol açar ve 19. yüzyılın başından bu yana, en fazla tarihi eser yöneticiler ve devlet kurumları eliyle yıkılır. Özellikle Menderes İmar Planı olarak anılan faaliyetler İstanbul'un fiziksel çehresini büyük ölçüde etkileyen köklü bir değişime neden olur ve tarihi kent dokusu yok edilir. Mimar Sinan'ın pek çok eseri bu imar hareketiyle ortadan kaldırılır. Haseki Hürrem Hamamı bugün yerindeyse bunu Said Paşa'nın ve Eski Eserler Cemiyeti'nin itirazına borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz.

Haseki Hürrem Hamamı bugün yerindeyse bunu Said Paşa'nın ve Eski Eserler Cemiyeti'ne borçlu olduğumuzu söyleyebiliriz.

Cumhuriyet döneminde büyük ölçüde yıpranan ve uzunca bir süre harap halde kalan Haseki Hürrem Hamamı restore edilerek 1980'li yıllarda İstanbul Festivali'nin resim sergileme alanlarından biri olarak açılır. 1988 ve 2008 yılları arasında 20 yıl süreyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kilim ve halı satış mağazası olarak hizmet verdikten sonra 2010 yılında yeniden restore edildi. Yeniden hamam olarak kullanılması gündemdedir.

HÜSREV KETHUDA HAMAMI

~

Ortaköy'de Dereboyu Caddesi ile Muallim Naci Caddesi'nin kesiştiği noktada bulunan yapı Hüsrev Kethüda tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Hüsrev Kethüda, Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Kara Ahmed Paşa'nın kâhyasıdır. Topkapı'daki Gazi Ahmed Paşa Külliyesi'nin banisi olan Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın bu hamamın yapımında kâhyası Hüsrev Kethüda'ya maddi destek verdiği söylenir. Hamamın tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Hüsrev Kethüda'nın 1565 yılında, Vefa'daki darülkurrasını inşa ettirdiği sırada yapıldığı düşünülür.

1990'lı yıllara kadar hamam olarak kullanılan yapı 2001 yılında restore edilmiştir. Hamam bu restorasyonun ardından lokanta olarak işletiliyor.

Ortaköy Hamamı olarak da bilinen yapı bir çifte hamamdır. Mimar Sinan'ın hamamlarında görülen merkezi plandan farklı tasarlanmış olan yapının iki büyük kubbesi sekizgen kasnaklara oturtulmuştur. Hamam moloz ve tuğla ile inşa edildikten sonra üzeri sıvayla kaplanmıştır. Hamamın üzerindeki bu sıva geçirdiği son dönem restorasyon sırasında kazınmış, bunun altından yüzlerce yıllık yapının özgün taş ve tuğlaları çıkarılmış; bu taş ve tuğlaların harçları sağlamlaştırılmıştır. Duvar örülerek kapatılan özgün pencereler de açıldıktan sonra hamam özgün görünümüne kavuşmuştur.

Özgün işlevini yitirmiş olsa da özgün görünümünü büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmış Mimar Sinan eserlerinden biri olan Hüsrev Kethüda Hamamı, Ortaköy'ün ayakta kalan en eski tarihi yapısıdır.

MERKEZ EFENDİ HAMAMI

Zeytinburnu Merkezefendi Mahallesi'nde Merkezefendi Caddesi ile Mevlevihane Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan hamam Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Hamamın net inşa tarihi bilinmemekle birlikte 16. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı düşünülür. Baniyesi, Yavuz Sultan Selim'in on kızından biri olan Kanuni Sultan Süleyman'ın öz kız kardeşi Şah Sultan'dır.

Kimi kaynaklara göre Merkez Efendi Şah Sultan'ın ilk eşi ve oğlu Ahmed Çelebi'nin annesidir, ancak bu evlilik kısa sürer. Şah Sultan, Merkez Efendi'den ayrıldıktan sonra Sadrazam Lütfi Paşa ile evlenir. Fakat bu evliliğin de ömrü uzun olmayacaktır. Evliya Çelebi, "İnatçı Arnavut kabilesinden idi" diyerek anlattığı Lütfi Paşa'nın "Harem-i Hümâyûn'dan çıkıp nice sancaklara mutasarrıf vezirlik ile şereflendiğinde, padişah divanında bir fahişenin fecrini oyup siyaset ettiğini" ve "Süleyman Han'ın kız kardeşi Lütfi Paşa'nın nikâhlısı olduğundan Sultan gücenip vezirlikten azline sebep olduğunu" da söyler. Tarihi kaynaklarda Lütfi Paşa'nın, İstanbul'da zina suçu işleyen bir kadına verdiği hukukla pek de bağdaşmayan ölçüsüz cezadan ötürü, eşi Şah Sultan'la ettiği şiddetli kavga neticesinde azledildiği anlatılır. Kanûni Sultan Süleyman, paşayı sadece sadaretten değil damatlıktan da azleder.

Osmanlı döneminin önemli mutasavvıflarından Merkez Efendi, aynı zamanda döneminin ileri gelen hekimlerinden biridir ve meşhur mesir macununun da mucididir. Bir rivayete göre Merkez Efendi, hamamda, tekkesini kurarken keşfettiği bir şifalı su ile "hummalıları" tedavi eder.

Lütfi Paşa deyince bu olay akla gelse de aslında çok başarılı bir devlet adamıdır. Özellikle Mimar Sinan'ın hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Kanuni'nin Irakeyn seferi esnasında Tatvan sahillerinde Mimar Sinan'a gemiler inşa ettiren ve Sinan'ın kabiliyetini fark eden Lütfi Paşa'nın sadrazam olarak ilk icraatı Subaşı Sinan Bey'i başmimarlık görevine önermek ve bu makama getirilmesine vesile olmaktır. Böylece mimaride bir dönemin başlangıcına vesile olan Lütfi Paşa, bu kitaptaki eserlerin vücut bulmasında önemli paya sahiptir.

▲ *Merkez Efendi'nin icadı olan mesir macununun halka dağıtılışı*

Şah Sultan'ın ilk eşi Merkez Efendi'yle ikinci defa karşılaşması şeyhin huzuruna çıkarak biat etmesiyle gerçekleşir. Şah Sultan yaptırdığı hayratlarla tarikatın yayılmasına büyük destek verir. Halvetiye'nin Sünbüliye koluna mensup "Merkez Efendi" adıyla bilinen Şeyh Musa Muslihiddin Efendi'nin postnişin olduğu tekke o dönemde İstanbul'un en önemli tasavvuf merkezlerinden biri olur.

Merkez Efendi Külliyesi'ne daha sonraki bir tarihte eklenen hamam, camiden 200 metre uzaklıktadır. Ufak boyutlarda tutulmuş bir hamamdır. Kubbelerle örtülü, dört halvetli

bir sıcaklığı vardır. Hamam girişinin sağında yer alan bölme Merkez Efendi'nin yıkandığı halvet olarak bilinir. Kapısı üzerindeki kitabede şeyhin burada yıkandığı yazar. Osmanlı döneminde halk, Merkez Efendi'nin ölümünün ardından çok uzun bir süre akşam hamam kapandıktan sonra gelip burada yıkanmayı sürdürdüğüne inanır.

İstanbul'daki Sünbüli şeyhlerinin her yıl 10 Muharrem günü sabah namazından önce bu hamamda toplanmaları, adaba uygun topluca yıkanıp, tören giysilerini giyerek tekkenin camisinde sabah namazı eda etmeleri, ardından Kerbela şehitlerine mersiyeler okuyarak topluca Sünbüliye'nin merkezi olan Sünbül Efendi Tekkesi'ne yürümeleri ve burada öğle namazını müteakip kalabalıkla aşure pişirilmesi gelenek halini almıştır. Sünbül Efendi Tekkesi'nde düzenlenen bu aşure cemiyeti bütün tarikatların katıldığı İstanbul'un en eski tasavvuf geleneklerinden biridir.

Yıllar içinde çeşitli sebeplerle yıpranan yapı 19. yüzyılda yenilenmiştir. Yapının ayrıca 1960'lı yıllarda bir onarımdan geçirildiği bilinmektedir. 2009 yılında yeniden restore edilmesi için bir plan hazırlanan hamamın onarımıyla ilgili çalışmalar sürmektedir.

ODABAŞI BEHRUZ AĞA HAMAMI

Beykoz'da Fevzi Paşa Caddesi Fırınaralığı Sokak'ta yer alan hamam, Has odabaşı Behruz Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Beykoz Hamamı olarak da bilinen yapı vapur iskelesinden çıkıp, On Çeşmeler'in bulunduğu meydana doğru giderken sol tarafta kalır. 16. yüzyılın ortalarında inşa edilen hamam Beykoz'un önemli tarihi yapılarından biridir. Ancak günümüze özgün haliyle ulaşamamıştır. Yapının banisi Behruz Ağa, Kanuni Sultan Süleyman'ın odabaşısıdır. Hamam, "Hasodabaşı" ve "Behruz Ağa" isimleriyle de anılır.

Hadîkatü'l Cevâmi yazarı Ayvansarayi Hüseyin Efendi, uzun uzun anlattığı ve Behruz Ağa'nın hayratı olduğunu söylediği On Çeşmeler'den sonra hamamdan kısaca şöyle bahseder: "Mahall-i mezkûrde vâki' çeşme-i kebîr, İstanbul'da Odabaşı Çarşusı'nda cami'i olan Behrûz Ağa'nın âsâr-ı hayriyyesindendir. Karye-i mezbûrede tek hammâm dahi anın müsakkafâtındandır."

16. yüzyılın ortalarında inşa edilen hamam Beykoz'un önemli tarihi yapılarından biridir.

Odabaşı Behruz Ağa, *Hadîka* gibi kimi kaynaklara göre Beykoz'un merkezinde yer alan Çeşme-i Kebir'in, Büyük Çeşme'nin, yani On Çeşmeler'in ilk banisidir. Sadi Nâzım Nirven, *İstanbul Suları* adlı kitabında çeşmeyi yaptıranın Behruz Ağa olduğunu söyler. Birkaç lülesi bulunan bu çeşmenin İshak Ağa'nın 18. yüzyılda yaptırdığından daha mütevazı bir yapı olduğu bilinir. Bir rivayet de Behruz Ağa'nın On Çeşmeler'in güzelliği yanında gölgede kalan hamamını bu çeşme için inşa ettirmiş olduğudur. Hamamın geliri, On Çeşmeler'e vakfedilir ve buradan gelen parayla çeşmenin bakımı yapılır, her türlü ihtiyacı karşılanır. Kaynaklarda Behruz Ağa'nın çeşmesi uzun uzun anlatılırken, hamam genelde birkaç kısa cümle ile tasvir edilir. Beykoz denince ilk akla gelen eserlerden biri olan On Çeşmeler adını hiç durmadan akan on adet lülesinden alır. Bu çeşme birçok ressamın tuvaline, pek çok şairin şirine yansımıştır. İbrahim Hakkı Konyalı, bu çeşmeye mimar olarak Sinan'ı yakıştırdığını söyler ancak hiçbir sağlam dayanağı olmadığını da belirtir.

Kurna başında yıkanan genç bir adamı tasvir eden minyatür

SOKOLLU MEHMED PAŞA HAMAMI (YEŞİLDİREK HAMAMI)

~

Azapkapı'da, Karaköy Caddesi üzerinde yer alan yapı Sokollu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kesin olarak bilinmemekle birlikte hamamın inşaatının Sokollu Mehmed Paşa'nın 1579 yılında suikasta kurban gitmesinden iki yıl önce, 1577 yılında tamamlandığı düşünülür. Kimi kaynaklara göre Mimar Sinan'ın sadece tamir ettiği düşünülen yapının, Süleymaniye Hamamı ile arasındaki benzerlik, onun Mimar Sinan'ın elinden çıkma olduğunu gösterir. Sinan'ın yapıyı eski bir hamam kalıntısının üzerine inşa etmiş olabileceği de düşünülür.

Çifte hamam olarak inşa edilen yapı erkekler kısmındaki sekiz sütun nedeniyle Yeşildirek Hamamı olarak da bilinir.

Hamam, Sokollu Mehmed Paşa Camii ile birlikte şu an mevcut olmayan bir mektep, iki çeşmenin de dahil olduğu bir külliyenin parçasıydı. Çifte hamam şeklinde inşa edilen yapı erkekler kısmındaki sekiz sütun nedeniyle Yeşildirek Hamamı olarak da bilinir. Kadınlar girişi Yolcuhamam Sokağı'na, erkekler girişi ana caddeye açılır. Yapı simetrik bir çifte hamam değildir. Hamamın sıcaklık bölümlerinin planları birbirinden farklıdır.

Evliya Çelebi, "Azebkapısı'nın iç yüzünde taş merdiven ile çıkılır Mehmed Paşa Hamamı" dediği yapıyı kısaca şöyle tarif eder: "Yapısı, havası ve suyu gayet tatlıdır."

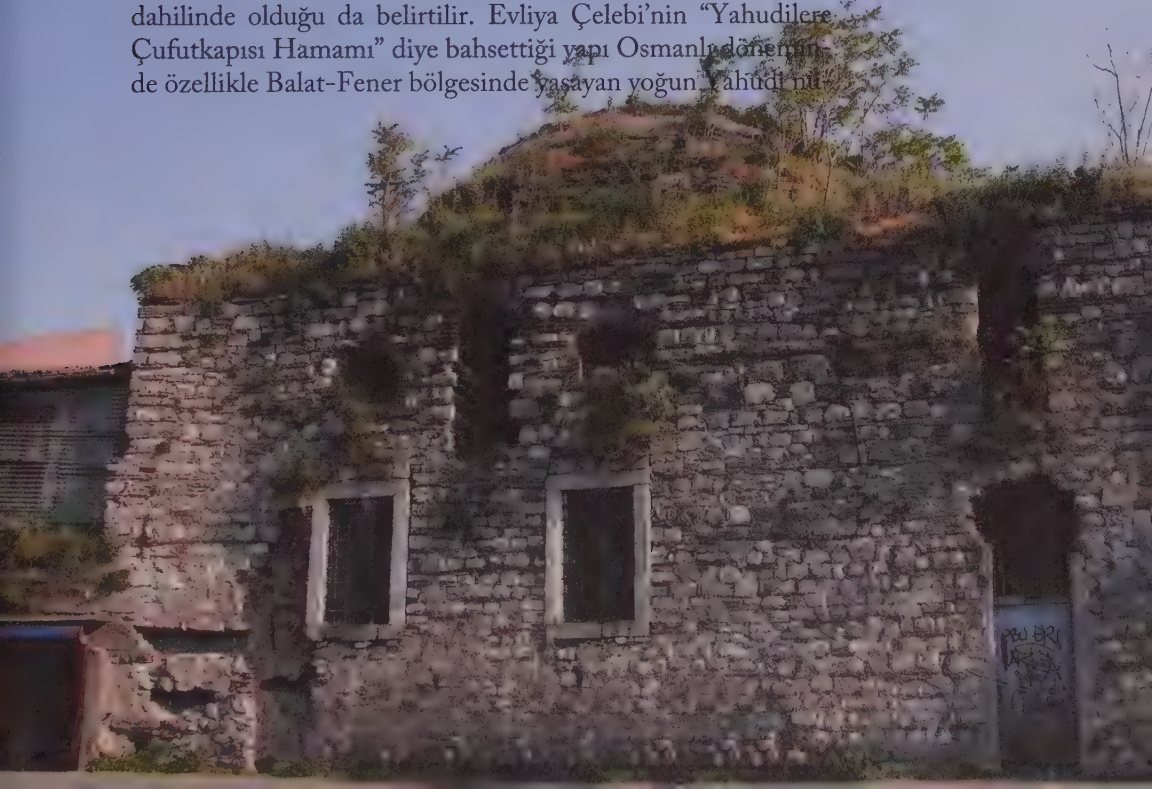
Sokollu Mehmed Paşa Camii'nin hemen karşısında caddenin diğer tarafında yer alan yapı özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiştir. Günümüzde özel mülk olan yapı kadınlar bölümünde sadece erkeklere hizmet vermektedir. Yapı Mimar Sinan dönemi mimarisini yansıtmamaktadır.

VALİDE SULTAN HAMAMI (AYAKAPI HAMAMI)

Fatih Ayakapı'da, Abdülezel Paşa Caddesi, yani sahil yolu ile Miralay Nâzım Bey Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan yapı Afife Nurbanu Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1582 yılında inşa edilen yapı, baniyesi Sultan II. Selim'in eşi, Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın adıyla Valide Sultan Hamamı olarak anıldığı gibi, "Ayakapı Hamamı", "Çufut (Çıfıt) Hamamı", "Havuzlu Hamam", "Yenikapı Hamamı" olarak da bilinmektedir.

"Bi hamdillah bu cayi hurrem abad
Hezaren sa'yile çün buldu itmam
Bu ali menzile dinildi tarih
Ki yüzü suyidir şehrin bu hamam."

Kapısında yapıyı şehrin "yüzü suyu" olarak niteleyen bu iki beyitlik kitabenin yazdığı hamamdan *Hadîkatü'l Cevâmi'*de Aya Kapısı'nın 50 metre kadar ilerisindeki Yenikapı'nın köşesinde bulunduğu için "Lanka Yenikapusı dahilinde vâki' havuzlu tek hammâm" şeklinde bahsedilir ve valide sultanın vakfiyesi dahilinde olduğu da belirtilir. Evliya Çelebi'nin "Yahudilere Çufutkapısı Hamamı" diye bahsettiği yapı Osmanlı döneminde özellikle Balat-Fener bölgesinde yaşayan yoğun Yahudi nü-

fusun en çok tercih ettiği hamamdır. Bunun nedeni Mimar Sinan'ın bir adı da "Havuzlu Hamam" olan yapıya Yahudilerin dini vecibelerini yerine getirmeleri için inşa ettiği havuzdur. Bu bakımdan Ayakapı Hamamı, Osmanlı mimarisi ve toplum hayatı açısından özel öneme sahiptir.

Evliya Çelebi'nin hamam için kullandığı "Çufut - Çıfıt" kelimesi Yahudi anlamına gelir ve Arapça "yehud"dan, Farsçaya "cuhud", oradan da Türkçeye "çıfıt" olarak geçer. Osmanlı döneminde Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim alanlarına çıfıt ve halk dilinde hamamın havuzuna "çıfıt batağı" deniliyordu. Günümüzde bu havuz tamamen yok olmuştur.

Rivayete göre bölgede yaşayan Yahudiler, inşaat esnasında Mimar Sinan'a gelerek hamama bir havuz yapmasını ister ve Sinan da projesinde değişiklik yaparak hamama havuz ekler. Bir diğer rivayet ise valide sultanın Mimar Sinan'a bölge halkını nazara alarak havuzlu bir hamam isteğinde bulunduğudur.

Tek hamam olarak inşa edilen yapının bölümleri doğu-batı doğrultusunda, uzunlamasına sıralanır. Yapının dış duvarları kesme taş ve tuğladandır. Bir kubbeyle örtülü kare planlı soyunmalık kısmının önünde giriş holü bulunur. Dikdörtgen şeklindeki ılıklıktan sonra üzeri kubbeyle örtülü, köşelerde halvet hücreleri ile aralarda eyvanların bulunduğu sıcaklık kısmına geçilir. Yapı 1930'lu yıllara kadar hamam fonksiyonunu sürdürür. 1936'da Prost Planı'yla Haliç'in sanayi bölgesi ilan edilmesiyle bölge kerestеci atölyeleriyle dolar, 1947 yılında Kayserili bir tüccar hamamı kereste deposu olarak kullanmaya başlar. 1971'de el değiştiren bina kereste deposu olarak hizmet vermeyi günümüze kadar sürdürür.

Hamamın bugünkü hali içler acısıdır. Aslında günümüzden 50 yıl öncesinde durumun farklı olmadığı Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ne yazdığı ilgili maddeden anlaşılmaktadır. 1944-1947 yılları arasında yapının iki halvet kubbesinin çökmüş olduğunu dile getiren Koçu, hamamı ziyaretinde gördükleri karşısında oldukça sinirlenir ve hamamın sahiplerine çıkışarak şu cümleleri kaleme alır: "Kurnaları ve mermer döşemeleri, bir yüksek sanat eserinin kıymetini idrakten aciz mal sahipleri tarafından sökülmüş ve satılmış bulunuyordu. *İstanbul Ansiklopedisi*, Büyük şehrin 'yüzü suyu' olan Ayakapu Hamamı'nı tahrip edenleri, tarihin tel'inine terkeder." Reşat Ekrem Koçu, 1960 yılında hamamı ziyaret ettiğinde, sokak kapısı ile camekân arasında bir bölmenin bulunduğunu, büyük kubbeli bu camekânın fresklerle bezendiğini, bunların bir kısmının hâlâ durduğunu da yazar. Koçu'nun sözünü ettiği, o gün az da olsa görülebilen freskler, bugün tamamiyle silinmiştir. Onun tam 50 yıl önce hiddetle dikkat çektiği hamamın vaziyetinde değişen hiçbir şey olmadığı gibi daha da kötüleşmiştir. Yapı gün geçtikçe çökmektedir.

KERVANSARAYLAR

CEBECİ HANI
(RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI)

~

Kapalıçarşı hanlarından biri olan yapı Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kitabesi olmayan yapının kesin inşa tarihi bilinmemektedir.

Kapalıçarşı hanları arasında en muntazam plana sahip olanıdır ve çarşı dokusu içinde özel bir yere sahiptir.

Yapıdan *Tezkiretü'l-Ebniye*'de "Bet (Bat-Bit) Pazarı'nda Rüstem Paşa'nın Kebeciler Kervansarayı" şeklinde söz edilir. Paşanın vakfiyesinde de "Kehle Pazarı, Bat Pazarı" şeklinde üç yerde adı geçen kervansarayın yanı başında günümüze ulaşmayan bir mescit olduğu bilinir. *Hadîkatü'l-Cevâmi*'de adı geçen ama kendisi bugün ayakta olmayan Çaşnigir Mescidi'nin söz konusu ibadethane olduğu yapıya dair verilen ayrıntılı bilgilerden anlaşılır. *Hadîkatü'l-Cevâmi*'ye göre Çaşnigir Mescidi'nin de, yanında olduğu anlatılan odaların da vakıfları Rüstem Paşa Vakfı'na dahildir.

Kervansaray, onu yaptıran Rüstem Paşa'nın adıyla değil "Kebeci" ve sonra aldığı şekille "Cebeci Hanı" olarak anılır. Cebe, savaşlarda darbelerden korunmak için giyilen örme çelik zırha verilen addır. Hanın üretim yapılan bölümlerinde bir zamanlar cebe yapıldığı, bu işyerlerinin özgün olarak bir ocak ve bacayla inşa edildiği bilinmektedir.

Evliya Çelebi, "Kul cinsinden Hırvat asıllı ve Aristo akıllı idi" dediği Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Kebeci Han'ın 100 ocak olduğunu söyler ve ekler: "Bosna ve Belgrad'ın zengin tüccarları buradadır." Bir zamanlar uzak yollardan gelenlerin ağırlandığı, tüccarların kaldığı bu hanın, tarihin sırlarını taşıyan odaları bugün birer ticarethanedir. Çeşit çeşit, renk renk ürünlerin satıldığı han odalarının her biri zaman içerisinde farklı kimlikler kazanmıştır. Dükkân sahiplerinin ya da kiracılarının bireysel çabalarıyla ayakta duran yapı özgün bütünlüğünü yitirmiş ancak yıkılıp yok olmaktan da kurtulmuştur.

Günümüze gelene kadar pek çok onarımdan geçen han özgün plan şemasını yansıtır ancak yaşadığı tamiratların çok büyük kısmı el yordamıyla yapıldığı ve profesyonel restorasyondan uzak olduğu için yapıya bugün görsel bir keşmekeş hâkimdir. Kervansaray ilk büyük tahribatı 1701 yangınında alır. Şairin "Kebeciler Hanı dirsen bir metin binâ iken / Yandı kibrit taşı gibi içi taşı döküldü" dizeleriyle anlattığı bu felaketin ardından yapının büyük ölçüde yıkıldığı 1894 depremi gelir. Bu tahribatların ardından defalarca onarıldığı bilinen yapı 1970'lere gelindiğinde oldukça kötü durumdadır. Cebeci Han esnafı, yapının o yıllarda bir harabe vaziyetinde olduğunu, deprem molozlarının yığılı olduğunu, neredeyse bir çöplüğe dönüşmüş avlusuna belirli saatlerden sonra giriş çıkışın imkânsız olduğunu anlatıyor. Bakımsızlıktan ve kötü kullanımdan dolayı viraneye dönüşen han, esnafın çabasıyla 1981 yılından iti-

baren toparlanmaya başlar. Elden geçirilen odalar temizlenir, düzenlenir ve dükkânlara dönüştürülür. Çarşı esnafının bile girmeye korkup çekindiği yapı yıllar ilerledikçe müşterilerin uğrak yeri olmaya başlar.

Han esnafının büyük çoğunluğu 30 yılı aşkın süredir burada çalışmayı sürdürüyor. İçinde bulundukları yapıyla ilgili bilinçleri yüksek, iyi niyetle çabalıyorlar ama ellerinden daha fazlası gelmiyor.

Cebeci Han'ın günümüze özgün olarak ulaşan son bir iki parçası da zamana karşı zorlukla ayakta kalmaya çalışıyor. Ana cephenin tuğla-derz dokusu yer yer görülüyor. Yapının bütünüyle ayakta kalan tek özgün kemeri ise kaderine terk edilmiş durumda. Esnaf açıkta duran bu kemerin her kuvvetli rüzgâr ve yağmurda zarar gördüğünü ve parça parça döküldüğünü söylüyor. Canlı, nefes alan bir müze olan Cebeci Han, kapsamlı bir restorasyonu hak ediyor.

KURŞUNLU HAN
(RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI)

~

Karaköy Perşembepazarı'ndaki kervansaray Sadrazam Rüştem Paşa tarafından 1544-1550 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Tarihi yarımadanın karşısında, Galata surlarının iç tarafına paralel olarak inşa edilen yapı 16. yüzyılın yoğun ticari hayatına hizmet vermiş, çeşitli coğrafyalardan gelen seyyah, tüccar ve yolcuları ağırlamıştır.

Mimar Sinan'ın bu yapıyı 13. yüzyıldan kalma Ceneviz Katedrali San Michele'in kalıntıları üzerine inşa ettiği bilinmektedir. Evliya Çelebi'ye bakılırsa burada katedralden önce farklı bir fonksiyona sahip olan başka bir yapı bulunmaktaydı. Çelebi'ye göre Cenevizliler çobanlarına sığınak olması için Kurşunlu Han yerine kale gibi sığınacak bir yer yapmışlardı.

Avlusuna adım attığınızsa size zamanı unutturan hanın hemen girişindeki çeşme taşı, erken Bizans döneminden kalma bir sütun başlığı oyularak yapılmıştır.

▲ *Hanın girişindeki sütun başlığından bozma çeşme taşı*

Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve damadı Rüştem Paşa'nın 1561 tarihli vakfiyesinde yapıdan "Kurşunlu Han" adıyla söz edilir. Hanlar, o günlerde konaklamak için seçilen sağlam ve güvenlikli yapılardır. Tüccarlar getirdikleri malları satışa çıkarmadan önce buralarda saklar, sonra anlaştığı yerli esnafa pazarlardı. Kervansaraylar konaklama hizmeti veren turizm tesisleri olduğu kadar muhafaza, depolama, satış işlerinin gerçekleştiği ticari yapılardı. Kurşunlu Han, Eminönü ve Karaköy gibi hareketli bir ticari bölgenin tam kalbindeydi. Eski Galata surlarıyla iç içeydi.

85x35 metre ölçüsünde bir dikdörtgen alana iki katlı uzunlamasına inşa edilmiş yapının 8.25x47 metrelik iç avlusunun merkezinde merdivenleri yer alır. Tarih boyunca yapılan değişiklikler hanın genel karakteristiğini etkilememiş, günümüze büyük ölçüde özgün olarak ulaşmıştır. Kurşunlu Han'ın ona adını veren, çatısını kaplayan kurşunları sökülüp satılmış olsa da, 16. yüzyıldan günümüze "bir şekilde" ulaşan Mimar Sinan yapısı diğer eserlerle karşılaştırıldığında tahribat minimum düzeyde kalmaktadır. Esnaf, kurşunların hammadde sıkıntısı çekilen 1970'li yıllara kadar yerinde durduğunu anlatıyor. O yıllarda hem hırsızlar hem de bir kısım esnaf burayı "kurşunsuz" han haline getirmiş. Esnafın anlattığı ilginç bir diğer anektot ise kervansarayın uzunca bir süre gayrimüslimlerin işlettiği şaraphanelere ev sahipliği yapmış olması. Bu şaraphanelerde sunulan şaraplar, bugün hâlâ yapının dar avlusunun üzerini kaplayan asmalardan sarkan üzümlerden elde edilirmiş.

Kurşunlu Han için uzun yıllardır gündemde olan restorasyon projelerinin bir an önce hayata geçirilmesi gerekiyor. Bu adım Perşembepazarı'nın içinde bir mücevher gibi parlayan yapının korunması ve geleceğe taşınması açısından büyük önem taşıyor.

İçerisinde bugün ağırlıklı olarak hırdavatçıların, tornacıların ve depoların yer aldığı yapı, dükkân sahiplerinin dahil edileceği başarılı bir kentsel dönüşüm projesiyle hem turizme hem ticarete hizmet edecek şekilde kullanılıp işlevini yitirmeksizin korunabilir.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN KERVANSARAYI

Büyükçekmece'de yer alan kervansaray 1566 yılında tamamlanmış, Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kervansarayın yapıldığı 16. yüzyılda Büyükçekmece, Asya ve Avrupa ticaret yolları üzerinde stratejik öneme sahipti. Batıya giden ve İstanbul'a gelenler için yol üzerindeki büyük konaklama yerlerinden biriydi. Savaşa, sefere gidenlerin de ilk menzili burası olurdu.

"Ne zaman yolda bir hana rastlasam irkilirim,
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim
Ey köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar
Dönmeyen yolculara ağlayan yaşlı yollar
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları..."

Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı'nın kapısı

İstanbul'un ilk büyük menzilindeki bu önemli kervansaray ve benzerleri Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiiri gibi pek çok esere ilham kaynağı oldu. Seyyahları, şairleri, yolcuları, gurbette evine hasret kalanları ağırladı, uzaklardan, başka diyarlardan gelenlerin, merakla yollara düşenlerin mekânı oldu. Türlü türlü hayatlar geçerken buraya uğradı, bu kervansarayda beraber yaşadı, bu çatı altında mektuplar yazdı, dertlerini, tecrübelerini, gördüklerini paylaştı.

Kervansarayın, Tezkiretü'l-Bünyan'da uzun uzun anlatılan Büyükçekmece Köprüsü'nden önce tamamlandığı ve tüm külliyede ilk kullanıma açılan yapı olduğu bilinir.

Kanuni Sultan Süleyman, bu kervansaray, köprü, çeşme gibi yapılardan oluşan menzil külliyesini Mimar Sinan'a son seferi olan Zigetvar'a çıkmadan önce sipariş etmişti. Büyük usta tez zamanda işe koyuldu. Planlar hazırladı, projeler çizdi, vakit kaybetmeden inşaat başladı ve Kanuni Sultan Süleyman Zigetvar'a doğru yola koyuldu. Bu İstanbul'u türlü eserlerle, Süleymaniye gibi bir külliyeyle, Kırkçeşme suyollarıyla mamur eden Kanuni ile onun başmimarı Mimar Sinan'ın son karşılaşması oldu. Sinan büyük köprünün inşaasına eksiksiz bir dikkat ve özen gösterdi. Kim bilir belki de eserleri sultanın dönüşüne yetiştirmek niyetindeydi ama seferde hayatını kaybeden Kanuni, eserlerin nihayi halini hiçbir zaman göremedi.

Köprünün doğu ucundaki düzlükte yer alan kervansaray sade bir yapıdır. Dikdörtgen planlı olup, ana malzemesi taş ve tuğladır. Çatısının özgün hali kurşunla kaplı olduğundan

"Kurşunlu Han" diye de bilinir. Çeşitli onarımlardan geçirilen, özgünlüğüne gölge düşen, hatta bir süre ayçiçeği deposu olarak kullanılan kervansaray yakın tarihli, kapsamlı bir restorasyon ve çevre düzenlemesiyle kurumu altına alınmıştır. Günümüzde kültürel ve sanatsal faaliyetlere ev sahipliği yapan kervansarayda her ramazanda şenlikler düzenlenmektedir.

SEMİZ ALİ PAŞA KERVANSARAYI (ALİ PAŞA HANI)

~

Kapalıçarşı hanlar bölgesinde yer alan yapı, Sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Çadırcılar Caddesi ile Yorgancılar Sokağı'nın birleştiği köşede inşa edilen hanın kesin yapım tarihi bilinmemektedir. *Tezkiretü'l-Ebniye*'de yapıdan "Bet Pazarı'nda Ali Paşa Kervansarayı" şeklinde söz edilir.

Yorgancılar Sokağı boyunca uzanan dikdörtgen planlı yapının sadece Bodrum Han ile bitişik kenarı iki kırık dış duvar şeklindedir. Yapının ana cephesi sokağa bir sıra dükkân ve kapıyla açılır. Yapıldığı 16. yüzyıldan bu yana meydana gelen tahribatlar ve peşi sıra yapılan onarımlar neticesinde hanın özgün dokusundan geriye bir şey kalmamıştır. Han son olarak 1954 yangınında büyük zarar görmüştür.

Kervansarayın banisi Semiz Ali Paşa, Osmanlı sadrazamları arasında en yapılı olanlardan biriydi ve koca imparatorlukta onu taşıyabilecek irilikte ve kuvvette at bulmak epeyce zordu.

Hanın banisi Semiz Ali Paşa, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1561-1565 yılları arasında sadrazamlık yapar. Paşa, Rüstem Paşa'nın halefi, Sokollu Mehmed Paşa'nın selefidir. Evliya Çelebi "Kalın Ali Paşa" dediği paşanın Hersek Sancağı'ndaki Perece kasabasından olduğunu, Saray-ı Amire'den kapıcıbaşılık ile çıktığını, yeniçeri ağalığı yapıp Mısır valiliğine getirildiğini anlatır ve ekler: "Sonra veziriazam oldu ve çok iri bir adam imiş." Ali Paşa'nın beraber anıldığı "semiz" ve "kalın" gibi sıfatlar paşanın fiziksel yapısından ileri gelir. Ali Paşa, Osmanlı sadrazamları arasında en yapılı olanlardan biridir, hatta koca imparatorlukta onu taşıyabilecek irilikte ve kuvvette at bulmak epeyce zor olur.

İri yapısıyla ünlenen Semiz Ali Paşa'yı tasvir eden bir illüstrasyon

Ali Paşa'nın sadareti esnasında Avusturya ile sürdürdüğü barış müzakerelerinde muhatabı olan Avusturyalı ünlü diplomat Ogier Ghiselin de Busbecq 16. yüzyıl İstanbul'u hakkındaki önemli kaynaklardan biri olan *Türk Mektupları* adlı eserinde Ali Paşa'dan uzun uzun bahseder. Uzun boylu, şişman ve heybetli bir zat olan Ali Paşa, kendisini çekecek bir at bulunmadığı için, Viyana'ya hareketinde, gayet kıymetli Arap atları ve birçok nadide hediye sunduğu Busbecq'ten, kolayca yere yıkılmayacak, dayanıklı bir harp atı ister.

Çok zeki ve muktedir bir adam olduğunu söylediği paşayla saatlerce konuşmaktan zevk alan Busbecq, mektuplarında "Ali gibi zeki bir adamla konuşurken, dimağımın mümkün olduğu kadar faal ve müteyakkız bulunması için, aç kalmaya lüzum görüyordum" der. Ali Paşa, Busbecq ile yürüttüğü barış müzakerelerini büyük bir kabiliyet göstererek Osmanlı

lehine sonuçlandırmayı başarmıştır. Günümüze Semiz Ali Paşa hakkında bilgiler ulaştıran *Türk Meddahları* hem gezi edebiyatının ilk örneklerinden biri, hem de önemli bir tarihî belgesidir. Bunlara ayrı zamanda Türk kafesini Avrupa'ya ranmasıyla da ünlüdür.

Semiz Ali Paşa'nın adını taşıyan kervansaray kapsamlı bir restorasyonla koruma altına alınmayı ve eski ihtişamlı günlerine dönmeyi fazlasıyla hak ediyor.

KÖPRÜLER

HARAMİDERE KÖPRÜSÜ

~

Büyükçekmece ilçesi, Yakuplu beldesinde yer alan yapı Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği az sayıdaki köprüden biridir. Köprü günümüzde E-5 Karayolu Kumcular kavşağına hapsolmuştur.

Kapıağası Köprüsü olarak da bilinen yapı Büyükçekmece ve Küçükçekmece gölleri arasındaki Haramidere üzerine inşa edilmiştir. 69 metre uzunluğundaki, üç büyük, iki küçük gözlü taş köprünün kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, yapımından bugüne geçen sürenin beş yüzyıla yaklaştığını söylemek hata olmaz. Köprü duvarları küfeki taşından muntazam sıralar halinde yapılmıştır. Köprünün giriş ve çıkışında dört köşe yuvarlak başlıklı ikişer baba taşı bulunur. Yapı uzun ömrü boyunca geçirdiği çeşitli onarımlar neticesinde 16. yüzyıl karakteristiğini ve özgünlüğünü yitirmiştir.

Karayolu kavşağı içinde kaldığı için sadece aracınızla çevreyolundan geçerken görebildiğiniz köprünün yanında durmak ve yürüyerek köprüye gitmeyi denemek son derece tehlikeli.

Osmanlı döneminde Avrupa'ya giden yollar üzerinde uzun yıllar önemli bir role sahip olan köprü zaman içinde bu özelliğini kaybetmiş, ancak tarih boyunca hiçbir zaman günümüzdeki kadar işlevsizleştirilmemiştir. Eski İstanbul-Edirne kervanyolunun da önemli noktalarından biri olan yapı, bugün bir karayolu kavşağının ortasındaki yeşil alanın içinde kalmıştır. Üzerinden ihtişamlı orduların, uzak diyarlardan gelen seyyahların, kervanların geçtiği köprünün bu hali en hafif ifadesiyle üzücüdür. Bir kavşak dekoru haline gelen bu Mimar Sinan yapısı köprünün değil yanına gitmek, üzerinden geçmek, yapıyı belirli bir noktada durup izlemek bile imkânsızdır.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN KÖPRÜSÜ (BÜYÜKÇEKMECE KÖPRÜSÜ)

~

Büyükçekmece ile Mimarsinan beldesini birbirine bağlayan yapı Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu köprü Mimar Sinan'ın imzasını attığı bilinen tek yapısı ve Mimar Sinan'la Kanuni'yi bir araya getiren son eserdir.

Sinan, Büyükçekmece Gölü ile Marmara Denizi arasındaki geçit üzerinde yer alan köprünün yapımına Kanuni Sultan Süleyman Zigetvar seferine çıkmadan başlar. Büyük usta, Kanuni'nin bu köprüyü yaptırmaya nasıl karar verdiğini *Tezkiretü'l-Bünyan*'da Sâî Çelebi'nin aktarımıyla şöyle anlatır:

"Bir sabah yine o kara ve denizlerin sultanı, ünü dünyayı saran, bütün yaratıkların Süleymanı, sultan oğlu sultan, Sultan Süleyman Han, İstanbul şehrinin çevresinde gezintiye

▲
Mimar Sinan'ın imzası ve mührü

Mimar Sinan'ın imzasının bulunduğu tek eser olan bu köprüyle ilgili bir diğer ilginç ayrıntı da usta mimarın, hemen her eserinde ve kaynakta "Sinan" şeklinde geçen adının bu köprünün kitabesinde "Yusuf bin Abdullah" olarak yer almasıdır.

çıkarken yolları Büyükçekmece'ye düşmüştü. Geçitten gemiler ile geçmekte olan halkın çektiği eziyet ve sıkıntıya şahit oldu. Eskiden burada bulunan köprünün denizin dalgaları ile harap olduğunu ve yıkıldığını bildiği için, yine aynı yerde bir yüce köprü yapılmasına niyetlenerek, Müslümanlara karşı olan şefkat duygularını dile getirmek amacını güttü."

Kanuni Sultan Süleyman'ın köprünün yapılmasını emrettiği bu yerde Bizans devrinde bir köprü yapıldığı, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde de bu köprünün var olduğu ve kullanıldığı bilinmektedir. Ancak uzun yıllar istifade edilen köprü gün gelir yıkılır. Kanuni de Mimar Sinan'a bu işi verirken ondan öncelikli istediği şey köprünün neden yıkıldığını bulması ve daha dayanıklı bir yapı için araştırma yapmasıdır. Kanuni'ye Mimar Sinan'ın cevabı gecikmeden gelir: "Padişahım bu köprünün yıkılmasının sebebi şudur: Hazineden para sarfında tasarrufa özen göstermişler; köprüyü denizden uzağa çekerek, kenardaki yatağa oturtmuşlar. Bu yüzden temeli dayanamayarak, yıkılmıştır. Kısacası denizin kenarı hem sığ ve hem de sağlam olduğu için, köprüyü deniz tarafına kondurmak daha iyidir."

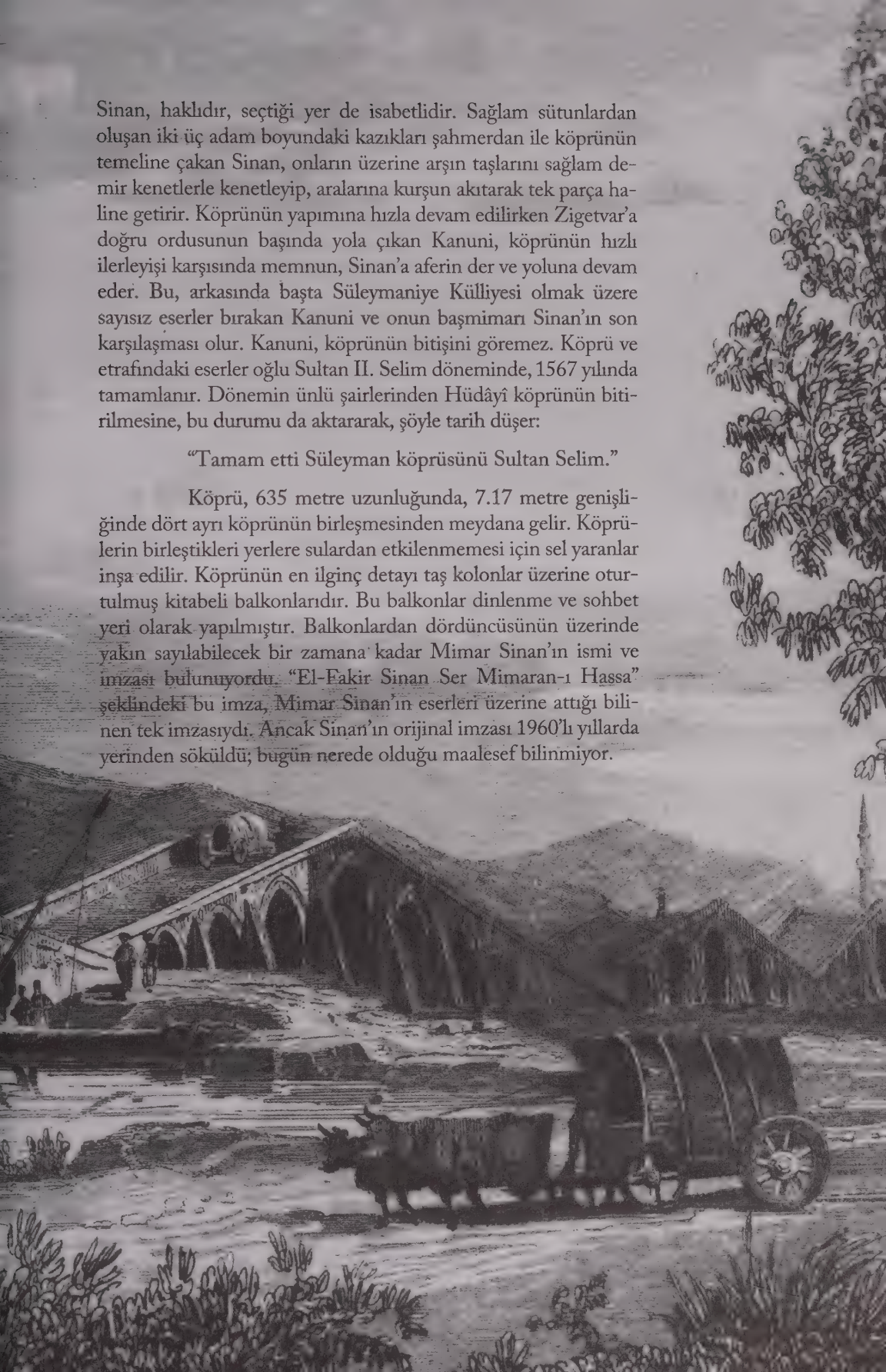
Padişah, Sinan'ın cevabından memnun, emr-i hümayunda bulunur ve köprünün yapımına böylece başlanır. Mimar

Sinan, haklıdır, seçtiği yer de isabetlidir. Sağlam sütunlardan oluşan iki üç adam boyundaki kazıkları şahmerdan ile köprünün temeline çakan Sinan, onların üzerine arşın taşlarını sağlam demir kenetlerle kenetleyip, aralarına kurşun akıtarak tek parça haline getirir. Köprünün yapımına hızla devam edilirken Zigetvar'a doğru ordusunun başında yola çıkan Kanuni, köprünün hızlı ilerleyişi karşısında memnun, Sinan'a aferin der ve yoluna devam eder. Bu, arkasında başta Süleymaniye Külliyesi olmak üzere sayısız eserler bırakan Kanuni ve onun başmimarı Sinan'ın son karşılaşması olur. Kanuni, köprünün bitişini göremez. Köprü ve etrafındaki eserler oğlu Sultan II. Selim döneminde, 1567 yılında tamamlanır. Dönemin ünlü şairlerinden Hüdâyî köprünün bitirilmesine, bu durumu da aktararak, şöyle tarih düşer:

"Tamam etti Süleyman köprüsünü Sultan Selim."

Köprü, 635 metre uzunluğunda, 7.17 metre genişliğinde dört ayrı köprünün birleşmesinden meydana gelir. Köprülerin birleştikleri yerlere sulardan etkilenmemesi için sel yaranlar inşa edilir. Köprünün en ilginç detayı taş kolonlar üzerine oturtulmuş kitabeli balkonlarıdır. Bu balkonlar dinlenme ve sohbet yeri olarak yapılmıştır. Balkonlardan dördüncüsünün üzerinde yakın sayılabilecek bir zamana kadar Mimar Sinan'ın ismi ve imzası bulunuyordu. "El-Fakir Sinan Ser Mimaran-ı Hassa" şeklindeki bu imza, Mimar Sinan'ın eserleri üzerine attığı bilinen tek imzasıydı. Ancak Sinan'ın orijinal imzası 1960'lı yıllarda yerinden söküldü; bugün nerede olduğu maalesef bilinmiyor.

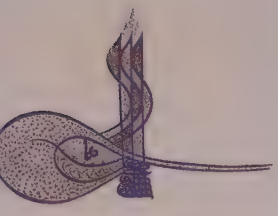

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN KÖPRÜSÜ (SİLİVRİ KÖPRÜSÜ)

~

Silivri'de, Silivri Çayı üzerinde yer alan köprü Mimar Sinan'ın eseri olup 16. yüzyılda inşa edilmiştir. Eski İstanbul-Edirne yolunun önemli geçit noktalarından birinde yer alan köprünün kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmiyor. Köprünün mimarının Sinan olduğu hem yapım üslubundan hem de eserin üstadın tezkirelerinde yer almasından anlaşılır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası

Silivri Köprüsü 348 metre uzunluğundadır, 32 gözden meydana gelir. Alçak bir vadide oldukça uzun inşa edilmiş köprünün gözleri Mimar Sinan'ın diğer eserlerinde olduğu gibi sivri kemerli olmayıp hafifçe basıktır. İnşaasında küfeki ve kalker cinsi taş kullanılmış, tampon duvarları büyük bloklarla örülmüştür. Köprünün sel yaranları üçgen şeklindedir. Köprünün her iki yanındaki korkuluklar demir bağlantılarla güçlendirilmiştir. İki ucunda ikişer tane baba taşı bulunur. Bu taşlar birbirinin eşi olup incelikli işlerdir.

Mimar Sinan bu köprüyü Osmanlı ordularının Balkan seferleri için tasarlamış olsa da, köprünün bedeni otomobilden ağır vasıtaya kadar her türlü motorlu aracın yükünü 2006 yılı sonuna kadar taşımıştır.

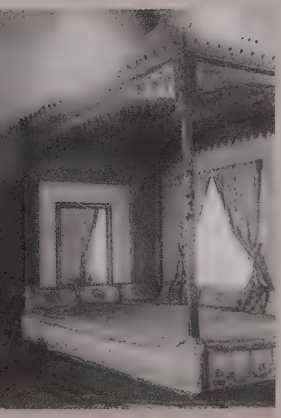

Sinan'ın İstanbul'da yaptığı köprüler arasında, Büyükçekmece'den sonra en heybetli olanıdır. Sinan bu köprüyü Osmanlı ordularının Balkan seferleri için tasarlamış olsa da köprünün bedeni otomobilden ağır vasıtaya kadar her türlü motorlu aracın yükünü 2006 yılı sonuna kadar taşımıştır. Köprü 1982-1985 yılları arasında Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak ışıklandırılmıştır. 2006 yılı sonunda ise araç trafiğine kapatılmıştır. Hemen güneyinde, Marmara kıyısında 2005 yılında Silivri Belediyesi tarafından yüzü köprüye dönük bir Mimar Sinan heykeli yaptırılmıştır.

KÖŞK

SULTAN III. MURAD KÖŞKÜ

~

Yapının Mimar Sinan'ın eserleri arasında özel bir yeri vardır. Köşk, Mimar Sinan'ın bu türde günümüze ulaşan tek eseridir ve büyük üstadın kendine has üslubunu farklı eserlere yansıtmaktaki başarısını görmek açısından büyük öneme sahiptir.

Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde yer alan "köşk" ya da bir başka ifadesiyle Sultan III. Murad'ın "hasoda"sı padişahın isteği üzerine 1578 yılında devrin baş mimarı olan Mimar Sinan tarafından tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Sultan III. Murad, 1574-1595 yılları arasındaki 21 yıllık saltanatı boyunca İstanbul'dan hiç ayrılmamış, Edirne'ye dahi gitmemiştir. Padişahlığı büyük ölçüde saray yaşamı olarak görmüş, onun döneminde Harem'in etkinliği zaman zaman sarayın resmi işlevinin önüne geçmiştir. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Sultan III. Murad'ın saltanatı sırasında en geniş kadrosuna ulaşmıştır. Saltanatının dördüncü yılında bir ramazan ayı sonunda tamamlanan ve III. Murad'ın yapımı sırasında ikamet ettiği Eski Saray'dan gelip taşındığı hasodası sultanın zamanının önemli bir bölümünü geçirdiği mekândır.

Reşat Ekrem Koçu yapıyı şu sözlerle anlatır: "Hünkâr sofasından bir dehlizle ayrılmıştır. Odanın mermer kapısı, on altıncı asır Türk yapı sanatının bir bediasıdır. Bu yatak odası Mimar Sinan'ın Topkapı Sarayı'ndaki şaheser yadigârlarındandır. Kapının sedef, fildişi ve bağa kakmalı kapı kanatları eşsiz kıymettedir. Odanın üstü bir kubbe ile örtülmüştür, dört duvarı, yerden kubbe eteğine kadar 16. asrın en güzel çinileri ile kaplanmıştır. Bu çini hazinesi üstünde mavi celî hatla Kur'ân âyetleri odaya ayrı bir ulviyet bahşetmektedir. Geniş bir mermer çeşme, dolablardaki tezniyat, tepe pencereleri, ecdadımızın dünyaya hükmettiği bir devirde Türk kültür ve sanatının ne olduğunu cihana ilân edecek yadigârlardır."

Harem'in olduğu kadar Osmanlı sivil mimarisinin de başlıca yapılarından biri olan Sultan III. Murad'ın hasodası doğal zeminin bittiği noktadan sonra inşa edildiğinden payeli bir yapı üzerine yerleştirilmiştir. 10.30 metre çapında pandantifli bir kubbeyle örtülü bu anıtsal oda 16. yüzyıl ahşap, çini, sedef kakma, vitray, hat işçiliklerinin zirvesini yansıtmasıyla klasik Osmanlı mimarisinin tüm estetik eğilimlerini ve teknik olanaklarını gösteren iyi bir örnektir. Mimar Sinan, bu büyük köşkte yapının anlamına uygun mimari süsleme, estetik ve işlev dengesini çok başarılı bir şekilde kurar. Alt katta payeler arasına yerleştirdiği klasik görünüşlü, kemerlerle dış bahçeye açılan bir havuz bulunur. Sinan, bu fıskiyeli havuzu, Harem taşlığı boyunca uzanan büyük havuzla bağlantılı inşa etmiştir. Odanın ilginç bir diğer özelliği de pencerelerinin çok yüksekte açılmış olmasıdır. Üst tarafı açık, bağımsız bir köşk olarak tasarlanan yapı Topkapı Sarayı'nın hızlı gelişmesi sonucunda mimari bağımsızlığını yitirmiş, yanına yeni binalar eklenerek günümüze ulaşmıştır.

Sultan III. Murad'ı tasvir eden bir minyatür

KÜLLİYELER

ATİK VALİDE KÜLLİYESİ

~

Üsküdar Toptaşı'nda, Valide-i Atik Mahallesi'nde yer alan külliye Sultan II. Selim'in eşi, Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Devrinin şaheserlerinden biri olan yapılar topluluğu İstanbul'un en büyük külliyelerindendir.

Sinan'ın anıtsal bir kompleks olarak tasarladığı külliye, çok yapılı, çok işlevlidir ve çevreye hâkim bir yamaç üzerine kademeli olarak inşa edilmiştir. 1570-1579 yılları arasında tamamlanan yapılar topluluğu cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, imaret, aşhane, tabhane, kervansaray, darüşşifa ve hamamdan oluşur. Önceleri Valide Sultan adı ile bilinen külliye 18. yüzyılın başlarında Gülnuş Valide Sultan'ın, yine Üsküdar'da, İskele Meydanı'nda Yeni Valide Külliyesi'ni yaptırmasının ardından "Eski Valide", "Atik Valide" isimleriyle anılmaya başlanmıştır.

Külliyenin en önemli parçası olan ve medrese ile birlikte yapılar topluluğunun merkezini oluşturan cami 1570'li yıllarda Mimar Sinan tarafından tamamlandığında günümüze ulaşan yapının altıgen planlı orta bölümünden ibarettir. 1580'lerde cami iki yana ikişer kubbe eklenerek genişletilir. Camiye son eklemeler 1834'te Sultan II. Mahmud döneminde yapılır ve caminin güneybatı köşesine bağımsız girişi bulunan bir hünkâr kasrı ve hünkâr mahfili inşa edilir. 16. yüzyılın en güzel İznik çinileriyle süslü caminin iç mekânı etkileyicidir. Yakın zamanda kapsamlı bir restorasyondan geçirilen cami 16. yüzyıl karakteristiğini büyük ölçüde korur.

Bu büyük külliyede sadece cami ve hamam özgün işlevlerini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür. Diğer yapılar pek çok kez işlev değiştirmiş, kullanım amaçlarının dışında hizmet vermiş ve özgünlüklerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Atik Valide Külliyesi yapılarında son iki yüzyılda yaşananlar şaşırtıcıdır.

Külliyenin büyük bölümü önce Sultan III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid'in kurulmasıyla askeri amaçlarla kullanılır. Darüşşifa binası, 1865 ve 1870'te İstanbul'da yaşanan büyük kolera salgınlarında önemli rol oynar. 1870 yılında Rusya'dan gelen kolera mikrobu bütün şehri etkisi altına alırken, 15 bin kişinin ölümüne neden olur. Bu sırada Atik Valide Darüşşifası kolera hastalarını tedavi edildiği bir merkezdir. Salgının ardından bina kısa süre askeri depo olarak hizmet verir. Tarihler 1873'ü gösterdiğinde bu kez Sü-

Camiyle ilgili anlatılan rivayetlerden en ilgi çekicisi Hızır Aleyhisselam'ın buraya yaptığına inanılan ziyarettir. Rivayete göre külliyenin geniş haziresinde kabri bulunan Şeyh Abdülkadir Efendi caminin son cemaat yerinde ve sağ tarafta mihrap ile müezzin mahfili kapısı bitişiğinde Hızır Aleyhisselam'ı görür ve bir levha üzerine manzume yazarak o yere asar.

leymaniye Darüşşifası'nda ortaya çıkan bulaşıcı bir hastalık nedeniyle buradaki akıl hastalarının başka bir yere nakli gerekir ve darüşşifa bu kez Toptaşı Bimarhanesi adı altında akıl hastanesi olarak kullanılmaya başlanır. 1927 yılında Toptaşı Bimarhanesi, başhekimliğini de yapan ünlü psikiyatrist Mazhar Osman'ın çabalarıyla kapatılır ve hastalar yeni kurulan Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne nakledilir. Darüşşifa, 1935'ten itibaren Gümrük ve Tekel Bakanlığı tarafından tütün bakım atölyesi olarak kullanılır. 1976'da bu atölyenin taşınmasıyla yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne geçer. Ardından darüşşifa, aşhane, tabhane ve keransaray bölümleri uzunca bir süre meslek lisesi olarak kullanılır.

Darülhadis ve darülkurra binalarının kaderi ise çok farklıdır. Cezaevine dönüştürülen bu yapılar geçirdikleri büyük değişikliklerle mimari karakterlerini ve özgün dokularını yitirirler. Toptaşı Cezaevi günlerinde Atik Valide Külliyesi'nde yatan tutuklular arasında Nâzım Hikmet, Yılmaz Güney, Necip Fazıl Kısakürek, Nihal Atsız, Can Yücel, Rıfat Ilgaz, Metin Oktay gibi isimler vardır. Necip Fazıl "Zindandan Mehmed'e Mektup"u burada yazar, Yılmaz Güney pek çok film ve senaryo çalışmasını Toptaşı'nda gerçekleştirir, hatta *Sürü* filminin ilk provaları da dışarıdan çağrılan sanatçılarla burada yapılır.

Atik Valide Külliyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2003 yılında Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'ne tahsis edilmiştir. Rölöve, restitüsyon, restorasyon ve yeniden işlevlendirme projeleri yakın zamanda tamamlanan külliyenin Güzel Sanatlar Fakültesi'ne bağlı bir kültür merkezi kompleksi olarak kullanılması düşünülmektedir.

HASEKİ HÜRREM SULTAN KÜLLİYESİ

~

Fatih Haseki'de, Avratpazarı'nda yer alan külliye Haseki Hürrem Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1538-1551 yılları arasında inşa edilen yapılar topluluğunun inşaasına önce tek kubbeli küçük bir cami ile başlanır. Bir yıl sonra klasik bir medrese ve sıbyan mektebi eklenerek büyütülür. Mimar Sinan, Şehzade Külliyesi'ni tamamlamadan ve Süleymaniye Külliye'sine başlamadan hemen önce bir aşhane ve darüşşifa inşa ederek külliye yapılarını tamamlar.

Evliya Çelebi "Şehzadeler annesi Haseki Sultan Camii" dediği yapıyı şöyle anlatır:

"Avratpazarı'nda kıymetli bir camidir ki benzersizdir, ama başka camiler gibi büyük değildir. Bir minareli ve bir katlı aydınlık camidir. Bir imareti, aşevi, akıl hastalarının tedavi edildiği tımarhanesi, bir medresesi ve bir sıbyan mektebi ile mamur bir nurlu camidir. Padişah Süleyman Han'ın incelik ve zariflik tabiatlarındandır ki Haseki Sultan hayratını Avratpazarı'nda yaptırmışlardır."

Bu külliyenin Avratpazarı'nda yapılmasını Kanuni'nin karısına gösterdiği bir incelik olarak aktaran Evliya Çelebi haksız sayılmaz. Avratpazarı satıcıları ve alıcıları çoğunlukla kadınlardan oluşan, haftada bir gün kurulan eski bir semt pazarıdır. Pazartesi günleri faaliyet gösteren Avratpazarı, Bizans döneminden kalma Arkadios Sütunu'nun yakınında kurulduğundan, bu tarihi eser de "Avrat Taşı" olarak adlandırılır. Kadınların uğrak yeri olan bu hareketli bölgeye Haseki Külliyesi'nin yapılması ve onlara hizmet vermesi inceliğin ötesinde anlamlıdır. Günümüzde Arkadios Sütunu'ndan geriye sadece kaidesi kalmış, 19. yüzyıla kadar süren pazar geleneği ise sona ermişse de bölge bugün hâlâ Avratpazarı olarak anılmaktadır.

Külliyenin özgün küçük camii, Çinili Köşk'te saklanan çini kitabesine göre 1538'de yapılır. Cami 17. yüzyılda aynı büyüklükte ikinci bir kubbeli hacimle büyütülür ve bugünkü halini alır. Mimar Sinan, külliye yapılarını birbirleriyle açı yaparak yerleştirmiş, arada kalan dar geçitleri ve boşlukları organik bir yaklaşımla ele almış, zengin perspektifler yaratmıştır. Mimar Sinan'ın genç yaşında yaptığı bu külliye onun farklı düşüncelerinin ve olgun çözümlerinin yolun başında şekillenmeye başladığını gösterir. Yapılar topluluğundaki detaylar Sinan'ın takip eden dönemlerde yapacağı işlerin habercisi gibidir. Örneğin darüşşifa eyvanlarının planı ve kubbesi büyük ustanın kubbe çeşitlemelerinin öncüsüdür. Külliyenin en özgün, en güzel ve Doğan Kuban'a göre Osmanlı mimari tarihinde eşi olmayan yapısı da bu darüşşifadır. Külliyenin diğer yapılarının aksine kuzeyden ilginç bir girişle geçilen sekizgen planlı açık bir avlu etrafında düzenlenmiştir. Kubbe ile örtülü mekânlardan oluşan bir kompozisyonun ulaşabileceği esnekliğin ve Mimar Sinan'ın mekân düzenleme dehasının en güçlü örneklerinden biridir.

Külliyenin özgün küçük camii, Çinili Köşk'te saklanan çini kitabesine göre 1538'de yapılır. Bu küçük ve mütevazı yapının Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği ilk eser olduğu düşünülür ve bu külliye Sinan'ın mimarbaşı olduktan sonra ele aldığı ilk büyük yapılar topluluğudur.

Sıbyan mektebi ise Mimar Sinan'ın yaptığı tüm mektepler içinde en güzellerindendir. Basit ve sade mimarisi onu çok daha çarpıcı ve güzel yapar. Tarihi boyunca birçok yangın ve deprem geçirmiş olan külliye yapıları yanlış uygulamalar sonucu özgün hallerinden uzaklaşmış, mimari detaylarını ve mekânsal özelliklerini yer yer yitirmiştir.

KARA AHMED PAŞA KÜLLİYESİ

~

▲
Caminin içinden bir görünüm

Fatih Topkapı'da, Fatma Sultan Mahallesi'nde yer alan külliye Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamı Kara Ahmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a sipariş edilmiş, inşaatın başlangıcına tanıklık eden paşanın, yapılar topluluğunun tamamlandığını görmeye ömrü yetmemiştir. 1553-1555 yıllarında sadrazamlık yapan Kara Ahmed Paşa, kendisinden bir önceki sadrazam Rüstem Paşa'nın görevden azli üzerine bu makama getirilmiş, idam edilerek bu makamı yine Rüstem Paşa'ya bırakmıştır.

Evliya Çelebi'nin "Arnavut kavminden idareci, cesur ve yiğit bir vezir idi" diye anlattığı Kara Ahmed Paşa Yavuz Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan ile evlidir. Osmanlı tarihinde Temeşvar fatihi olarak tanınan değerli bir devlet adamıdır ve Macaristan, İran, Gürcistan seferlerinde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Şehzade Mustafa'nın katline adı karışan Rüstem Paşa tepkiler üzerine ölüm tehlikesiyle yüz yüze gelip, usulen azledildiğinde sadrazamlık makamına Kara Ahmed Paşa uygun bulunur. Ancak rivayete göre bu öneriye imtinayla

yaklaşan Ahmed Paşa, bunun büyük bir oyun olduğunu fark eder ve Kanuni'nin teklifini kabul etmek istemez. Bunun üzerine Kanuni, kendisini hiçbir zaman azletmeyeceği vaadiyle Ahmed Paşa'yı sadrazamlık makamına getirir.

Sadareti bir yıl on ay üç gün süren paşa, 28 Eylül 1555'te bir divan günü Topkapı Sarayı'nda vezirler huzura girerken, Arzodası'nın önünde, boynu vurdurulmak suretiyle idam edilir. Kanuni'nin, Ahmed Paşa'ya kendisini "azletmeyeceğine" dair söz verdiğinden buna sadık kalıp "idam ettirdiği" rivayet edilir. Bu idama sebep olarak paşanın, Mısır valiliğinde bulunmuş olan Ali Paşa'yı mahvetmek üzere entrika çevirmesi bahane gösterilir. Ancak bu idamın perde arkasında sadaretten azledilmeyi kabul edemeyen Rüstem Paşa'nın, eşi Mihrimah Sultan'ın ve en önemlisi kayınvalidesi Hürrem Sultan'ın olduğu düşünülür.

Paşanın ölümünün ardından külliyenin inşaatına bir süre ara verilir. Bir müddet sonra paşanın suçsuz olduğu açıklanır, iade-i itibar edilir ve külliye inşaatı kaldığı yerden devam eder. Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme ile türbeden oluşan külliye Topkapı yanında, bir tarafı meyilli yüksek bir arazide inşa edilmiştir.

Külliye, Mimar Sinan'ın en güzel camilerinden birine sahiptir. Camiye bir medrese olan avludan girilir. Beş kubbeli son cemaat yerinin orantıları dikkat çekici, dolap nişleri üzerindeki çinileri çok güzeldir. Caminin kubbesi altı ayak üstüne oturur, dört köşede dört küçük çeyrek kubbe yer alır. Sütun başlıkları, mahfil korkulukları ile mahfil ve minber mermerden, incelikli bir işçilik eseridir. Özellikle minber oymaları dantel gibi işlenmiştir. Vaaz kürsüsü, cümle kapısı ve pencerelerin ahşap kanatlarında 16. yüzyıl ahşap işçiliğinin en güzel örneklerini görmek mümkündür. Mahfillerin altlarındaki ahşap tavanlarda günümüze pek az sayıda benzeri ulaşabilmiş güzellikte renkli ve altın yaldızlı nakışlar bulunur. Özgünlüğünü büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmış olan cami bu özellikleriyle İstanbul'da tektir.

Mimar Sinan tarafından yapılan türbe Ahmed Paşa'nın ölümünden 3-4 yıl sonra mezarı üzerinde temiz bir taş işçiliğiyle inşa edilmiştir. Külliyenin bütün yapıları kısa süre önce kapsamlı bir restorasyondan geçirilmiştir.

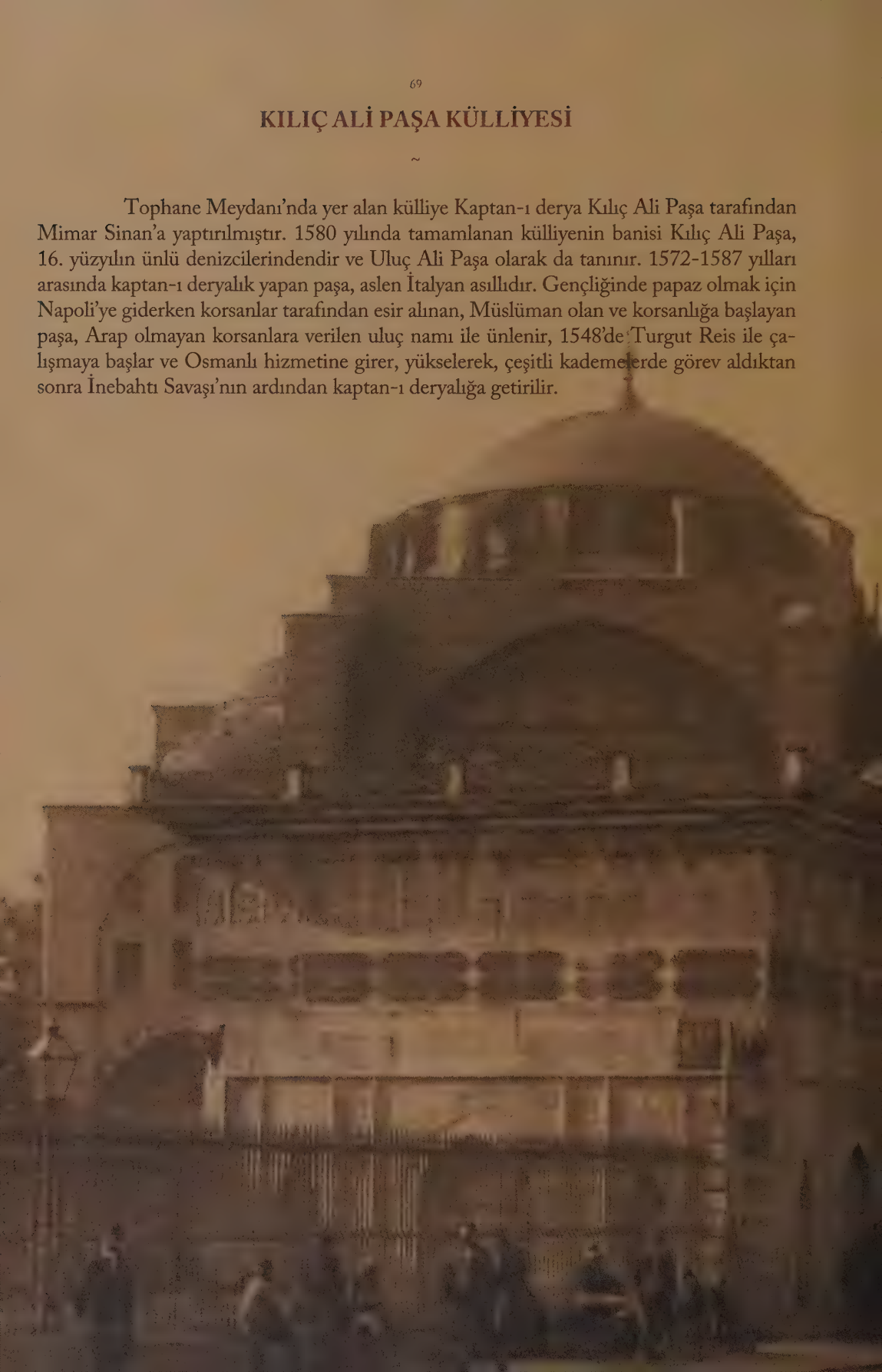
Reşat Ekrem Koçu, Kara Ahmed Paşa'nın kesik başı ile top gibi oynandığını anlatır. Sipahilerin padişahtan düşmanlarının tahrikiyle başını istedikleri paşanın hiç suçu olmadığını, ancak divandan kaldırılıp idam edildiğini söyler.

KILIÇ ALİ PAŞA KÜLLİYESİ

~

Tophane Meydanı'nda yer alan külliye Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1580 yılında tamamlanan külliyenin banisi Kılıç Ali Paşa, 16. yüzyılın ünlü denizcilerindendir ve Uluç Ali Paşa olarak da tanınır. 1572-1587 yılları arasında kaptan-ı deryalık yapan paşa, aslen İtalyan asıllıdır. Gençliğinde papaz olmak için Napoli'ye giderken korsanlar tarafından esir alınan, Müslüman olan ve korsanlığa başlayan paşa, Arap olmayan korsanlara verilen uluç namı ile ünlenir, 1548'de Turgut Reis ile çalışmaya başlar ve Osmanlı hizmetine girer, yükselerek, çeşitli kademelerde görev aldıktan sonra İnebahtı Savaşı'nın ardından kaptan-ı deryalığa getirilir.

Rivayete göre Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa, bu külliyeyi yaptırmak için Sultan III. Murad'dan bir yer rica etmiş. Padişah da "Derya kaptanı değil mi, camiini deryada yapsın" cevabını vermiştir. Bunun üzerine evvelce deniz olan bugünkü caminin yeri doldurularak üstüne bu külliye inşa edilmiştir. Sultanla paşa arasında bu konuşma geçmiş midir bilinmez ama Kılıç Ali Paşa'nın camisinin yeri seçilirken, banisinin uzun denizcilik yaşamına uygun olarak deniz kıyısındaki bu yerin uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Kıyı şeridinin doldurulmasıyla külliye bugün kıyıdan uzakta kalmıştır.

Evliya Çelebi, Kılıç Ali Paşa Camii'nden sanki selatin camiidir diye bahseder. Sözlerine "Deniz kıyısında bir düz geniş yerde tek kat şirin bir camidir ki İstanbul'da benzeri yoktur. Bir şerefeli nazik minaresi var. Bunda da Süleyman Han'ın Koca Mimar Sinan Ağası el hünerini göstermiştir" diye devam eder ve ekler: "Hemen tıpkı tıpkısına Büyük Ayasofya tarzında yapılmıştır. Ancak iki yan kapı ve bir kıble kapısı vardır." Evliya Çelebi'nin dikkati çektiği bu husus Kılıç Ali Paşa Camii'nin en önemli özelliğidir. Sinan, bu yapıda daha küçük ölçüde olmak üzere Ayasofya'nın planını ve 16. yüzyıl Türk mimarisinin unsurlarını bir araya getirmiştir. Uzun mimarlık yaşamının son büyük eserlerinden biri olan bu camide böyle bir plan uygulamış olması, çok gelişmiş eserler verdikten sonra Ayasofya benzeri bir cami yapması düşündürücüdür. Semavi Eyice'ye göre bu Mimar Sinan'ın değişiklik arayışıyla açıklanabilir. Eyice, Ayasofya ile benzerliği en fazla vurgulayan elemanın iki yanlardaki birer çift destek payandası olduğunu söyler ve Mimar Sinan'ın burada çok iyi incelediği Ayasofya'nın planı ile üst yapısını, gerek estetik gerek statik açıdan daha kusursuz olarak değişik bir mimari anlayışla yorumladığını belirtir.

Rivayete göre Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa, bu külliyeyi yaptırmak için Sultan III. Murad'dan bir yer rica eder. Padişah da "Derya kaptanı değil mi, camiini deryada yapsın" cevabını verir.

Kılıç Ali Paşa Camii, basit bir taklit değil, Ayasofya mimarisinin yorumlanıp geliştirilmiş halidir. Oktay Aslanapa'ya göre Ayasofya modeli Sinan'ın kararı olmayabilir. Belki de bu planın seçilmesinde rol oynayan Kılıç Ali Paşa'nın arzusudur. Kim bilir belki de paşa, Ayasofya modelini özellikle istemiştir.

Bu küçük külliyede camiden başka bir medrese, hamam ve türbe de bulunur. Hamam tek hamamdır. Kare planlı medresenin ortasında büyük kubbeli dershane yer alır. Hamam da medrese de tuğla hatıllı taş örgülü karma teknikte inşa edilmiştir.

Her cuma caminin yan sofasında oturup bütün fakirlere bir kese altın sadaka ettiği anlatılan Kılıç Ali Paşa'nın türbesi de kişiliği ve hayat öyküsü gibi sıradışıdır. Sekizgen biçimli taş yapının giriş revağı dışarı çıkma yapmaz, derince bir nişin içinde yer alır. Bunun klasik dönem için istisnai bir planlama, benzerine pek rastlanmayan değişik bir uygulama olduğu söylenebilir.

MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ (EDİRNEKAPI)

~

Fatih Edirnekapı'da yer alan külliye Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın kızı, Sadrazam Rüstem Paşa'nın eşi Mihrimah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Külliyenin inşa tarihi hiçbir yapısında kitabe bulunmadığından kesin olarak belli değildir. Kaynaklarda 1555-1565 yılları arasında değişen tarihlere rastlanır. Doğan Kuban'a göre külliye 1560'lı yıllarda tamamlanmış olmalıdır. 1571 tarihli vakfiyesine göre külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, çifte hamam, Mihrimah Sultan'ın kızı Ayşe Sultan ve damadı Güzel Ahmed Paşa'nın defnedildiği türbe, çeşme ve bir sıra dükkândan oluşur. Sözü edilen bu dükkânların bir kısmı Menderes döneminde yol genişletilme çalışmaları sırasında yıkılmıştır.

Külliye, Edirnekapı'da Fatih'in ordularının şehre girdiği noktanın karşısında yer alır. Külliyenin kalbi olan cami İstanbul'un suriçinde kalan bölümünün en yüksek noktasındadır ve suriçinin Haliç'e hâkim siluetini Edirnekapı'da nihayete erdirir.

Osmanlı mimarisinin şaheserlerinden olan cami Sinan'ın mimari tasarımdaki dehasının en görkemli ifadelerinden biridir. Evliya Çelebi "Edirnekapısı'nın iç yüzünde bir yüksek zemin üzre yüce bir camidir" dediği yapının diğer selatin camilerinin direkli irem köşkü olduğunu söyler. Bu cennet köşkünün bütün masraflarının Kanuni Sultan Süleyman tarafından padişah hazinesinden karşılandığını da anlatan Evliya Çelebi, caminin öğeleri ve külliye yapıları hakkında da bilgiler aktarır: "Nurlu mihrabı ve mahfili gayet sanatlıdır, ama hünkâr mahfili yoktur. Dış avlusu baştan ayağa yüksek çınarlar ile gölgelenmiş bir avludur. Dört tarafı medrese odalarıdır. Bir camii ve bir çarşısı vardır, ama aşevi ve hastahanesi yoktur. Minaresi bir şerefeli on iki hane yüksek minaredir."

Edirnekapı Camii olarak da anılan yapı Mimar Sinan'ın sanatı içinde özel bir yere sahiptir. Sinan'ın mimari biçim tasarımındaki yaratıcılığının en belirgin örneklerinden biridir. Her camide farklı bir kubbe tipolojisi deneyen Sinan bu camide kare bir taşıyıcı sisteme oturan büyük kubbeyi sadece kasnak üzerinde değil, yapının bütünü içinden yükseltir. Yapıda çok sayıda pencere kullanır. 161 pencereden ışık alan cami insanın içine geniş bir ferahlık ve hafiflik hissi verir. Bu caminin içine girildiğinde her Mimar Sinan eserinde olduğu gibi bir ilk şaşkınlık yaşanır. Bu camiye özgü şaşkınlığın nedeni aydınlığı ve sizi kuşatan gün ışığıdır. Kemerlerin içindeki pencereler adeta ışıklı bir perde oluşturur.

Külliye 1719 ve 1894 depremlerinden büyük hasar görmüştür. İhtifalci Ziya Bey, 1894'teki büyük depremde cami, medrese, mektep ve türbenin harap olduğunu söyler. Yapılar uzun ömürleri boyunca çeşitli onarımlardan geçer. Son olarak külliyede 2010 yılında kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır.

MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ (ÜSKÜDAR)

~

Üsküdar Meydanı'nda yer alan külliye Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Sadrazam Rüstem Paşa'nın eşi Mihrimah Sultan tarafından 1548 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Vakfiyesinden külliyenin bir zamanlar cami, medrese, sıbyan mektebi, misafirhane, tabhane, imaret, bir kiler, bir ambar, bir han ve ahırdan oluştuğu anlaşılır. Bugün bunlardan geriye cami, medrese, sıbyan mektebi ve külliyeye sonradan eklenen türbe kalmıştır.

Mimar Sinan'ın erken dönem eserlerinden olan bu külliye İstanbul siluetinin Üsküdar'daki en önemli parçalarından biridir. Eski gravürlere bakıldığında şu anda deniz kıyısından içeride kalan külliyenin kıyıya çok yakın bir set üzerinde inşa edildiği anlaşılır.

Külliyenin merkezindeki İskele Camii olarak da anılan yapı dört köşeli mabet kasnağında 16 pencere bulunan bir kubbeyle örtülüdür. Kubbenin iki yanlarında üç yarım kubbe ve bunların altında da ikişer küçük kubbe sıralanır. Namaz mekânının dış biçimlenişi açısından bu cami Sinan'ın geometrik kuruluşu en yalın yapılarından biridir. Günümüzde tıp merkezi olarak kullanılan medrese 16 hücrelidir, yapılan müdahalelerle iç mekân özelliklerini yitirmiştir. Sinan'ın güzel tasarımlarından biri olan sıbyan mektebi kubbeli bir açık eyvan ve kapalı kubbeli bir dershaneden oluşur.

Cami ile medrese arasındaki türbede Mihrimah Sultan'ın iki oğlunun kabri bulunur. Rüstem Paşa'nın diğer eşinden olan oğlu Osman Bey ve kardeşi Kaptan-ı derya Sinan Paşa da caminin haziresinde medfundur.

Külliye, bir zamanlar denize açılan camisiyle Boğaziçi'nin Anadolu yakasının başlangıcında günümüzde olduğundan çok daha heybetli ve etkileyici görünüyordu.

SOKOLLU MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ (EYÜP)

~

Yanı başındaki Eyüb Sultan Camii'ne gösterilen saygının bir ifadesi olarak külliyenin camisinin bulunmadığı düşünülür. Fakat türbe-medrese ikilisine dayanan bu küçük yapılar topluluğu 16. yüzyıldan sonra inşa edilen külliyelere örnek olur.

Eyüp'te Camiikebir Caddesi'nin güneyinde yer alan külliye Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa tarafından 1568 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Bu küçük külliye, medrese, darülkurra, çeşme ve Sokollu Mehmed Paşa'nın türbesinden oluşur.

1505-1579 tarihleri arasında yaşayan Sokollu Mehmed Paşa, Osmanlı tarihinin en önemli devlet adamlarından biridir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde önce kaptan-ı deryalık yapmış, ardından yine Kanuni tarafından getirildiği sadrazamlık görevini Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad devirlerinde de sürdürmüştür. Zigetvar seferinde hayatını kaybeden Kanuni'nin ölümünü ordudan haftalarca gizlemeyi başarmıştır. Sadece bu olay bile toplamda 14 yılı aşkın süre sadaret makamında bulunan paşanın ne kadar kuvvetli bir idareci olduğunun örneğidir.

Farklı kişiliği, yüksek siyasi kabiliyeti ve günümüzde hâlâ tartışılan projeleriyle Osmanlı sadrazamları arasında ayrı bir yere sahip olan Sokollu Mehmed Paşa 1579 yılında divanda uğradığı suikast sonucu yaşamını yitirir. Sokollu, sarayda ikindi divanı yaparken, derviş görünümlü biri gelerek, halini arz edecekmiş gibi paşaya yaklaşır ve koynunda sakladığı hançeri çıkararak Sokollu'nun kalbine saplar. Bu suikastın arkasında kimlerin olduğuna dair pek çok tahmin yürütülmüştür. Peçevi, Sokollu'nun bir cinayete kurban gitmesinin herkesi çok üzdüğünü, İran seferinde bulunan orduda bu ölüm haberini duyup da gözyaşı dökmeyen kimse kalmadığını anlatır. Selaniki ise ulemanın şehit kabul ettiği paşanın gasl edilmeden defnedildiğini anlatır. Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümüyle ilgili Reşat Ekrem Koçu'nun bir garip tesadüf dediği olay ise paşanın hazinedarı Tavaşi Hasan Ağa'dan nakleden Peçevi'nin aktardığı bir anıdır. Tarihe meraklı olan Sokollu her gece hazinedarına *Tevarih-i Ali Osman* okuturmuş. Ölümünden bir gece evvel paşa, Hasan Ağa'dan Sultan I. Murad'ın Kosova'da şehit edilişini dinlemek istemiş. Hasan Ağa yeri gelip de "kolunun yeninden bir hançer çıkarıp padişahın kalbine vurdu" deyince sadrazam ağlamaya başlamış ve ellerini havaya kaldırıp "Yâ Rabb! Bana da böyle

Sokollu Mehmed Paşa'nın şehit edilişini tasvir eden çizim

bir şehadet nasip et" diye dua etmiş. Rivayet bu ya, Allah Sokollu'nun gönlüne göre vermiş ve ertesi günün ikindi vakti suikast gerçekleşmiş.

Sokollu Mehmed Paşa'nın sekizgen gövdeli türbesinin duvarları küfeki taşından inşa edilmiştir. Üzerini örten kubbesi doğrudan bu duvarlar üzerine oturtulmuştur. Türbenin kapısı iki kanatlıdır ve kündekâri tekniğinde ahşap geçmeli olup, oval kemerli bir niş içinde yer alır. Yapının iki yüzü sokağa bakar.

Dikdörtgen planlı medrese günümüzde Eyüp Sağlık Merkezi olarak kullanılır. Sokollu Mehmed Paşa'nın 1561 yılında sadrazam olmadan önce evlendiği eşi Kanuni Sultan Süleyman'ın torunu, Sultan II. Selim'in kızı ve Sultan III. Murad'ın kız kardeşi olan İsmihan Sultan'ın adına yaptırılmış olan darülkurra binası da bugün Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

SOKOLLU MEHMED PAŞA KÜLLİYESİ (KADIRGA)

~

Kadırga'da Suterazisi Sokağı'nda yer alan yapı Sokollu Mehmed Paşa tarafından 1571 yılında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Külliye, cami, medrese ve zaviyeden oluşur. *Hadîkatü'l-Cevâmi* külliyenin camisinin Sokollu'nun eşi İsmihan Sultan tarafından kocası adına yaptırıldığını söyler. Yine *Hadîka*'ya göre medrese ve zaviye Sokollu'nun hayratıdır. Caminin kitabesinde ise bani olarak paşanın adı yazar.

Mimar Sinan'ın tasarımları arasında önemli bir yere sahip olan bu külliye İstanbul'un en eski merkezlerinden birinde, Bizans zamanında Aya Anastasia Kilisesi'nin bulunduğu eğimli arsa üzerine inşa edilmiştir. Farklı köşelerden bakıldığında, bu yapılar topluluğunu bu kadar dik bir yokuşa yerleştirmek Mimar Sinan'ın özel bir maharetidir. Sinan, topografik engelleri estetiğe çevirerek hem kendi sanat yaşamının hem de İstanbul'un en güzel eserlerinden birini vermiştir.

Külliyenin camisi, Mimar Sinan'ın orta büyüklükte cami planları içinde kusursuz mekân bütünlüğü elde ettiği yapılardan biridir. Kareye yakın bir dikdörtgen olan caminin kubbesi altıgen ayak sistemine oturur. Ana kubbeyi, dört köşede yan yana duran, camiyi enine genişleten dört küçük yarım kubbe çevreler. Caminin özgün planının verdiği ölçülü mekân duygusunu, süslemelerde, mihrabın iki yanında ve minber külahında kullanılan, hâkim rengin turkuaz olduğu 16. yüzyılın en güzel

İznik çinileri destekler. Caminin özeliklerden biri de Hacer-ül Esved taşından dört küçük parçanın giriş mahfilinin altına, mihraba, minber kapısı ve külahına yerleştirilmiş olmasıdır. Osmanlı döneminde halk camiyi bu sebeple özel olarak ziyaret etmiştir.

Caminin iç avlusunda, tavan örtüsü kubbeden olan 16 oda ve bir dershaneden oluşan medrese yer alır. Avlunun ortasında ise güzel bir şadırvan bulunur. Külliyenin zaviyesi de mimari açıdan cami kadar ilginç bir binadır. Camiden kesme taş bir duvarla ayrılan zaviyenin yakınında iki katlı ahşap bir şeyh evi de inşa edilmiştir. Külliye bir bütün olarak İstanbul'da görülebilecek en güzel Mimar Sinan yapılarından biridir.

Hacer-ül Esved taşından dört küçük parça caminin yapımı sırasında giriş mahfilinin altına, mihraba, minber kapısı ve külahına yerleştirilir. Osmanlı döneminde halk camiyi bu sebeple özel olarak ziyaret etmiştir.

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

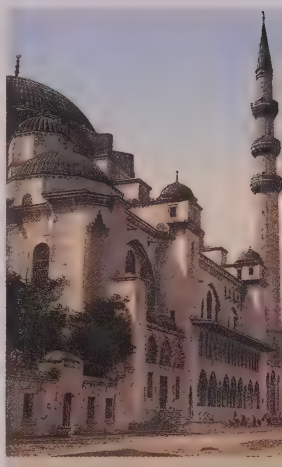
Fatih'te kendi adıyla anılan semtte yer alan külliyeyi Kanuni Sultan Süleyman, Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Süleymaniye, Osmanlı toplumsal hayatının en önemli sembollerinden biridir. Süleymaniye sadece mimari ve sanatsal açıdan bir şaheser olmakla kalmaz, İstanbul ile her anlamda bütünleşen bir medeniyet simgesi, bir kültür, yönetim ve şehircilik modeli olarak karşımıza çıkar. Kentin en güzel siluetinin en önemli parçası olan yapılar topluluğunun inşaası 1550-1557 yılları arasında tamamlanır. Cami, medreseler (evvel, sani, salis, rabi medreseleri), tıp medresesi, darüşşifa, darülhadis, türbeler, sıbyan mektebi, imaret, tabhane, kervansaray, hamam, çarşılar ve ahırlardan oluşan ve her bir yapısı incelikli işçiliğiyle göz dolduran külliyenin yedi yıl gibi kısa bir sürede tamamlanmış olması 16. yüzyıl koşulları göz önüne alındığında çok çarpıcıdır.

Osmanlı döneminin bu en büyük külliyesi mimarlık tarihinin en büyük şantiye organizasyonlarından biriyle gerçekleşir. Yapımında Hassa Mimarlar Ocağı, acemioğlanlar, başka kapıkulu ocakları mensupları, ücretli serbest ustalar, işçiler ve esirler çalışır. Sayısız duvarcı, marangoz, demirci, nakkaş, kurşun döşeyici, taş yontucu, ırgat, kuyucu, aşçı, hamal, arabacı bu külliyenin yapımına katkıda bulunur. Divanın emriyle yedi yıl içinde imparatorluğun dört bir yanından İstanbul'a sayısız işçi, usta ve sanatkâr gelir. İnşaat sırasında, değişik vesilelerle merasimler yapılır, çalışanlara ödüller dağıtılır.

Külliyenin malzemeleri de yine çok geniş bir coğrafyadan temin edilir. *Tezkiretü'l Bünyan*'da bütün bunlar şöyle anlatılır: "Böylece, geceli gündüzlü bir nice zaman, bir nice işbilir usta, bütün akıl ve becerilerini kullanarak, bir an ve bir saat durmadan, yapının her köşesine tam özen gösterdiler. Gökyüzü yayına benzeyen ve gönle hoş gelen kemerleri ve olgun kimselerin gözünde hayranlık uyandıran renkli mermerlerinin her biri bir başka diyardan yadigâr gelmiştir. Tarihçilerin sözlerine göre, renkli mermerlerin çoğu, Belkıs ve Hazreti Süleyman Sarayı'ndan kalmıştır."

İmparatorluğun her yöresinden gelen inşaat malzemelerinin İstanbul'a ulaşması da maceralı olur. Anadolu, Rumeli, Ortadoğu'dan getirilen büyük taş blokların, mermerlerin, antik dev sütunların taşınması için özel bir gemi bile yapılır. *Tezkiretü'l Bünyan*'da caminin mermer sütunlarının getirilmesi özel bir bölümde anlatılır. Bu dört dev sütundan biri İstanbul'daki Kıztaşı'ndan binbir zahmetle taşınan Roma sütunudur. Diğerleri de en az o kadar zahmetle İskenderiye'den, Baalbek'ten ve Topkapı Sarayı'ndan getirilir.

Süleymaniye Külliyesi'nin egemen yapısı ve en ihtişamlı mekânı hiç kuşkusuz Süleymaniye Camii'dir. İstanbul'un üçüncü tepesinin Haliç'e bakan yamacına kurulu cami şehrin birçok yerinden görülür. Yapıdan görülen manzara da oldukça geniş bir İstanbul panoramasıdır. 16. yüzyıl mimari geleneğinin, yapı teknolojisinin, sanat tekniklerinin en görkemli örneklerini sergileyen bu başyapıt, Osmanlı cami mimarisi gelişiminde çok önemli bir aşamadır. Planı açısından Ayasofya'ya benzerliğiyle dikkat çeken caminin mekân oluşumu çok farklıdır. Ayasofya parçalı, Süleymaniye bütün bir mekândır. Ayasofya bir kubbeli bazilikal kilise uygulaması iken, Süleymaniye merkezi bir kubbeyi taşıyan strüktürel öğelerin cami çeperlerinin mimarisiyle bütünleşip namaz mekânının geometrisini hiçbir şekilde bozmadığı bir yapıttır. Caminin iç süslemeleri, bezemeleri son derece sadedir. Levhalar, Ahmed Karahisarı'nın öğrencisi olan zamanın en iyi hattatlarından Hasan Çelebi'nin eseridir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü döneminin padişahı Kanuni Sultan Süleyman ile en başarılı sanatçısı Mimar Sinan'ın ortaklığının eseri olan külliyenin yapımı eşine zor rastlanır bir planlama, programlama örneğidir.

EFLM
COSTIT:
A
SVLT:
SOLEIM:

Mimar Sinan cami içerisinde ilginç bir hava temizleme ve is toplama mekanizması kurmuştur. Pencerelerden gelen hava akımlarını hesaplayarak içeride kirlenen ve ısınan havayı ve kandillerin isini belirli bir noktada, giriş kapısı üzerindeki bir odada toplayabilmesi Sinan'ın şaşırtıcı başarılarındandır. Toplanan isten yapılan mürekkebin, en iyi mürekkep olduğu ve bununla çok güzel hatlar yazıldığı rivayet edilir.

Caminin inşaatı sürerken *Tezkiretü'l-Bünyan*'da anlatıldığına göre Mimar Sinan'ın düşmanları arkasından "bu adam bu binayı iskelelerden çıkarmaya kadir değildir, bu binayı tamamlayamaz" diye dedikodu çıkarırlar. "Kubbenin durmasında şüphe vardır. Herif ona hayrandır. Bütün gününü öyle geçirir; bir çare bulamıyor. Kendi işine sevdalanmış ve delilik derecesine varmıştır" derler. Bütün bunlar olup padişahın kulağına kadar giderken Mimar Sinan işinin başındadır. "Bu değersiz kul da, bütün bu durumlardan habersiz, (...) mihrabın ve minberin hazırlanması ile uğraşırken, saadetli padişah geldi." Kanuni öfkeyle sormuş: "Neden benim camiim ile ilgilenmeyip, önemsiz şeylerle zamanını boş geçirirsin? Bu bina ne kadar zamanda tamam olur, tez haber ver. Yoksa sen bilirsin!" Padişahın kızgınlığının şiddet ve hiddetini gören Mimar Sinan, iki ay sonrasına söz vermiş. Tam iki ay sonra sabah vakti gelen Kanuni caminin tamamlandığını görünce anahtarı uzatarak camiyi açma görevini Mimar Sinan'a vermiş ve "Gel azizim, bina eylediğin Allah'ın evini, gönül temizliği ve dua ile yine öncelikle senin açman gerekir" demiş.

Külliyenin önemli bir diğer parçası Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesidir. Caminin mihrap duvarının arkasındaki avluda yer alan türbe sekizgen gövdeli bir yapıdır.

Caminin dört minaresi avlunun dört köşesinde yükselir. Camiye bitişik olan ikisinde üçer, diğerlerinde ikişer şerefeden toplam on şerefe bulunur. Dört minare Kanuni'nin İstanbul'da hüküm süren dördüncü, on şerefe ise Osmanlı İmparatorluğu'nun onuncu padişahı olmasını sembolize eder.

Caminin doğusunda ve batısında ikiz yapılar olarak tasarlanan medreselerden batıdakiler birinci ve ikinci, diğerleri üçüncü ve dördüncü medreselerdir. Birinci ve ikinci medreseler düz avlulu plan şemasına sahiptir. Ancak öğrenci odalarının açıldığı aydınlıklar, dershanelerin karşısında yer alan oturma yerleri, öğretmen lojmanları gibi öğeler Osmanlı medrese mimarisinde daha önce görülmeyen özelliklerdir ve Sinan'ın yaratıcı tasarımının mekâna getirdiği zenginliklerdir. Üçüncü ve dördüncü medreseler dik bir yamaç üzerine yerleştirilmiştir. Mimar Sinan, burada başka hiçbir medrese düzeninde görülmeyen çok katlı bir hücre düzeni tasarlamıştır. Her katın sofası, iki medrese arasında yer alan avlu, merdiven biçimindeki yan revaklar ve daha pek çok detay özgün bir mimari dehanın göstergesidir. Ancak zaman içinde özel mülk haline gelen

Süleymaniye Camii'nin minberi

medreseler bugün ne yazık ki hâlâ imalathane, depo gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Bir dünya şaheserinin, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı şehrin simgesi bir anıtın nasıl olup da böyle kullanıldığını anlamak mümkün değildir.

Arsasına doğumevi yapılan tıp medresesi günümüze özgün olarak ulaşamamıştır ve hakkında yeterli bilgi yoktur. Tıp medresesinin karşısında art arda revaklı iki avludan oluşan darüşşifanın birinci revağının poliklinik olarak kullanıldığı bilinmektedir. 40-50 yataklı darüşşifa yapısında eczane, hamam ve ekmek fırını da bulunuyordu. Öteki Osmanlı darüşşifalarından farkı, özel bir psikiyatri servisinin hizmet vermesiydi. Ruhsal sıkıntı çekenler burada müzikle tedavi ediliyordu.

İmaretin kare revaklı orta avlusunun darüşşifaya bakan tarafında beş kubbeli bir yemekhane, arkasında dört kubbeli ve fenerli bir mutfak, tabhaneye bakan kanatta ve kapının karşısında depolar, köşede fırın vardır. Arazinin eğimi dolayısıyla oluşan alt kat kervansaray olarak tasarlanmıştır. Tabhane avlulu ve revaklıdır.

Külliyenin önemli bir diğer parçası Kanuni Sultan Süleyman'ın Türbesi'dir. Caminin mihrap duvarının arkasın-

daki avluda yer alan türbe sekizgen gövdeli bir yapıdır. Türbe kapısının sağında ve solunda yer alan İznik çinisi panolar dönemin en iyilerindendir ve türbe iç duvarları da yine İznik'in en güzel çinileriyle kaplıdır. Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan ve Sultan II. Süleyman ile Sultan II. Ahmed de burada yatar. Kanuni'nin hasekisi Hürrem Sultan'ın daha küçük bir sekizgen olan, yine çok güzel İznik çinileriyle süslü türbesi de hazirenin avlusunda yer alır.

Süleymaniye'nin en önemli yapılarından biri de hiç şüphesiz büyük usta, Koca Mimar Sinan'ın kendisi için inşa ettiği türbedir. Kervansarayın yanından ileriye, Müftülük binasına doğru yürürken ileride sağda Mimar Sinan'ın türbesi görülür. Bu sade ve mütevazı yapı bir üçgen biçimindedir ve üçgenin ucunda bir sebil yer alır. Yarı açık türbe altı kemer üzerine oturtulmuş küçük bir kubbeden oluşur. Türbe, taş duvarlardan oluşan bir çerçevenin içindedir.

▲
Mimar Sinan'ın türbesi.

İstanbul'un dört bir tarafına bu kitapta anlatılan eserleri ve imparatorluğun her yanına daha da fazlasını bırakan Mimar Sinan, "hakir ve fakir" baş mimar, kalfalık eserim dediği İstanbul'un simgesi Süleymaniye'nin küçük bir köşesinden büyük eserini izler gibidir. Fazla söze gerek kalmaz, Mustafa Sâî Çelebi'nin kaleminden çıkan türbe kitabesinin tek bir satırı her şeyi anlatır aslında:

Süleymaniye'nin en önemli yapılarından biri de hiç şüphesiz büyük usta, Koca Mimar Sinan'ın kendisi için inşa ettiği türbedir.

"Geçdi bu demde cihandan pir-i mimaran Sinan."

İnsanlar geçer, eserler kalır. Mimar Sinan, bıraktığı eserlerle tam da dilediği gibi dünya durdukça hatırlanacaktır.

ŞEHZADE MEHMED KÜLLİYESİ

~

Fatih'te kendi adını taşıyan semtte yer alan külliyeyi Kanuni Sultan Süleyman Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Külliyenin Kanuni'nin genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmed için yaptırıldığı söylenir. Kanuni'nin çok sevdiği Şehzade Mehmed'in kendisinden sonra padişah olmasını dilediği, onun ani ölümüyle çok sarsıldığı bilinir. Ancak bu külliyeyi onun ölümü üzerine yaptırıp yaptırmadığı tartışmalıdır. Peçevi, inşaatına önceden başlanan caminin Şehzade Mehmed adına tamamlandığını yazar. *Tezkiretü'l-Bünyan*'da da Şehzade Külliyesi'nin inşaatının Haziran 1543'te başladığı yazılıdır. Şehzade aynı yılın ekim ayında ölür. Şehzadenin ölümünden önce adına külliye inşa edilemeyeceğine göre külliye onun için yaptırılmamış, ama ölümü üzerine ona adanmıştır.

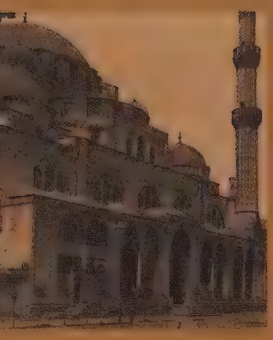
Evliya Çelebi, Şehzade Külliyesi'nin İstanbul'un tam ortasında, merkezinde yer aldığını, şehrin bütün mühendislerinin üçgen şekilli İstanbul'un orta yerini saat, adım ve uzunluk hesaplarıyla bulduklarını söyler.

Şehzade Mehmed Külliyesi, Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk selatin külliyesidir. Cami, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, ahır, kervansaray ve türbelerden oluşur. Külliye, Eski Saray'ın (bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu alan) yanı başında, Fatih ve Bayezid külliyelerinin arasında, kente hâkim bir düzlükte inşa edilmiştir. Evliya Çelebi'ye göre bu geniş düzlük İstanbul'un tam ortasıdır, merkezidir. Evliya, bütün mühendislerin, üçgen şekilli İstanbul'un orta yerini saat, adım ve uzunluk hesaplarıyla bulduklarını söyler. Şehzade Külliyesi'nin hazire duvarının sokağa bakan köşesinde bugün de duran "yeşil sütun"un İstanbul'un merkezi olarak saptanan yere dikildiği rivayet edilir. Bu sütunun bir zamanlar olduğu yerde döndüğü de söylenir.

İstanbul'un merkezini gösterdiğine inanılan yeşil sütun

Mimar Sinan'ın çıraklık eserim dediği külliyenin camisi dört yarım kubbeyle desteklenen bir merkezi kubbeyle örtülüdür. Eksiksiz bir simetriyle inşa edilen cami bu tipteki camilerin Osmanlı mimari geleneği çerçevesindeki gelişiminin son aşamasıdır. Mimar Sinan, daha sonra inşa ettiği Süleymaniye ve Selimiye camilerinde Şehzade Camii'nden daha ileri mimari tasarımlara ulaşmış, kendini geliştirerek tekrarlara düşmemiştir. Ancak Mimar Sinan bu planı yinelemese de Sultan Ahmed ve Yeni Cami gibi daha sonra yapılan anıtsal camilerin mimarları Şehzade Camii'nin planını beğenerek yeniden kullanmışlardır.

Evliya Çelebi'nin "orta yüksek kubbesi göklere boy uzatmış mavi kâse bir kubbedir" dediği caminin iç mekânı son derece sadedir. Çini dahi kullanılmayan iç mekânın olanca sadeliğine karşın Mimar Sinan'ın caminin dışını süslemek için çok çaba harcadığı anlaşılmaktadır. Çok renkliliğin ve dekoratif unsurların vurgulandığı dış bezemesi açısından özgün bir yapıdır. Özellikle minarelerin yüzey bezemelerinin başka örneği yoktur. Doğan Kuban'a göre bunlar Sinan'ın tasarladığı en görkemli minarelerdir.

Caminin avlusunun kuzeydoğu duvarı aynı zamanda medresedir. Osmanlı mimarlığının en dengeli avlularından biridir. Merkezde yer alan şadırvanı Sultan IV. Murad yaptırmıştır. Külliyenin camiden de önce tamamlanan parçası Şehzade Mehmed'in türbesidir. Sonraki yıllarda eklenen diğer türbelerle bu alan bir hazireye dönüşür. Şehzade Mehmed Türbesi, Osmanlı mimarlığının en güzel mezar yapılarından biridir. Sandukasının üstüne ağaçtan bir taht yerleştirilmiştir. Şehzade'nin sekiz köşeli güzel türbesinin dışında ünlü Sadrazam Rüstem Paşa'nın zengin çinili türbesi de buradadır.

ŞEMSİ AHMED PAŞA KÜLLİYESİ

~

Üsküdar'da kendi adını taşıyan semtte bulunan külliye, 1580 yılında Şemsi Ahmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Sinan'ın inşa ettiği külliyeler arasında en küçüğüdür. Cami, türbe ve medreseden oluşur. Külliyeye ait yapıları dikdörtgene yakın dar bir alana yerleştiren Mimar Sinan bu yerleşme düzeniyle zamanını aşan bir mekân anlayışına sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Büyük ustanın ölümünden sekiz yıl önce tamamladığı son derece sade olan bu külliye onun küçük ama iyi işçiliğiyle parıldayan mücevherlerinden biridir.

Deniz kenarındaki külliyenin camisi "Kuşkonmaz" adıyla meşhurdur. Üsküdar sahilinde pek bol olan kuşlar bu yapıya gerçekten de konmazlar.

Şemsi Ahmed Paşa, çeşitli devlet kademelerinde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Kanuni Sultan Süleyman, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad dönemlerinde üst düzey görevlerde bulunmuştur. Evliya Çelebi, onu üç padişaha has nedim olmuş, Vezir Mustafa Paşa'nın küçük kardeşi diye tanıtır ve nesillerinin Halid bin Velid'e ulaştığını söyler. Hatta Lala Vezir Mustafa Paşa'nın hacca gidip orada öldüğünü aktarır ve "Bu hakiri babası defnetti" diyerek babasının paşanın cenazesinde bulunduğunu söyler.

Şemsi Ahmed Paşa'nın iki kardeşi, Musa ve Mustafa paşalar da kendisi gibi önemli devlet adamlarıdır. Bu kardeşler soylarının Hz. Muhammed tarafından Seyfullah (Allah'ın kılıcı) adı verilen ve savaş kaybetmemiş nadir komutanlardan biri olan Halid bin Velid'e dayandığını söylermiş. Bu hususu doğrulayan tarihçiler olduğu gibi kabul etmeyenler de bu-

lunur. Ancak tarihçilerin bu üç kardeşin soyağaçlarına dair anlaştığı bir husus, onların Candaroğulları'na bağlı Kızıl Ahmedli kolundan geldikleridir. Fatih Sultan Mehmed'in beyliğe son vermesi üzerine Bolu Sancağı'nda bulunan Şemsi Paşa'nın atalarından Kızıl Ahmed Bey, Uzun Hasan'a sığınmış, daha sonra Sultan II. Bayezid döneminde topraklarını geri alıp hanedandan evlilikler de yaparak Osmanlı'yla iyi ilişkiler kurmuş. Rivayet odur ki Şemsi Ahmed Paşa, çok kindar bir adammış. Kızıl Ahmed'in başına gelenleri asla aklından çıkarmamış ve intikam yemini etmiş. Bir gün Müverrih Ali, paşanın "Bugün Kızıl Ahmedlu intikamını Ali Osman'dan aldım. Onlar bizim ocağımıza su koydukları gibi, ben dahi onların ocağını söndürecek bir mukaddeme tertip ettim" dediğini işitmiş. Bu intikamın, musahibi olduğu Sultan III. Murad'ı rüşvete alıştırması olduğu anlatılır. Hikâye ne kadar doğrudur bilinmez ama devşirme usulünün bozulması ve rüşvet kabul ettirmeden sorumlu tutulan paşa, tarihçiler tarafından da eleştirilir.

Külliyenin deniz kenarındaki camisi küçük ve son derece sadedir. Kubbe, dört köşesi tromplu kare mekâna oturur. Caminin mihrabındaki iki küçük sütun haraket eder. Bu yapı denize çok yakın olduğu için kurulmuş bir çeşit ikaz sistemidir. Yapı kaydığında, sütunlar dönmeyerek gerekli uyarıyı yerine getirir.

Halikarnas Balıkçısı'nın *Mavi Sürgün* kitabında "Şehrin camilerinde namaz kılmak hoşuma giderdi. Üsküdar'da Şemsi Paşa Camii'nde, işgal edilmiş şehirden bir uzaklık duyardım" dediği yapının üç cephesi de avluya açılır. Yalnızca deniz tarafındaki duvarına bitişik olarak Şemsi Paşa'nın türbesi inşa edilmiştir. Son cemaat yeri caminin iki duvarı boyunca L şeklinde uzanır. Küçük bir medrese külliyeyi tamamlar ve camiyi güneyden çevreler.

Denize bitişik ilginç konumu, kütlesi ve kompozisyonuyla küçük boyutlarının aksine devleşen külliye kıyı çizgisine uyumuyla da dikkat çeker.

ZAL MAHMUD PAŞA KÜLLİYESİ

~

Eyüp Defterdar'da yer alan külliye Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri Zal Mahmud Paşa ve karısı Şah Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Haliç kıyı şeridindeki külliye, bir cami, bir medrese, türbeler ve bir çeşmeden oluşur. Cami, medrese ve türbeler üzerinde kitabe bulunmadığından yapıların kesin inşa tarihi bilinmez. Bu konuda net olan ve kesin tarih veren *Hadîkatü'l-Cevâmî*'ye göre ise külliye 1577'de yapılmıştır.

Külliyeye banisi Mahmud Paşa'nın lakabı Zal, çok kuvvetli bir güreşçi olduğundan kendisine Kanuni Sultan Süleyman tarafından Firdevsi'nin *Şehname*'sindeki Rüstem-i Zal'a atfen verilir. Zal Mahmud Paşa, Osmanlı tarihinde bir saltanat trajedisi olarak nitelendirilebilecek Şehzade Mustafa'nın boğdurulmasında oynadığı rolle hatırlanır. 1553 yılında İran seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman, öldürtmeye karar verdiği oğlu Mustafa'yla yolda buluşur. Amasya'dan orduya katılmak üzere yola çıkan, her şeyden habersiz Şehzade Mustafa, el öpmek için babasının otağına girer, fakat Kanuni'yi göremez, karşısında cellatları bulur, onlara direnir, bu arada arkasından saldıran Zal Mahmud Ağa şehzadenin direncini kırar ve ölümünü hızlandırır. Bu hizmetinin ödülü olarak da paşalığa yükselir.

Zal Mahmud Paşa ve Şah Sultan'ın türbesi alt medrese avlusunun güneyinde yer alır. 1580 yılının aynı günü hayata gözlerini yuman çiftin birbirlerine büyük bir aşkla bağlı oldukları söylenir. Öyle ki kocasının ölümüne dayanamayan Şah Sultan, onu takip ederek aynı gece ebedi âleme göçmüştür.

Zal Mahmud Paşa'nın eşi Şah Sultan, Kanuni'nin torunu, Sultan II. Selim'in Nurbanu Sultan'dan doğan küçük kızıdır. Şah Sultan 1561 yılında dedesi Kanuni Sultan Süleyman tarafından, dönemin ileri gelenlerinden Çakırcıbaşı Hasan Paşa ile evlendirilir. Çakırcıbaşı Hasan Paşa'nın ölümü üzerine 1572 yılında Zal Mahmud Paşa ile ikinci evliliğini yapar. Şah Sultan'ın iki eşi arasında dikkat çekici bir benzerlik bulunur. Bu iki paşaya da devlet katında ikbal kapısı açan olaylar şehzade ölümleriyle ilişkilidir. Çakırcıbaşı Hasan Paşa Şehzade Bayezid'in, Zal Mahmud Paşa da Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde rol oynar. Sultan II. Selim'in tahta çıkmasına zemin hazırlayan bu iki olayın Şah Sultan'ın eşleriyle alakalı olması kaderin tuhaf bir cilvesidir.

Külliyenin, sıra sıra taş ve tuğladan inşa edilmiş büyük ve yüksek camisi 16. yüzyıl yapılarından çok farklı bir görünüm sergiler. Evliya Çelebi'nin bir irem bağı içerisinde Osmanlı ülkesindeki vezir camilerinin en nurlusu dediği cami Mimar Sinan'ın tasarımlarının geneline bakıldığında anlaşılması zor pek çok özelliğe sahiptir. Caminin kubbesi, yükselen

yan duvarları arasında adeta kaybolur. Yan cephelerdeki çok sayıda pencere, ölçü ve sıklık açısından Mimar Sinan'ın başka hiçbir yapısında görülmez. Doğan Kuban'a göre bu camii bir Sinan yapısı olarak, onun sanatının gelişimiyle tutarlı bir çerçeveye koymak zordur. Evliya Çelebi'nin çok methettiği minberi, mihrabı ve müezzin mahfilindeki ince işçilikler 16. yüzyılın güzel örneklerindendir. Bu oymalı minber ve mihrabın çini bordürü özgündür. Ortası şadırvanlı olan avlusu aynı zamanda medresedir. Bu avludan kuzey tarafta yer alan merdivenle alt medreseye ve avlusuna inilir. Medreselerin bu karmaşık yerleşim planı bir ölçüde araziye uymaktan kaynaklansa da, Sinan'ın eğimli alanlardaki diğer medrese çözümlerine benzemez.

Külliyenin banisi Mahmud Paşa'nın lakabı Zal, çok kuvvetli bir güreşçi olduğundan kendisine Kanuni Sultan Süleyman tarafından Firdevsi'nin Şehname'sindeki Rüstem-i Zal'a atfen verilir.

Firdevsi'nin Şehname'sinden Zal'ın su kuşuna ok atışı

Topografik şartları oldukça zor bir alana inşa edilen külliye Mimar Sinan'ın genel üslubunun dışında kalsa da görülmeye değerdir. Külliye ve çevresinin bakımsızlığı, dağınıklığı ise üzücüdür. Külliye duvarlarıyla yapılar arasında kalan kimi dar kimi geniş boşluklar çöp, eski eşya ve atıklarla dolu durumdadır. Bahçesine çamaşır asılan külliye binalarının duvarlarına gerilmiş çamaşır ipleri, yapıların her yanından geçen elektrik hatları da bu görünümü iyice çirkinleştirmektedir.

MEDRESELER

KAPIAĞASI CAFER AĞA MEDRESESİ (SOĞUKKUYU MEDRESESİ)

~

Ayasofya'nın kuzeyindeki Soğukkuyu Sokağı ile Alemdar Caddesi arasındaki dik yamaç üzerinde yer alan medrese Cafer Ağa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Cafer Ağa, Kanuni Sultan Süleyman dönemi Babüssaade ağalarındandır. Bir hadım olan Cafer Ağa'nın görevinin başında olduğu 1554-1557 yıllarında inşaasına başlanan medrese ağanın 1557 yılındaki ölümünün ardından kardeşi Haremağası Gazanfer Ağa tarafından tamamlanır ve 1559 yılında eğitime başlanır.

Kapı üzerindeki 1560 tarihli kitabede, Yerebatan Sarnıcı'ndan medreseye su bağlanması için Kanuni Sultan Süleyman'ın izin verdiği belirtilir.

Cafer Ağa Medresesi, bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız bir medresedir. Eğimli ve dik bir arazi üzerine başarıyla inşa edilen medresenin girişi Soğukkuyu Sokağı'nın içindeki Soğukkuyu Çıkmazı'nın sonunda yer alır. Basık kemerli kapısından dikdörtgen planlı avlusuna, onu çevreleyen hücrelere ve dershaneye ulaşılır. Yapıldığı yerin inişli çıkışlı, eğimli arazisi medresenin mimarisine de hareket katmıştır. Giriş cephesinde, biri kapı üzerinde, ikisi yanlarda üç kitabe yer alır. Bunlardan kapı üzerindeki 1560 tarihli kitabede Yerebatan Sarnıcı'ndan medreseye su bağlanması için Kanuni Sultan Süleyman'ın izin verdiği belirtilir. Diğer iki kitabe ise medrese kandillerine zeytinyağı satın alınması için hayırseverlerin yaptığı bağışlarla ilgilidir.

Mimar Sinan'ın 16. yüzyıl ortalarında inşa ettiği Birinci ve İkinci Süleymaniye Medreseleri, Sultan Selim ve Semiz Ali Paşa medreseleriyle benzerlik gösteren yapı günümüze değişik tarihlerde geçirdiği onarımlarla ulaşmış, özgün halini büyük ölçüde muhafaza edebilmiştir. Yakın zamana kadar yoksullara barınak olan medrese 1989'dan itibaren Türk el sanatlarının öğretildiği, üretildiği ve satıldığı kültürel ve turistik bir merkeze dönüşmüştür.

Cafer Ağa Medresesi'nin avlusunda Mimar Sinan'ın bir büstü bulunmaktadır

NİŞANCI MEHMED BEY MEDRESESİ

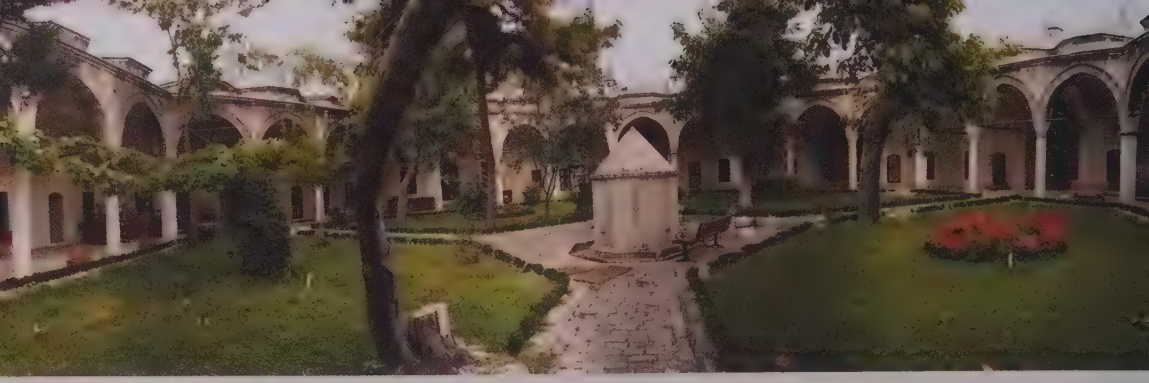
Fatih Kocamuştafapaşa'da yer alan yapı Nişancı Mehmed Bey tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Kanuni Sultan Süleyman dönemi nişancılarından Eğri Abdizade Mehmed Bey'dir. Medrese, dikdörtgen planlı bir avluda hücreler ve onlardan ayrı yerleştirilmiş bir dershaneden oluşur. Kitabesi bulunmayan ve kesin inşa tarihi bilinmeyen bu bağımsız medresenin, Nişancı Mehmed Bey'in ikinci kez nişancılık görevinde bulunduğu 1563-1566 yılları arasında yapıldığı düşünülür. Eskiden medresenin inşa edildiği bu bölge Altımermer olarak anılırdı. 20. yüzyıl başlarında büyük bir yangın geçiren bölge büyük hasar alsa da, Osmanlı dönemi kent dokusunu Menderes imarına kadar muhafaza etmeyi başardı. Ancak bu düzenlemenin ardından büyük ölçüde değişip, özgünlüğünü yitirdi. 1918'de çıkan söz konusu yangında Nişancı Mehmed Bey Medresesi de Altımermer'deki diğer yapılar gibi hasar gördü.

Evliya Çelebi, Nişancı Mehmed Bey Medresesi'nin yer aldığı Altımermer Mahallesi'nde altı adet uzun sütun olduğunu, her birini eski bilge üstatların kurduğunu söyler ve İstanbul şehrinin tılsımları arasında bu altı sütunu da sayar.

Altımermer semtinin adı, burada yer alan Bizans'ın büyük, üstü açık sarnıçlarından birinden gelir. Mokios Sarnıcı, Bizans'ın şehir içinde inşa ettiği üç büyük açık hava sarnıcından biridir. Burada depolanan açık ve hareketsiz su kolay kirlenip, sağlıksız olduğu ve büyük bir kuraklık felaketi olmadıkça içme suyu olarak kullanılmadığından bu büyük sarnıçların suyu Bizans döneminde surların önündeki hendeklere verilerek güvenlik amaçlı kullanılıyordu. Osmanlı döneminde buralar bostanlara dönüştü, "çukurbostan" diye anılır oldu. Evliya Çelebi, yerde altı adet uzun sütun olduğunu, her birini eski bilge üstatların kurduğunu söyler ve İstanbul şehrinin tılsımları arasında bu altı sütunu da sayar. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre medresenin komşusu Altımermer'deki tılsımlardan birincisinin üzerinde sürekli vızıldayan bir sinek varmış, bu sayede İstanbul'a sivrisinek girmezmiş. İkincisinin üzerindeki leylek tasviri, yılda bir kere ses verince, İstanbul içinde yuva kuran leylekler helak olurmuş. Üçüncü sütundaki tunçtan horoz her 24 saatte bir ötüp, İstanbul'un bütün horozlarına önderlik edermiş. Dördüncü sütundaki kurt, şehrin koyunlarını kurtlardan korurmuş. Beşinci sütunun üstünde birbirine sarılmış genç bir çift bulunur, kavga eden karıkocalar gidip bu sütuna sarıldı mı hemen barışırlarmış. Altımermer'in altıncısında birbirinden ayrı duran iki aksi ihtiyar otururmuş. Geçinemeyip de başka çaresi kalmayan, bu sütuna sarılan karıkocalar tez zamanda boşanırmış.

İstanbul folklorunun ve efsanelerinin bu eski mahallesinin özgün dokusundan geriye pek bir şey kalmadığı gibi, Nişancı Mehmed Bey Medresesi'nin hali de içler acısıdır. Bir sıra taş, iki sıra tuğla almaşık örgüsüne sahip duvarları yer yer yıkılmış vaziyettedir. Uzun yıllar gecekonduların işgal edip, geri döndürelemez zararlar verdiği medresenin dershane binası ve bitkilerin sarıp, otların bürüdüğü kubbesi zorlukla ayakta durmaktadır. Bakımsızlıktan, doğanın olumsuz etkilerinden, gecekondu işgallerinden dolayı tamamen tahrip olan yapı Mimar Sinan'ın İstanbul'daki eserleri içinde en kötü durumda olanlarından biridir. 2007'de, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün aldığı karar ve Fatih Belediyesi'nin yardımıyla yapının ve arazisinin içindeki gecekondular yıkılsa da, o günden bugüne, dershane binasının içine çökmeyi engellemek için çakılan kalaslar dışında bir adım atılmamıştır. Mimarlık tarihimizin bu güzel eserinin restore edilmesi hem Mimar Sinan'a gösterilen saygının bir ifadesi hem de İstanbul için bir kazanç olacaktır.

80

RÜSTEM PAŞA MEDRESESİ

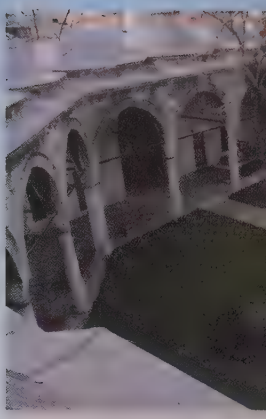
~

Cağaloğlu'nda yer alan medrese Sadrazam Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Yapının banisi Rüstem Paşa, Kanuni zamanında iki dönem sadrazamlık yapmış, padişahın kızı Mihrimah Sultan'la evlenerek saraya damat olmuştur. Rüstem Paşa'nın bu bağımsız medrese binasının inşaatı ilk sadareti döneminde, 1550 yılında tamamlanmıştır.

Hadîkatü'l-Cevâmi'de medresenin yapıldığı yerin Rüstem Paşa'nın üstadı Hoca Kasım'ın Tekye Mescidi'nin karşısında olduğu yazar. Hoca Kasım'ın mescidinin masraflarını kendi vakfiyesinden karşılayan ve hatta bir minber hediye eden Rüstem Paşa, yapının karşısındaki yeri uğurlu sayarak medresesini buraya inşa ettirir.

Mimar Sinan bu eserinde eski bir plan şemasını kendi yorumuyla yeniden uygulayarak sanat hayatı boyunca sürdürdüğü arayışa bir halka daha eklemiştir. Medrese binasında, Amasya Kapıağası Medresesi'nde uygulanan sekizgen planlı avlu düzenini tekrar etmiş ve yeni çözümler getirerek eski tasarımı geliştirmiştir. Dışarıdan kare biçiminde olan medresenin içine girince kendinizi sekizgen, ortası şadırvanlı, huzur dolu bir avluda bulursunuz. Mimar Sinan, köşe dönüşlerini zorlayan eski şemaya medrese binasını büyük bir kareye çevirerek çözüm sunar. Tasarım cesareti ve özgünlüğü açısından övgüye değer bir uygulamadır.

Rüstem Paşa Medresesi, zamanla yıpransa da özgünlüğünü büyük ölçüde korumayı başarır. 1918'den itibaren asli fonksiyonunu kaybederek kimsesizler yurdu, öğrenci yurdu, vakıf binası olarak kullanılır. 2010 yılı itibariyle çok kapsamlı bir restorasyona alınan medresede hummalı bir yenileme çalışması sürmektedir.

Boyutları, tasarımı ve işçiliğiyle padişahlar adına yapılan medreseler düzeyindeki Rüstem Paşa Medresesi, zamanla yıpransa da özgünlüğünü büyük ölçüde korumayı başarmıştır.

SEMİZ ALİ PAŞA MEDRESESİ

~

Fatih Karagümrük'te, ana cadde üzerinde yer alan medrese Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmeyen yapıya 1558 yılında müderris atandığı tarihi kaynaklarda yer alır. Bu tarih medrese inşaatının da tamamlanma yılı olmalıdır.

Yapının banisi Semiz Ali Paşa, Rüstem Paşa'nın ölümünün ardından sadaret makamına gelmiş, Hersekli bir devşirmeydi. Semiz Ali Paşa, iri yapısı ve esprili kişiliğiyle meşhurdu. Barışçı bir devlet adamı olmasıyla dikkat çeken Semiz Ali Paşa sadrazamlığı sırasında eceliyle öldü.

Eser, Mimar Sinan'ın 1550-1560 yılları arasında tasarlayıp, inşa ettiği İstanbul'daki diğer bağımsız medrese binalarıyla benzerlik gösterir.

Medresenin bugün Fevzipaşa üstünde yer alan girişi özgün planında yapının arka tarafıdır. Asıl giriş bir zamanlar İstanbul'un önemli bir yolu olan Nişanca Caddesi (bugün Hasan Fehmi Paşa Caddesi) üzerinde bulunuyordu. Menderes döneminde Fevzi Paşa Caddesi'nin açılmasıyla medresenin arka cephesi yeni anayol üzerine çıkarak önem kazanınca girişi bu yöne çevrildi. Bugün yapının asıl girişi kapalıdır.

Eser, Mimar Sinan'ın 1550-1560 yılları arasında tasarlayıp inşa ettiği İstanbul'daki diğer bağımsız medrese binalarıyla benzerlik gösterir. Enine gelişmiş dikdörtgen planlı avluyu 15 tane hücre "U" oluşturacak biçimde üç yönde sarar. Sinan, dershaneyi avlunun simetri eksenine yerleştirmiştir. Kare planlı dershane, pandantifli bir kubbeyle örtülüdür. Avlunun özgün düzeni ve şadırvanı günümüze ulaşamasa da yapı özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır. Medrese uzun yıllardır Fatih Sağlık Ocağı olarak hizmet vermektedir.

SULTAN SELİM MEDRESESİ

~

Fatih'te, Vatan ile Oğuzhan caddelerinin kesiştiği kavşağın doğusunda yer alan medrese Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim'in anısına Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, eski bir yapı olduğunu söylediği medreseyi Süleyman Han'ın yaparak babasının ruhuna bağışladığını anlatır.

Osmanlı döneminde Yenibahçe adı verilen bu yer Yavuz Sultan Selim'in sevdiği bir yerdir. Evliya Çelebi, sultanın bu sevgisini şu sözlerle anlatır: "Bu gönül açan, huzur veren alan öyle bir çemenzardır ki her tarafı yemyeşildir ve Yavuz Sultan Selim, babası Bayezid Han üzere yürüdüğünde padişah otağını buraya kurmuştu. Daima bu yeşil alana gelip gezinir ve rahatlardı." Yavuz Sultan Selim tahta çıktığında çadırını bu araziye kurmuş, devletin ileri gelenleri ona burada biat etmişlerdir. Kanuni, babasının sevgisini bildiğinden onun adını yaşatacak medrese için burayı seçmiştir.

Medresenin kitabesi olmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak 1550 tarihli bir belgede Süleymaniye Küliyesi

bina emini Hüseyin Çelebi'den medrese için 1.400 kantar kurşun istenmesi yapının daha ileriki bir zamanda tamamlandığını gösterir.

Medresede öğrenim başladıktan bir vakit sonra çevrede yaşayanların isteği üzerine dershane binası bir minare ve bir minber eklenerek 1562 yılında mescide çevrilir.

Medresede öğrenim başladıktan bir vakit sonra çevrede yaşayanların isteği üzerine dershane binası bir minare ve bir minber eklenerek 1562 yılında mescide çevrilir. 1940'lı yıllarda yıkılan bu minare, yakın tarihli restorasyonlarda yeniden yapılmaz.

Hadîkatü'l-Cevâmî'de medresenin mescide dönüşmesine "Mescidühu tuhassenü'l-medresehu" ile 970/1562 tarihinin düşürüldüğü aktarılır.

Medrese, "U" şeklinde dizilmiş 19 hücre ve bu "U" nun açık kısmına hücrelerle bitişmeyen, serbest biçimde yerleştirilmiş kare planlı kubbeli bir dershaneden oluşur. Medresenin üç kanadını oluşturan hücreler de kare planlı olup, pandantifli kubbelerle örtülüdür. Muhtemelen avluya girişi genişletmek için, dershane hücrelerin tam ortasına değil de öteye yerleştirilmiştir. Bu nedenle medrese Mimar Sinan'ın çok kullandığı "U" plan şemasının asimetrik bir örneğidir. Yapının asimetrik bütünlüğü ortaya farklı bir güzellik çıkarmıştır.

Yavuz Sultan Selim. Nakkaş Osman'ın tasviri. Şemâil-nâme. Eylül 1579. TSM H1563

1914'e kadar özgün işlevini sürdüren medrese 1918'de aşhane olarak kullanılır. Bu dönemde çıkan bir yangınla harap olur, 1942 yılında minaresi kürsü hizasına kadar yıkılır. Vatan Caddesi'nin açılmasıyla kendini büyük bir cadde üzerinde bulan yapı 1958-1962 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilir ancak minaresi yeniden yapılmaz. 1968'de Türk Hat Sanatları Müzesi olarak hizmet vermeye başlar ama bu da çok uzun sürmez. Müzede sergilenen malzemeler 1980'lerde taşınır ve medrese pek çok benzeri gibi sağlık merkezi olur. Bugün hâlâ medreseyi tıp merkezi olarak kullanan kurumun sloganı dikkat çekicidir: "Kubbelerin altında şifa."

MİNARELER

AYASOFYA MİNARELERİ

~

Sultan II. Selim, Ayasofya'ya en fazla ilgi gösteren padişahlardan biridir. İki minarenin yapılması, caminin etrafının açılması ve binanın onarımıyla Mimar Sinan'ı görevlendiren sultan kendisi için bir türbe yapılmasını da ister.

Ayasofya'nın batı tarafında yer alan iki minare, Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a sipariş edilmiş, ancak yapılar onun ölümünden sonra, Sultan III. Murad'ın padişahlığının ilk yıllarında tamamlanmıştır. Mimar Sinan'ın imzasını taşıyan bu iki minare Ayasofya'ya Osmanlı döneminde yapılan eklemelerin en önemlisidir.

Sultan II. Selim, iki yeni minarenin yanı sıra Mimar Sinan'dan yıkılma tehlikesi gösteren Ayasofya'yı esaslı biçimde onarmasını da istemiştir. Mimar Sinan, yapının çevresini saran çirkin binaları, gecekonduları, harabeleri kaldırır, avluyu temizler, geniş bir meydan açar. Selaniki, bu çalışmalar sırasında yıkılan bina ve harabelerde yuvaları olan farelerin, gelincikle-rin, sansar ve yarasaların bir ordu gibi İstanbul'un mahallelerine dağıldığını ve İstanbul halkına ciddi sıkıntılar yaşattığını söyler.

Mimar Sinan, minarelerin yapımı sırasında Ayasofya'yı güçlendirme çalışmalarını yürütür, payandalarla desteklediği yapının ömrünü uzatacak uygulamalar gerçekleştirir. Mimar Sinan, yaşlı yapının zamana karşı dimdik duruşuna büyük destek sağlar. Bu güçlendirme çalışmaları kimi sanat tarihçilerine göre Ayasofya'nın pek çok yıkıcı depreme rağmen ayakta durmasında önemli pay sahibidir. Mimar Sinan, "Ayasofya olmasaydı, Sinan'ın etkileyici kubbeleri olmazdı" diyenlere yaptığı bu çalışmalarla cevap verir gibidir: "Mimar Sinan olmasaydı, Ayasofya da belki günümüze ulaşamazdı."

İstanbul'un fethinin ardından camiye çevrilen Ayasofya'ya ilk minare Fatih Sultan Mehmed'in emriyle eklenir. İkinci minare ise Sultan II. Bayezid döneminde inşa edilir. Semavi Eyice, Fatih zamanında yapılan minarenin ahşap olduğuna dikkat çeker ve Bab-ı Hümayun tarafındaki bu ahşap minarenin yerine yapılan yeni minarenin de Mimar Sinan eseri olduğunu ve Sultan II. Selim döneminde yenilendiğini söy-

ler. Eyice'ye göre Sultan II. Bayezid döneminde yapılan minare tuğla olandır ve Mimar Sinan bilinenin aksine Ayasofya'ya iki değil üç minare yapmıştır.

Ayasofya minareleri Mimar Sinan'ın kalıplaşmış tasarımlardan ne kadar uzak olduğunu gösterir. Bu minareler, her yapıyı işlevine, taşıdığı ruha, bulunduğu yere ve ihtiyaca uygun şekilde biçimlendiren usta mimarın farklı yaklaşımlarının başarılı sonuçlarından biridir. İstinat duvarlarıyla güçlendirdiği yapıya biçim çeşitliliği de sağlayan Sinan, kubbeyi taşıyan payelerle yan duvarlar arasındaki boşlukları kemerlerle besleyerek kubbeyi de iyice sağlamlaştırmıştır.

Mimar Sinan'ın, önceki minarelerle kıyaslanmayacak kadar kalın gövdeli iki minaresi Turgut Cansever'e göre yapıyı batı yönünde adeta zemine bağlayan iki güçlü odaktır ve daha önce yapılmış narin iki minarenin Ayasofya'ya kazandırdığı doğuya yönelme ifadesini, daha okunaklı hale getirerek yapıyı bulunduğu yerle bütünleştirir.

Süleymaniye ve Selimiye camilerine ince yapılı, narin ve uzun minareler yapan Mimar Sinan'ın Ayasofya'da nispeten çok yüksek olmayan iki tıknaz minare yapması işlevselliklerinin ötesinde Sinan'ın mimari dehasıyla da ilgilidir ve kubbe-minare orantısına verdiği önemi gösterir. Perspektif görünümde Ayasofya'nın yarattığı güçlü etkiyi bütünleyen bu eş minareler oluşturur ve yapıya farklı bir mimari ahenk getirmiştir.

Mutfak

TOPKAPI SARAYI MUTFAKLARI

~

Topkapı Sarayı Divan Avlusu'nda yer alan mutfaklar Sultan III. Murad döneminde Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. 1574'ten sonra yapıldığı bilinen mutfak binaları günümüze büyük ölçüde özgün olarak ulaşmıştır.

Saray mutfağı Matbah-ı Âmire'nin ilk binaları Fatih Sultan Mehmed döneminde, dört kubbeli olarak inşa edilir. Bu binalar günümüze ulaşan mutfaklara oranla çok küçüktür. Kanuni Sultan Süleyman döneminde mevcut mutfaklar kifayetsiz kaldığı için Topkapı Sarayı mutfaklarına altı kubbeli has mutfak ve helvehane ilave edilir. Artan saray halkının ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu ek binaları yapan mimar başı Sinan'dır. Mutfaklar yenilenir ancak taze binaların ömrü çok uzun olmaz. Tarihçi Selaniki Mustafa Efendi'ye göre 1574'te çıkan yangın saray mutfaklarını yok eder. Yangın "kebap çevirilür iken" yağın tutuşmasından çıkar, alevler önce bacayı sarar, ardından kiler ve helvahaneye yayılır. Mutfak yanıp kül olurken yangında aşçı ve hizmetçi odaları da zarar görür. Selaniki, mutfaklarda eşya namına her şeyin yandığını söyler. Sarayın yiyecek stokları da büyük zarar görür. Aradaki yüksek duvarlar yangının sarayın diğer bölümlerine sirayet etmesini engeller.

Binlerce insanı doyuran, yüzlerce yıl hiç durmadan çalışan saray mutfakları çok geniş bir alana inşa edilmiştir. Sıra sıra kubbe ve bacalarıyla, Sarayburnu siluetinin hemen hatırlanacak bu parçası Marmara Denizi'nden bakıldığında sarayın en görkemli öğelerinden biridir.

Saraydaki herkes büyük şaşkınlık içindedir. Beykoz Bahçesi'nden dönerken yangını gören Sultan II. Selim çok üzülür. Saraya vardığında kederle böyle bir yangının dedesi Selim Han zamanında Edirne Sarayı'nda çıktığını hatırlatır ve bu olaydan sonra kendisinin çok yaşamadığını söyler. Yangını bir alamet olarak gören sultan durumu kendi ölümünün yakın olmasına bağlar. Aslında yangın sultanı bu ruh haline sokan bir olaylar silsilesinin son halkasıdır. 1574 yılında bir kuyrukluyıldızın görünmesi, İstanbul'da yüzlerce binayı yerle bir eden depremin olması, Mekke'de bir sel felaketi yaşanması ve ni-

16. Yüzyılda Lala Mustafa Paşa'nın yeniçerilere ziyafeti. Nusretname adlı eserden minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi)

hayet saray mutfaklarının yanması sıhhati zaten kötüye giden Sultan II. Selim'e ölümünün yaklaştığını gösteren alametler olarak görünür.

Nigari'nin bir minyatüründe Sultan II. Selim şehzadeliği sırasında ok atarken görülüyor

Sultan II. Selim Mimar Sinan'a mutfakların hemen yeniden yapılması için emir verir. Mimar Sinan, yangın yerine gelip yeni yapılacak mutfağın konumunu ve büyüklüğünü belirler, alanı temizletip işe başlar, lakin yapılar Sultan III. Murad döneminde tamamlanır. Çünkü Sultan II. Selim'in yangının ardından yaptığı kehanet gerçekleşmiş, bu yangından sonra fazla yaşamamıştır. Mimar Sinan, eski planına büyük ölçüde sadık kalarak yeniden inşa ettiği Matbah-ı Âmire'yi büyütür, mutfak koridorunu yaklaşık 2 metre genişletir. 10 kubbe altında topladığı binaların sekizi mutfaklara, ikisi helvahaneye tahsis edilir.

Yangın büyük zararlara yol açmış, mutfak hizmetinde kesintiler yaratmış, nadide İznik çinilerinden kap kacakları yok etmiş olsa da saray mutfağının büyüyüp genişlemesine de vesile olur. Her gün 4-5 bin kişiye yemek çıkarılan mutfakta bu yenilemenin ardından çalışan sayısı hızla artar. 16. yüzyılın ikinci yarısında saray mutfağının aşçı sayısı 60, hizmetçiler de 200 kişiyken, bu tamiratın ardından yüzyıl sonlarına doğru çalışan sayısı 500 civarındadır. 17. yüzyılın ortasında ise çalışanların sayısı 1.370 kişiye ulaşır.

Selaniki, mutfaklarda eşya namına her şeyin yandığını söyler. Sarayın yiyecek stokları da büyük zarar görür.

Mutfaklar, Matbah-ı Âmire emininden sorulur, helvahanenin başında ise helvacıbaşı bulunur, büyük bir ekibi yönetirdi. Oldukça hareketli bir yer olan saray mutfağının günlük temposu düğün, bayram, sünnet gibi özel ve bazı resmi günlerde kat kat fazlalaşırdı. Ayrıca ramazanın on beşinci gecesi yeniçerilere baklava pişirilmesi gibi geleneksel hale gelmiş uygulamalar da mutfak çalışanlarının mesaisini artırırdı.

Topkapı Sarayı mutfaklarında, 2010 yılında kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır.

SARAY

İBRAHİM PAŞA SARAYI

~

Sultanahmet Meydanı'nda yer alan sarayın mimarı Sinan değildir, ancak yapı 16. yüzyılda onun tarafından onarılıp yenilenmiştir. *Tezkiretü'l-Ebniye*'de "At Meydanı Sarayı tecdid olındı" şeklinde yapının yenilendiği Mimar Sinan'ın yaptığı eserler listesine not düşülmüştür.

15. yüzyılda İstanbul'un fethedilmesiyle Bizans'ın önemli yapısı Hipodrom işlevini yitirir. Osmanlı Hipodrom'u önceleri büyük kutlamaların yapıldığı bir yer olarak kullanır. Ardından bu bölge zamanla imparatorluğun önemli kişilerinin, üst düzey devlet adamlarının, saraya yakın çevrelerin rağbet ettiği bir yerleşim yerine dönüşür. Tarihi belgelerde Atmeydanı Sarayı, Mehterhane Kasrı gibi isimlerle geçen İbrahim Paşa Sarayı'nın banisi ve kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Tarihçi Solakzade yapının Sultan II. Bayezid dönemine ait olduğunu aktarır. Yapı 1520'de bir onarımdan geçer ve bunun hemen ardından 1521 yılında ilk konuğu henüz tahta çıkmamış Şehzade Süleyman olur. Kanuni Sultan Süleyman 1522'de tahta çıkar ve 1523 yılında sadrazam olan İbrahim Paşa'ya, Arkeolog-Tarihçi Müller-Wiener'in görüşüne göre Hipodrom'un hâlâ görülebilen temelleri üzerinde yükselen sarayı hediye eder.

Tarihe önce "makbul" sonra "maktul" olarak geçen İbrahim Paşa, Kanuni'nin şehzadeliğinden itibaren yanından ayırmadığı bir nedimiyken teamüllere aykırı olarak hızla yükselir ve sadrazam olur. Kanuni'nin gençlik arkadaşı ve sonra sadrazamı olan

İbrahim Paşa, Rum kökenli bir devşirmedir. Evliya Çelebi "Makbul ve Maktul İbrahim Paşa" dediği devlet adamının "Harem-i Has'ta yetişip sadaret ile Mısır'a varıp Hain Ahmed Paşa'yı aştığını, Mısır Kalesi'ne yedi kule yapıp, Mısır'ı imar edip İstanbul'a geldiğini" söyler. 13 yıl sadaret makamında kalan paşanın Kanuni'yle yakınlığı ona Makbul İbrahim Paşa denmesine yol açar. Saray entrikalarıyla gözden düşürülen paşa, 15 Mart 1536 akşamı, her zamanki gibi Kanuni Sultan Süleyman'la akşam yemeğini yedikten sonra ertesi sabah cesedi sarayın önünde boğulmuş olarak bulunur ve adı Maktul İbrahim Paşa'ya çıkar. Yaygın inanış, Hürrem Sultan'ın padişah üzerindeki nüfuzu bakımından kendisine rakip olarak gördüğü paşayı öldürttüğüdür.

Bir rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman'ın ardından oğullarını sünnet ettiren İbrahim Paşa son derece debdebeli bir düğün yaptırır. Sofraya görülmemiş ikramlar gelir, İbrahim Paşa Sarayı en güzel yemeklerle donatılır. Yemeğin sonunda misafirlere Uludağ'dan getirilmiş buzlardan oyulan kaplarda hoşaf sunulur. Hürrem Sultan tarafından "Paşanın senin yerinde gözü var" şeklinde doldurulan Kanuni bu ikram üzerine dayanamaz ve bu düğünün şehzadelerin sünnetinden daha ihtişamlı olduğunu söyler. Diplomatik bir incelikle paşa hemen cevap verir: "Şüphesiz, öyle" der ve ekler: "Sizin düğününüzde şeref misafiri bendim, benimkinde sizsiniz. Şüphesiz daha görkemli olacak."

İbrahim Paşa'nın ilginç icraatlarından biri de Kanuni'yle çıktığı Mohaç seferinden dönerken Budin şehrinde kralın av kasrında bulunan Apollo, Diana ve Herkül heykellerini İstanbul'a getirtip sarayının bahçesine koydurmasıdır.

Yapı zaman içinde pek çok isim ve işlev kazanmasına rağmen, tarih boyunca, 1524 yılının Mayıs ayında Kanuni'nin kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenip buraya taşınan Sadrazam İbrahim Paşa'nın adıyla hatırlanır.

Yüksek mermer kaideler üzerindeki heykeller hiç hoş karşılanmaz. Resim ve heykel sanatına taassupla yaklaşanlar arasında dedikodular alır yürür. Hatta Şair Figani yazdığı şu beyitle "Bir halili evvel gelip izmanı kılmıştı şikeşt, sen halilim şimdi geldin halkı kıldın putperest" diyerek Hazreti İbrahim'in putları kırdığını hatırlatıp, adaşı İbrahim Paşa'yı putlar dikmekle eleştirir. Paşanın ölümüyle bu heykeller de yok olur.

Evliya Çelebi'nin padişah sarayından sonra bundan büyük saray yoktur dediği yapı paşanın öldürülmesiyle Hazine-i Hümayun'a geçer, daha sonra Zal Mahmud Paşa'ya tahsis edilir. Mimar Sinan'ın sarayda yaptığı kapsamlı onarımın mimarbaşılığa geldiği 1538 ile Zal Mahmud Paşa'nın eşi Şah Sultan'la buraya taşındığı 1566 yılları arasında gerçekleştiği düşünülür. Topkapı Sarayı kayıtlarında Mimar Sinan'ın tamiratına ilişkin belgeler dışında, sarayda Hasan Ağa ve Sultan Ahmet Camii'nin mimarı Sedefkâr Mehmed Ağa'ya ait onarımlardan da söz edilir. Yapı yüzyıllar boyu çoğunlukla devlet rezidansı olarak kullanılır, paşalara, onların eşleri hanım sultanlara tahsis edilir. Yapılar eklenir, onarımlardan geçer, elçileri ağırlar, hatta bir dönem iyice gözden düşüp ahır olarak bile kullanılır.

19. yüzyılda kapsamlı bir tamirattan geçirilen saray devlet yönetiminde çalışan farklı iş gruplarından kişilere lojman olarak tahsis edilir. Cumhuriyet döneminde bazı bölümleri keyfekeder yıkılır, bir müze olarak kullanılmasına karar verildikten sonra uygun restorasyon çalışmaları gerçekleştirilir ve 22 Mayıs 1983'ten itibaren Türk İslam Eserleri Müzesi binası olarak hizmet vermeye başlar.

Su Yapilari

EVVELBENT (PAŞADERE) KEMERİ

~

Bahçeköy'den Kemerburgaz'a giden orman yolu üzerinde yer alan kemer, Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. *Tezkiretü'l-Ebniye*'nin sekizinci bölümünde bina olunan suyolları içinde ilk sırada zikredilir ve "Evvel Bend Kemeri" şeklinde geçer.

Günümüze özgün ve çalışır şekilde ulaşan Evvelbent yoğun orman dokusu nedeniyle yaz mevsiminde parça parça görülürken, ağaçların yapraksız olduğu kış aylarında bir bütün olarak seyredilebilir.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Devleti'nin sınırları üç kıtaya yayılıp alanı genişledikçe, başkent İstanbul'un nüfusu da hızla artar. Yeni mahalleler, yerleşim alanları kurulur, şehirde çok geçmeden su sıkıntısı baş gösterir. Her evin yakınında ya da yürüme mesafesinde çeşme olmadığından, sakalar "kırba" adı verilen deri tulumlarla mahallelere su ulaştırıp satarlar, lakin bu hizmet su kıtlığıyla beraber çok pahalanır. Hesaplarını aylık olarak gören ve evlere taşıdıkları kırba sayıları artan sakalar fazla tahsilat yapıp işleri açılsa da halkın durumu zorlaşır. İçme suyu sorunu giderek büyür.

Kanuni Sultan Süleyman, şehirdeki su sıkıntısını ortadan kaldıracak, halkını suya kavuşturacak bir çare ararken yolu Kâğıthane'ye düşer. Bir av gezintisinde bölgedeki eski suyollarının kalıntıları arasında sızan sulara rastlar. Buradaki suların İstanbul'a getirilip getirilemeyeceğini araştırmak için Mimar Sinan'ı görevlendirir ve *Tezkiretü'l-Bünyan*'a göre "Becerikli mimar, bu akar suyun İstanbul şehrine gelmesi yolunda dikkat ve özen göstersin. Bu benzersiz iyiliğin tamamlanması, en şerefli dileğimdir" der. Mimar Sinan, ayrıntılı bir etüt yapıp Bizans döneminde kullanılan eski suyollarını inceledikten sonra şehre su getirecek bir tesis kurmanın mümkün olduğunu ancak çok para sarf etmek gerektiğini söyler, Kanuni inşaata hemen başlamasını emreder.

Sadrazam Rüstem Paşa ile devletin ileri gelenlerinden bazıları bu işe muhalefet ederler. Paşa, Sinan'ın emrine verilen su uzmanı Kiriz Nikola'yı hapsettirir, su getirmenin nüfusu daha da artıracağını ve sorunların büyüyeceğini iddia eder ama Kanuni onu dinlemez. Sinan inşaata, muhalifleri de dedikoduya başlar. Mimar Sinan'ın bu işi beceremeyeceği, suların az olduğu, boşa para harcandığı söylentileri yayılır. Kanuni'yi vazgeçirmek için öyle ısrar ederler ki hiddetlenen padişah sonunda bir gün Belgrad Ormanı'na baskın yapar ve Mimar Sinan'ın karşısına çıkar: "Mimar, bu derede ne kadar su var? Hani, makamıma arz ettiğin sular nerededir, gel göster!" der. Mimar Sinan, kaynakları, dereleri gösterir, durumu bizzat inceleyen Kanuni mimarbaşına iltifatlarda bulunarak söylen

lere son verir ve inşaat devam eder. *Tezkiretü'l-Bünyan*'da, Kırkçeşme Tesisleri'nin yapılış süreci bu şekilde anlatılır.

Kemerleri, dağıtım kolları ve kubbeleri, su terazileri, çeşmeleri ile devrinin en gelişmiş su sistemidir. Tesislerin inşaasında Bizans döneminde yapılıp, zaman içinde yıkılan hatlar işi kolaylaştırmış, bazı kemerlerde eskilerin temelleri kullanılmıştır. 1554'te başlayan inşaat 1563'te bitirilmiş ve şehre su gelmiştir. Muhalifler, ayaklarına kadar su gelmesini de tatmin edici bulmamış olacaklar ki "Bunda taze su kokusu yok, eski sudur" diye itiraz ederler. Mimar Sinan, bunların üstesinden gelir ancak onu son bir sıkıntı daha bekliyordur. 20 Eylül 1563'te İstanbul'a çok şiddetli bir yağmur yağar ve büyük hasar gören kemerlerin bir kısmı tamamen yıkılır. Yağmur o kadar şiddetlidir ki o gün ava çıkmış olan Kanuni boğulma tehlikesi geçirir. Tekrar işe koyulan Sinan 1564 yılında kemerleri onarıp yeniler. Kırkçeşme Tesisleri kaldığı yerden şehre su taşımaya devam eder.

Evvelbent Kemeri, Kırkçeşme su tesisleri üzerinde Mimar Sinan'ın inşa ettiği irili ufaklı 33 sukemerinin ayakta olan beş tanesinden biridir. Bent kemeri olarak bilindiği gibi "Paşadere" ve "Paşa" kemeri olarak da anılır. Bu yapının "Paşadere Kemeri" olarak anılmasının nedeni Paşa Deresi'nden gelen suyun isale hattının bu kemer üzerinden geçmesidir. Kemer, iki katlıdır, toplam 13 gözden oluşur ve 102 metre uzunluğundadır.

87

GÜZELCE KEMER

~

Güzelce Kemer, Mimar Sinan'ın anıtsal beş kemeri içinde İstanbul'a en yakın olanıdır. Kemer bugün Alibeyköy Barajı'nın su toplama havzası içinde yer alır. Doğayla iç içe olan Güzelce Kemer karşısında ilk hissedilen anıtsallığıdır. Özgünlüğünü koruyan eser, 16. yüzyılın ihtişamını ve Mimar Sinan'ın dehasını yansıtır.

Cebeciköy Deresi'nin Alibeyköy Deresi'ne kavuştuğu noktanın 200 metre ilerisinde yer alan kemer, 1554-1564 yılları arasında tamamlanan Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

Güzelce Kemer'in bir parçası olduğu Kırkçeşme Tesisleri, Mimar Sinan'ın hem kapsam hem de maliyet açısından en büyük işidir. Sadece Güzelce Kemer'e bakmak bile bu tesislerin görkemini ve Mimar Sinan'ın detaylara verdiği önemi anlamaya yeter. Belgrad Ormanları'ndaki suları şehir merkezine kadar getirmek için yalnızca sukemerlerini değil, onlarca yapıyı inşa edip birleştiren Mimar Sinan, bu iş için 50 milyon akçe harcamış ve bugün hâlâ işleyen su tesislerini hayata geçirmiştir. Süleymaniye Külliyesi'nin bütçesinin 35 milyon akçe olduğu düşünülünce projenin büyüklüğü daha net anlaşılır.

Güzelce Kemer, Cebeciköy'e yakınlığından dolayı "Cebeciköy Kemeri" olarak da bilinir. Muntazam taş örgüsüyle dikkat çeken yapı 165 metre uzunluğundadır. Yerden yüksekliği 34,5 metredir. İki katlı kemerin alt katta 8, üst katta 11 gözü bulunur. Üst kattaki gözlerin tabanı üzerlerinde su birikmemesi için eğimli inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı tabandan yukarıya doğru azalan kemerin her iki tarafında insan ve hayvanların geçmemesi için bariyerler vardır.

88

HAVZ-I KEBİR (BAŞ HAVUZ)

-

Kemerburgaz'ın 2,5 kilometre kadar güneybatısında, Kovuk Kemer'den çıkan yolun tepesinde Mağlova Kemeri'ne giden yolun üzerinde yer alan Havz-ı Kebir, 1554-1564 yılları arasında tamamlanan Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. *Tezkiretü'l-Bünyan*'da Baş Havuz'dan "Havz-ı âlî" (büyük havuz) şeklinde bahsedilir ve "Havz-ı âlî, derelerin toplandığı yerdir; yeraltındaki yapısı, temeliyle birlikte düşünülürse Galata Kulesi kadar vardır" denir.

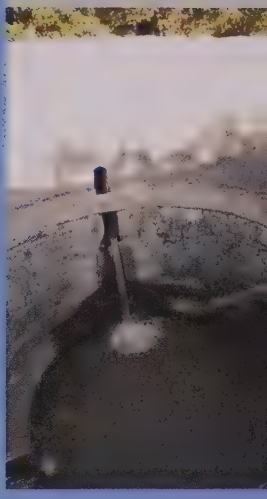
Kırkçeşme Tesisleri'nin anıtsal kemerlerinden doğu kolu üzerindeki Evvelbent ve Kovuk Kemer ile kuzey kolundaki Uzun Kemer gibi pek çok su yapısının taşıdığı sular Baş Havuz'da toplanır. Değişik seviyelerden gelen kolların suları burada birbirine karışır. Bir süre burada bekleyen su durulur, havalanır, içindeki kum, toz yatışır, daha sonra şehre gitmek üzere ana kola sevk edilir. Su, Mağlova Kemeri vasıtasıyla Alibey Deresi'ni, Güzelce Kemer ile Cebeciköy Deresi'ni geçer ve diğer kollarla birleşir, çok sayıda irili ufaklı kemeri aşarak, Eyüp kubbesine, ardından da Eğrikapı maksemine ulaşır. Buraya ulaşan su, lüleler yardımıyla debisi ölçülerek şehir içine dağıtılır. Azapkapı'ya, Eyüp'e, Yenibahçe'ye, Tahtakale'ye, şehrin dört yanına su ulaşır.

"O ay gibi yuvarlak, güzel havuz

Cennet bağına Kevser havuzu olur"

Sâî Çelebi'nin bu dizelerle anlattığı Baş Havuz, Mimar Sinan'ın ilginç yapılarından biridir. Büyük bir silindir şeklindedir. Bir burcu andıran yüksek duvarları, içine inen merdivenleriyle 16. yüzyıl karakteristiğini bugün hâlâ yansıtır, özgünlüğünü büyük ölçüde korur. Havuzun duvarları yukarıdan aşağıya indikçe kalınlaşır. Üstte 1.14 metre olan duvar kalınlığı havuzun tabanında 4.05 metredir. Baş Havuz'un derinliği ise duvarıyla birlikte 14 metreye ulaşır.

Baş Havuz, ilk hizmete girdiği günden bu yana, tam 446 yıldır hiç durmadan çalışıyor. Bugün koruma amaçlı olarak etrafı çevrilen Baş Havuz yakından görülemese de tüm ihtişamıyla görevinin başında.

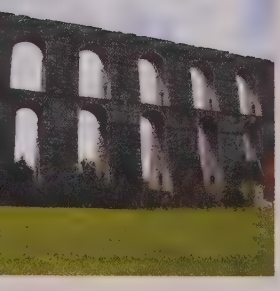

KOVUK (EĞRİ) KEMER

~

Kemerburgaz Hasdal yolu üzerinde yer alan kemer 1554-1564 yılları arasında tamamlanan Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kırkçeşme Tesisleri'nin doğu kolu üzerindedir. Giriş bölümündeki 90 derecelik yön değişikliğinden dolayı "Eğri" ve "Kırık" kemer adlarıyla da tanınır. 35 metre yüksekliğinde ve 408 metre uzunluğundaki kemerin toplam 47 gözü bulunur.

Kovuk Kemer, Kırkçeşme Tesisleri'nin yapımında Mimar Sinan'a yol gösterici olup, işini kolaylaştıran Bizans dönemi suyollarının yıkılmış bir parçasıdır. Yapı dikkatle incelendiğinde hangi bölümlerin Bizans, hangilerinin Osmanlı döneminde yapıldığı gerek kullanılan taşlardan gerekse yapı tekniğinden anlaşılabilir.

Kovuk Kemer, Kırkçeşme Tesisleri'nin yapımında Mimar Sinan'a yol gösterici olup, işini kolaylaştıran Bizans dönemi suyollarının yıkılmış bir parçasıdır. 4. ya da 5. yüzyıla tarihlenebilecek bu eski kemerin 16. yüzyıla gelindiğinde alt katı tamamen, orta katının ise küçük bir bölümü ayaktadır. Mimar Sinan, yeni bir yapı inşa etmek yerine bu kemerin alt katını olduğu gibi muhafaza eder, orta katı elden geçirip tamamlar, üstüne bir kat daha ekler. Yapı dikkatle incelendiğinde hangi bölümlerin Bizans, hangilerinin Osmanlı döneminde yapıldığı gerek kullanılan taşlardan gerekse yapı tekniğinden anlaşılabilir. Mimar Sinan, alt katla uyumlu olması için üst katlardaki gözlerin kemerlerini de yarım daire şeklinde yapmış, büyük ölçüde bütünlük sağlamıştır.

Kovuk Kemer, 20 Eylül 1563'te İstanbul'a yağan şiddetli yağmurun yol açtığı selde zarar gören kemerlerden biridir. *Tezkiretü'l-Bünyan* ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'de sadece Uzunkemer ve Mağlova Kemeri'nin yıkılıp yeniden yapıldığı anlatılsa da *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* adlı eserinde Eyyubi selden zarar görenler arasında Kovuk Kemer'i de sayar. Kemer yıkılmaz ama temeline kadar oyulur ve çevresinde çok su biriktiğinden kemerin onarımında çalıştırılmak üzere, Kaptan-ı derya Piyale Paşa aracılığıyla azeplere (denizcilere) de haber salınır.

"Reisler hem azablar cümle vâfir
Kadinalı esirler dahi hâzır
Be rûz-u şeb çalışdılar muhassal
Su eksilmedi iş oldu muattal"

Ancak Eyyubi'ye göre azepler, karada iş yapmaya alışık olmadıkları, yüzyıllar "ölmesah gibi denizde kan döktükleri" için yararlı olamazlar. Su eksilmeyip, sonuç memnuniyet vermeyince, tekrar yeniçerilere başvurulur, Mimar Sinan, onarımla bizzat ilgilenir. Kemer yenilenir, işlemeye başlar.

Günümüzde altından karayolu geçen Kırkçeşme'nin doğu kolunun bu son kemerine ulaşmak kolaylaşsa da artık su havzası ve orman alanı içinde olmadığından tahribata açık hale gelmiştir. Tüm anıtsallığıyla dimdik ayakta duran Kovuklukemer artık İstanbul'a su taşımıyor.

MAĞLOVA KEMERİ

~

Eser, "Kemerlerin Süleymaniyesi" olarak anılır. Tüm mimari özellikleri ve detaylı mühendislik hesaplarıyla Mağlova Kemeri eşsiz bir abidedir. Mimar Sinan, bu kemerde olağanüstü bir tasarım gerçekleştirmiştir.

▲ *Mimar Sinan'ın tüm yapılarında kullandığı alamet-i farika*

Kemerburgaz'ın 4 kilometre güneybatısında yer alan kemer 1554-1564 yılları arasında tamamlanan Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Mağlova Kemeri, 55 kilometrelik suyolunun en önemli yapısı, hattın üzerindeki beş anıtsal kemerin mimari açıdan en estetik olanıdır.

Muallak Kemer adıyla da bilinen yapı Alibey Deresi vadisi üzerine inşa edilmiştir. İsale hattının doğu ve kuzey kolları Baş Havuz'da birleştikten sonra su Kırkçeşme Tesisleri'nin ana galerisi olan Mağlova Kemeri'nin üzerinden geçer. 36 metre yüksekliğinde, 258 metre uzunluğunda olan kemer, iki katlıdır. Evliya Çelebi "Muallak" kemer dediği yapının birinci katının tünel gibi olduğunu ve içinde atlı bir adamın mızrağıyla gitmesinin mümkün olduğunu söyler. Kemerin beş anıtsal ayağı, aşağıya doğru piramit şeklinde genişleyerek sağlamca yere basar, Mimar Sinan ayakların yükünü her birine üçer tane yerleştirdiği gözlerle hafifletir. Kemerde toplam 33 göz bulunur. Pek çok ince mühendislik hesabıyla birleşen mimari tasarımdaki mükemmellik depremlere, sellere, rüzgârlara karşı dayanıklı, sağlam ve zarif bir şaheserin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Mağlova Kemeri, 20 Eylül 1563'te yağan şiddetli yağmurun yol açtığı sel felaketi nedeniyle yıkılır. Sel yaşandığında Kırkçeşme Tesisleri henüz tamamlanmış, şehir suya kavuşalı çok olmamıştır. Eyyubi, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* adlı eserinde görevlilerin gece gündüz, canla başla çalıştığını ama Allah'ın emri üzerine yağan yağmurun oluşturduğu selin, sağlamlık bakımından sultanlara layık binaları dahi viraneye çevirdiğini, bu arada sukemerine de zarar verdiğini; her taşını bir yere atarak, her köşesini paramparça ettiğini söyler. Eyyubi'ye göre yıkıntıları görmeye giden Kanuni Sultan Süleyman olayı tevekkülle karşılasa da üzülür ve kemerlerin yeniden yapılmasını buyurur.

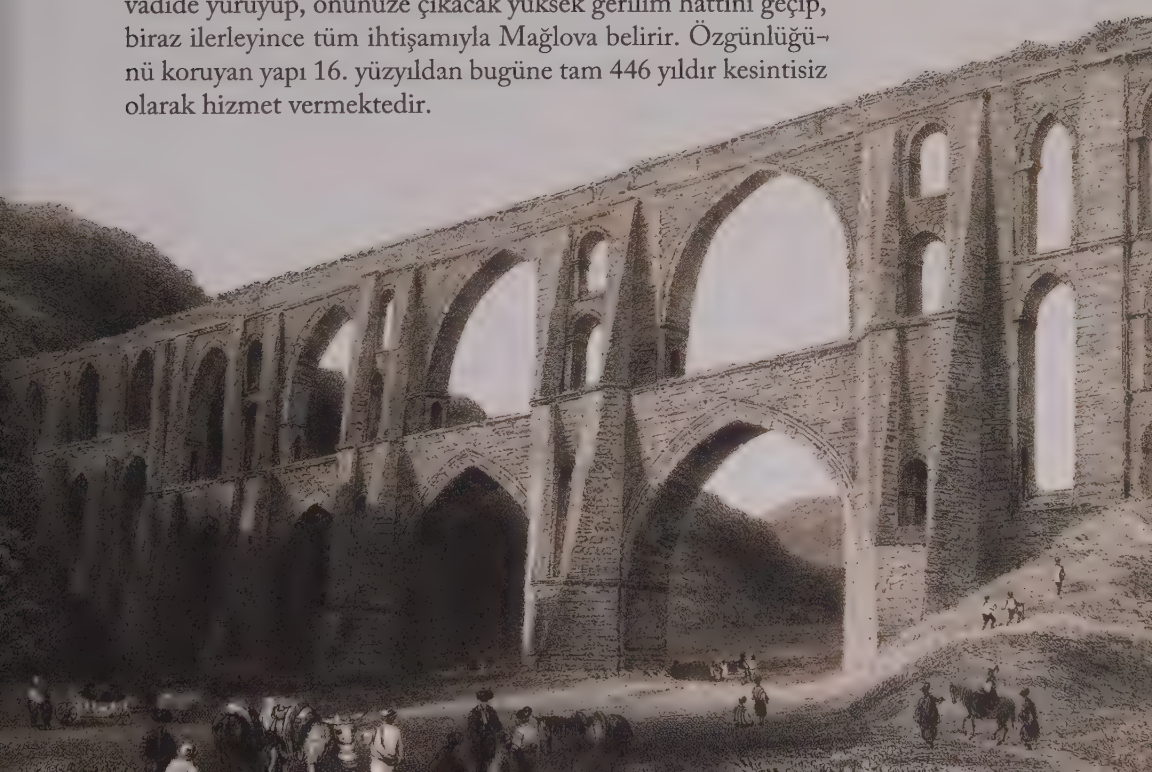
Kanuni Sultan Süleyman'ın da boğulma tehlikesi geçirdiği sel ve neden olduğu yıkımlara Selaniki de tarihinde

yer verir. Selaniki'ye göre o gün gökyüzü hiç görülmemiş, işitilmemiş öyle bir hal alır ki Halkalı civarında ava çıkmış olan Kanuni ve maiyeti bugünkü Yeşilköy civarında yer alan İskender Çelebi Bahçesi'ne hızla varıp, yetişir. Acayip ve korkutucu seslerle gök kubbe inlemeye başlar. Ürkütücü bir fırtınayla, bir gün bir gece boyunca kesintisiz yağmur yağar. Halkalı Deresi taşıp padişahın kaldığı köşkü basar, hünkârı sırtına alan yiğit bir hizmetkâr onu çatı katına çıkararak kurtarır. Selaniki bu büyük felakette yeni yapılan kemerlerin gözlerinin sürüklenen çalı çırpıyla kapandığını ve bu yüzden arkasında biriken suların, yapıların temellerine zarar verdiğini, gece vakti kıyamet kopar gibi bir gürültüyle önce Mağlova, sonra da diğerlerinin yıkıldığını aktarır. *Tezkiretü'l-Bünyan*'da Mağlova Kemeri'nin yeniden yapımına 97 yük ve 91.140 akçe harcandığını yazar. İşler 1564 yılında tamamlanır ve hat yeniden çalışmaya başlar.

Kırkçeşme Tesisleri üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmalarla tanınan Kazım Çeçen'e göre Mimar Sinan, yüzlerce eserini yapmayıp yalnız Mağlova Kemeri'ni yapmış olsaydı yine döneminin en büyük mühendisi ve mimarı olurdu. Çeçen, Mağlova'nın dünyadaki bütün su kemerlerinin hiçbiriyle kıyaslanmayacak seviyede büyük bir abide olduğunu söyler.

Bugün Alibeyköy Baraj Gölü içinde kalan kemerin dörtte biri suyun içindedir. İki taşocağının geçildiği oldukça meşakkatli bir yolculuktan sonra baraj gölü kıyısına gelindiğinde Mağlova kendini hemen göstermez. Gölün sağ tarafındaki vadide yürüyüp, önünüze çıkacak yüksek gerilim hattını geçip, biraz ilerleyince tüm ihtişamıyla Mağlova belirir. Özgünlüğünü koruyan yapı 16. yüzyıldan bugüne tam 446 yıldır kesintisiz olarak hizmet vermektedir.

UZUN KEMER

~

Kemerburgaz'ın merkezine 3 kilometre uzaklıkta yer alan kemer 1554-1564 yılları arasında tamamlanan Kırkçeşme Su Tesisleri'nin bir parçası olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Kırkçeşme Tesisleri'nin doğu kolu üzerinde bulunan 711 metre, iki katlı Uzun Kemer, tesisin en büyük, en heybetli yapısıdır. Kemerin üst katında 50, alt katında 47 göz bulunur.

Tezkiretü'l Bünyan'dan Kırkçeşme Tesisleri'nin hazırlık aşamasında mimarbaşının "eski su yollarını yer yer aradığını" öğreniriz. Sinan, İstanbul'un su sorununu çözecek 50 milyon akçelik projesini hayata geçirmeden evvel yaptığı etütler sırasında Bizanslıların inşa ettiği fakat 7. yüzyıldan itibaren istilalar ve doğal afetler nedeniyle yıkılan yapılarla karşılaşır. Uzun Kemer de bunlardan biridir. Uzun Kemer, Bizans döneminden kalma suyolunun geriye sadece temelleri kalmış bir parçasıdır. Mimar Sinan, yeni su tesisinde yolunu inşa ederken doğu kolu üzerinde rastladığı 4. ya da 5. yüzyıla tarihlenebilecek bu eski kemerin temellerini aynen kullanır. Eski temellerin üzerinde yeniden yükselttiği kemer 1563'te tamamlanır ancak çok geçmeden aynı yılın 20 Eylül'ünde yağan şiddetli yağmur sonrası meydana gelen selde büyük bölümü yıkılır. Mimar Sinan, yine aynı temeller üzerinde ancak bu kez ilkinden farklı bir teknik kullanarak, Uzun Kemer'i daha sağlam olarak ikinci kez inşa eder. Kemer 1564'te tamamlanır ve faaliyetine kaldığı yerden devam eder.

Temel bölümleri Bizans yapısı olan Uzun Kemer dikkatle incelendiğinde hangi parçalarının bu dönemden kaldığı uzman olmayan dikkatli gözler tarafından da anlaşılabilir.

Mimar Sinan'ın ikinci inşaat sürecinde ilkinden farklı tuttuğu şey Uzun Kemer'in yıkılan bölümlerini trapez kesitli sistemle yapmasıdır. Mimarbaşı, yıkılmayan parçaları da payandalarla destekleyerek, sağlamlaştırır. Bu sistem Mimar Sinan'ın sukemeri teknolojisine getirdiği en büyük yeniliktir, çünkü ondan önce inşa edilen kemerlerin duvar kalınlıkları temelinden tepe noktasına kadar aynıdır. Unkapanı'ndaki Bozdoğan Kemeri, bu tip yapılara verilebilecek en iyi örnektir. Mimar Sinan, bu geleneği değiştirerek temelde geniş başlayan, tepeye çıktıkça incelen, trapez kesitli kemerler inşa eder. Topografyanın ve eski altyapıların uygun olduğu her yerde bu sistemi kullanır. Uzun Kemer'i ilk inşa ettiğinde belki de masrafı azaltmak için eski sisteme rağbet etse de, selin kemere verdiği zarardan sonra ustalığını gösterecektir.

Günümüzde altından asfalt yol geçen Uzun Kemer'e kolaylıkla ulaşılabilir. 711 metre uzunluğundaki yapı tüm anıtsallığıyla ayaktadır.

TÜRBELER

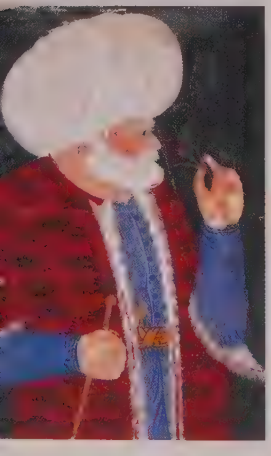
BARBAROS HAYREDDİN PAŞA TÜRBESİ

~

Beşiktaş İskele Meydanı'nda yer alan türbeyi Kaptan-ı derya Barbaros Hayreddin Paşa, kendisi için Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Osmanlı tarihinin en ünlü denizcilerinden biri olan, Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini pekiştiren, Preveze Deniz Zaferi'yle adını tarihe yazdıran, tüm dünyanın tanıdığı Barbaros Hayreddin Paşa, hastalandığı 1546 yılının 4 Temmuz günü vefat eder ve beş yıl önce 1541'de yaptırdığı, deniz kenarındaki türbesine defnedilir.

Barbaros Hayreddin Paşanın Türbesi uzun yıllar boyunca sefere çıkacak denizcilerin uğrak yeri olur, sefere çıkmadan önce türbeyi ziyaret eden denizciler dualar eder, bu büyük denizcinin uğuruna inanırdı.

Evliya Çelebi, kahramanlıklarını överek anlattığı paşanın ölümü için "İşin sonunda İstanbul'da vefat etti. Beşiktaş'ta deniz kıyısında iken kara kaptanı olup mezar limanında tekrar dirilme gününe kadar demir atıp yatar" der. Barbaros Hayreddin Paşa'nın denizler üstünde geçen hayatı bir adada, Midilli'de başlar. Asıl adı Hızır olan paşanın babası Midilli Adası'nın fethinde Fatih Sultan Mehmed'in emrinde olup, adada kalan sipahilerden Yakub Ağa'dır. Dört oğlundan Oruç ve Hızır Reis, denizlere açılıp ticaret niyetiyle çıktıkları yolda korsanlık yaparlar, akınlar düzenlerler, ünleri tüm Akdeniz'e yayılır. Kızıl sakalından ötürü Barbaros olarak anılan Oruç Reis, İspanyol ve Arap kuvvetleriyle savaşırken hayatını kaybedince, namı kardeşi Hızır Reis'e geçer. Osmanlı'ya bağlılık bildiren Hızır Reis, başarılarıyla yükselir, Osmanlı'nın en güçlü zamanında deniz kuvvetlerinin başına geçer ve Osmanlı donanmasına en parlak dönemini yaşatır. Kanuni Sultan Süleyman, ona kaptan paşalık unvanının yanı sıra yeni bir isim de verir: Hayreddin. Böylece Hızır Reis, Barbaros Hayreddin Paşa olur.

▲

Nigari'nin Barbaros Hayreddin Paşa minyatürü

Reşat Ekrem Koçu, Topkapı Sarayı'nda, Kanuni'nin genç yaşta ölen oğlu Şehzade Mehmed'in kitaplığında yer alan bir eserden söz eder. Bu eser Muradi mahlaslı şairin "Gazavâtı Hayreddin Paşa" adıyla yazdığı manzum risaledir ve bir bölümünde Barbaros ve kardeşlerinden şöyle bahsedilir:

"Büyüğü İshak oldu nâm ile
Birisi de Oruç oldu nâmidâr
Birisi Hızr oldu sâhib iktidâr
Biri İlyas oldu anın ad ile"

Koçu, bu eserin Barbaros Hayreddin Paşa'nın ailesini ve gençlik dönemini anlatan tek eser olduğunu söyler. Kardeşlerini denizde, savaşlarda yitiren Barbaros Hayreddin Paşa, tehli-

kelerle, maceralarla, kahramanlıklarla dolu bir yaşamın ardından yatağında ölür. Türbesinin kitabesinde vefatına "Hâzâ türbe-i fâtih-i Cezâyir ve Tunus merhum gazi kapudan Hayreddin Paşa rahmetu'llahi aleyh sene 948" şeklinde tarih düşürülür.

Mimar Sinan, paşanın türbesini sekizgen gövdeli, kubbeli ve girişi revaklı olarak kesme küfeki taşından inşa etmiştir. Sekizgen şeklindeki yapının giriş kapısının bulunduğu yüzü hariç, tamamında iki katlı birer pencere bulunur. Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesi uzun yıllar boyunca sefere çıkacak denizcilerin uğrak yeri olur, sefere çıkmadan önce türbeyi ziyaret eden denizciler dualar eder, bu büyük denizcinin uğuruna inanırdı. Günümüzde türbenin ve yanındaki Zühtü Müridoğlu ve Ali Hadi Bara'nın 1940'lı yıllarda yaptığı Barbaros Anıtı'nın bulunduğu İskele Meydanı denizcilik tarihinin önemli olaylarının, zaferlerinin anıldığı bir tören mekânıdır. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı olan türbe Kabotaj Bayramı, Preveze Deniz Zaferi'nin yıldönümü gibi kutlamalarda ziyarete açık tutulmaktadır.

HACI AHMED PAŞA TÜRBESİ

~

Üsküdar Doğancılar'da yer alan türbeyi Doğancı Hacı Ahmed Paşa, kendisi için, vefatından önce 1576 yılında Mimar Sinan'a yaptırmıştır. Türbe, Çakırcıbaşı Hasan Paşa Camii'nin batı köşesindedir. Doğancı Ahmed Paşa, Candaroğulları Beyliği'nin Kızıl Ahmedli kolundan gelir. Üsküdar sahilinde yine Mimar Sinan'ın inşa ettiği külliyesiyle meşhur Şemsi Ahmed Paşa'nın ailesindendir. Doğancı lakabı Hacı Ahmed Paşa'nın av merakından gelir.

"Şam Beglerbegisi olan o nesl-i Halid
Kendi deşti ile kodu türbesinin bünyadın
Bilmek iştersen anı Şemsi didi tarihin
Derler idi Hacı Ahmet Paşa anın adı"

Türbesindeki bu kitabeyi de akrabası Şemsi Ahmed Paşa yazmış ve tarih olarak 992/1584 yılını düşürmüştür. Şemsi Paşa, soylarının Seyfullah (Allah'ın kılıcı) olarak bilinen Arap komutan Halid bin Velid'e dayandığını Doğancı Hacı Ahmed Paşa için yazdığı bu kitabede vurgular. Yapı, *Tezkiretü'l-Ebniye*'de "Üsküdar'da Hacı Paşa Türbesi" şeklinde geçer. Evliya Çelebi ise *Seyahatnamesi*'nin Üsküdar'ı anlattığı bölümünde eserden "Hacı Paşa Kurrası ve Türbesi" diye bahseder. Evliya Çelebi'ye göre yörede yine Mimar Sinan'ın inşa ettiği "Hacı Paşa Sarayı" ve "Hacı Paşa Mescidi" de bulunur. Ama bunlardan türbe hariç hiçbiri günümüze ulaşmaz.

Mimar Sinan türbeyi kesme taştan sekizgen planlı olarak inşa etmiş, üzerini sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtmüştür. Yapının giriş revakı ise yıkılarak günümüze ulaşamamıştır. Kapısının bulunduğu cephe hariç türbenin yedi yüzünde iki katlı pencereler bulunur. Eserin içinde ilk yapıldığı dönemlerden kalma kalem işlerinin izlerini görmek hâlâ mümkündür.

Türbenin bulunduğu Doğancılar semtinin adı Evliya Çelebi'ye göre padişahların av kuşlarını (doğan kuşu) yetiştiren ve av gezilerinde hizmet gören Doğancılar Bölüğü'nden gelmektedir ve Doğancılar Meydanı bu bölüğün ana mekânıdır. Doğancı Hacı Ahmed Paşa'nın av tutkusunun boyutları bu bölgeye dünya hayatında kendine bir saray yapmasından da, türbesi için burayı seçmesinden de anlaşılır.

Türbenin bulunduğu Doğancılar semtinin adı Evliya Çelebi'ye göre padişahların av kuşlarını (doğan kuşu) yetiştiren ve av gezilerinde hizmet gören Doğancılar Bölüğü'nden gelmektedir ve Doğancılar Meydanı bu bölüğün ana mekânıdır. Doğancı Hacı Ahmed Paşa'nın av tutkusunun boyutları bu bölgeye dünya hayatında kendine bir saray yapmasından da, türbesi için burayı seçmesinden de anlaşılır.

▲ *Ellerinde doğanlarıyla ava çıkan şikar ağalarını tasvir eden çizim*

HÜSREV PAŞA TÜRBESİ

~

Hüsrev Paşa'nın türbesi Mimar Sinan'ın inşa ettiği vezir türbeleri içinde en ihtişamlısı, en süslüsüdür.

Fatih'te, Hüsrev Paşa Sokağı'nda yer alan türbeyi Mimar Sinan, Hüsrev Paşa vefat ettikten sonra mezarının üzerine inşa etmiştir. Hüsrev Paşa, Kanuni Sultan Süleyman devrinin önemli devlet adamlarından biridir ve Sokollu Mehmed Paşa'nın akrabasıdır. Osmanlı sarayında yetişen Paşa devletin çeşitli kademelerinde bulunduktan sonra dördüncü vezirliğe kadar yükselir, ancak beklemediği şekilde görevinden azledilmesi üzerine evine kapandığı 1545 yılında çok geçmeden hayatını kaybeder.

Evliya Çelebi'nin yiğit deli vezir diye bahsettiği Hüsrev Paşa, Kanuni döneminde Divan-ı Hümayun'da yaşanan bir kavganın aktörlerindendir. Kavganın diğer aktörü ise Hindistan kapılarına dayanan ilk Osmanlı donanmasının komutanı olarak hatırlanan Sadrazam Hadım Süleyman Paşa'dır. Sarayın akhadımlarından olup sadrazamlığa yükselen Süleyman Paşa'nın hemen ardından, Mısır Beylerbeyliği'nde iki defa halef-selef oldukları Hüsrev Paşa da terfi ederek dördüncü vezir olup Divan-ı Hümayun'a girer. Ancak Mısır'daki bazı yolsuzluk iddiaları yüzünden Süleyman Paşa ile Hüsrev Paşa'nın arası açıktır. İki paşanın divan çatısı altındaki buluşmaları çeşitli gerilimlere sebep olur. Hicri 951 senesinin Ramazan ayının 13. günü yani 28 Kasım 1544'te iki paşa divan toplantısında şiddetli bir münakaşaya tutuşur. Kavga büyür, birbirlerine hançer çekerler ve paşaları ayırmak çok güç olur. Kanuni'nin huzurunda yaşanan bu kavganın faturası ağırdır. Paşaların ettiği hakaretlerden ve uygunsuz davranışlardan bir hayli huzursuz olan Kanuni iki paşayı da görevlerinden azleder. Reşat Ekrem Koçu, Sadrazam Hadım İbrahim Paşa'nın divanda vezir Hüsrev Paşa ile kavga edip "hançer çekme edepsizliği" yaptığından azledildiğini söyler.

Azledilen Hadım Süleyman Paşa'nın yerine Rüstem Paşa sadrazam olur. Kimilerine göre iki paşanın

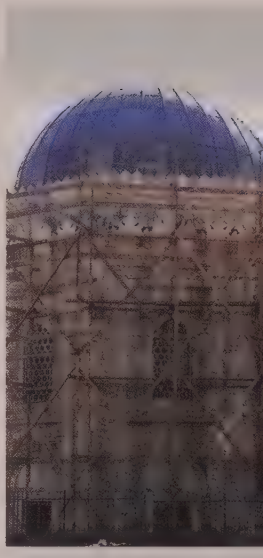
arasına fitne sokan sadaret makamını çoktan gözüne kestirmiş olan Rüstem Paşa'dır. Çeşitli olaylarda Kanuni dönemi entrikalarının başaktörü olarak gösterilen Rüstem Paşa'nın kavgayla bir alakası yoksa da bu durumun ona yaradığı açıktır. Hüsrev Paşa, yaşadıklarını kabullenemez, bir haksızlığa uğradığını düşünür ve yemeden içmeden kesilir. Bir açlık grevine girmiş gibidir. Çok kısa süre sonra, 1545 yılının başlarında vefat eder.

Hadım Süleyman Paşa ise Malkara'ya sürülür. İki yıl boyunca Mısır'da yaptığı işler ve sözü edilen yolsuzluğa ilişkin teftişler yürütülür. Neticede aklanır ama yaşı ilerlemiştir ve o da yaşadıklarının ağırlığına dayanamaz, ölür.

Hüsrev Paşa'nın türbesi Mimar Sinan'ın inşa ettiği vezir türbeleri içinde en ihtişamlısı, en süslüsüdür. Tamamen yontulmuş kesme küfeki taştan sekizgen planlı inşa edilen ince işçilikli türbeyi bir kubbe örter. Süslü kitabesinin üstünde tek satır halinde "Türbe-i Hüsrev Paşa Rahmetullahi aleyh" yazar. Kitabede,

"Hak kıyametle inayet eylesin
Mustafa ona şefaat eylesin
İşitenler dediler tarihini
Daim Allah ona rahmet eylesin"

şeklinde 1545 tarihi düşürülmüştür. Türbenin içi dışına göre çok daha sadedir. İçeride yer alan mermer pencere şebekelerinden yalnızca biri günümüze ulaşmıştır. Yapının kubbesinin ortasında kalem işi bir madalyon bulunur. Pencerelerinin ahşap kanatları günümüze gelememiştir.

Birçok yangın geçirmiş ve tamir görmüş olan yapıda 2010 yılı itibariyle detaylı bir restorasyon çalışması yürütülmektedir.

PERTEV MEHMED PAŞA TÜRBESİ

Eyüp merkezinde Camiikebir Caddesi Beybaba Sokak'ta yer alan yapı Pertev Mehmed Paşa tarafından sağlığında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.

Pertev Mehmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim dönemi devlet adamlarındandır. Osmanlı sarayında Enderun'dan yetişen Pertev Mehmed Paşa, Rikab-ı Hümayun ağalıklarındaki mertebeleri başarıyla kat ederek, önce kapıcıbaşı, ardından 12 yıl süreyle yeniçeri ağalığı yapar. Kanuni'nin Nahçıvan seferine katılır, dönüşünde, 1554 yılında Sokollu Mehmed Paşa'nın yerine Rumeli Beylerbeyliği'ne ve bir yıl sonra 1555'te dördüncü vezirliğe atanır. Zigetvar seferinde gösterdiği başarıyla dikkat çeken Pertev Mehmed Paşa'yı Evliya Çelebi şöyle anlatır:

Türbedeki toplam 15 mezardan 11'inin çok özenle işlenmiş mermer sandukaları vardır. Bunlar Pertev Paşa'nın ailesine ve akrabalarına aittir.

"Süleyman Han Sigetvar Kalesi altında öldüğü gün, Sigetvar'ı Süleyman Han'ın ölüsü fethettiğinden başka, bu Pertev Paşa 87.000 asker ile Erdel diyarı kalelerinden Göle Kalesi'ni Süleyman Han'ın öldüğü saat fethedip Sigetvar altında Sokollu Mehmed Paşa'ya müjde gelmiştir. Pertev Paşa vefat ettiğinde Eyüp'te defnedilmiştir. Koca Mimar Sinan, üzerine nurlu bir kubbe yapmıştır."

Pertev Mehmed Paşa'nın türbesi dikdörtgen planlı olup, Evliya Çelebi'nin söylediğinin aksine günümüzde üzeri açıktır. Ancak dikdörtgen planlı türbenin bir zamanlar iki kubbe ile örtülü olabileceği düşünülmektedir. Muhtemelen ileriki bir tarihte inşa edilen ahşap çatısı ise 1920'lere kadar varlığını sürdürmüş, zamanın ve doğanın yıpratıcı etkileri sonucu 1927 yılında harap olup yıkılmıştır. Bu ahşap tavan renkli nakışlarla süslü, altın bezemeli bir ince işçilik eseridir. Arkeolog ve tarihçi Wolfgang Müller-Wiener bunun ahşap bir kubbe olduğunu söyler.

Pertev Mehmed Paşa'nın ölümünü hazırlayan vezirlikten azledilmesidir. Zigetvar seferinde başarılı olan Pertev Paşa'nın şansı İnebahtı Savaşı'nda raſt gitmez. Kadırgası top ile batırılan Pertev Paşa, tayfalarından biri ile denize düşüp yüzerken, Mahmud Bey tarafından kanca ile kurtarılarak gemiye alınır ve bir hizmetkâr elbisesi giyerek Preveze'de karaya çıkar, oradan da yaya olarak İnebahtı'ya döner. İſtanbul'a dönüşünde azledilir, bir yıl kadar sonra 1572'de vefat eder.

Pertev Mehmed Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın öldürttüğü şehzadesi Muſtafa'nın dul zevcesiyle evlenmiştir. İyi bir devlet adamıdır ama evhamlı ve korkak olarak tanınır. Selaniki onun bu yüzden asla iyi bir serdar olamadığını yazar. Sultan II. Selim'in cülusunda, yeniçerilerin cülus bahşişi için çıkardıkları tezahürat ve gürültüyü yatıştırmaya çalışırken, Bayezid Hamamı'nın önünde atından düşürülmesi de yine Selaniki'ye göre askerler tarafından pek sevilmediğine delalet eder.

Eyüp'teki türbesinde Pertev Paşa'ya ait olandan başka 14 kabir daha bulunur. Türbedeki toplam 15 mezardan 11'inin çok özenle işlenmiş mermer sandukaları vardır. Bunlar Pertev Paşa'nın ailesine ve akrabalarına aittir. Türbe günümüzde ziyarete kapalıdır, fakat pencerelerinden iç mekânı görülebilir.

SİYAVUŞ PAŞA TÜRBESİ

Eyüp'te Camikebir Caddesi üzerinde yer alan türbe Si yavuş Paşa'nın sağlığında kendisi tarafından 1582-1584 yıllarında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Eyüb Sultan Camii'nin hemen yanı başındaki yapının türbe komşuları da ünlü devlet adamlarının türbe ve hayratlarıdır. Sokollu Mehmed Paşa'nın türbesi ve medresesi karşısında Mirimiran Mehmed Paşa Türbesi, yakınında Şeyhülislam Üryanizade Ahmed Esad Efendi Türbesi yer alır.

Eyüp'teki devlet adamlarının kabirlerini anlatan Evliya Çelebi, Siyavuş Paşa'ya da yer verir. Evliya Çelebi, Süleyman Han veziridir dediği Siyavuş Paşa'nın çarşı içinde yüksek bir kubbede bütün yakınları ile birlikte gömülü olduğunu, türbesinin caddeye bakan bir penceresi bulunduğunu ve yapının Mimar Sinan eseri olduğunu anlatır.

Enderun'da yetişen Siyavuş Paşa'nın kariyeri Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlar, Sultan II. Selim'in kızı Fatma Sultan ile evlenip saraya damat olur, Sultan III. Murad'ın saltanatında sadaret makamına getirilir ama işi kolay olmaz. 1582'de ilk kez sadrazam olan Siyavuş Paşa, bu görevden üç defa azledilir, iki defa geri gelir. Üçüncü azli son olur, sadrazamlığa veda eder, yerine Koca Sinan Paşa gelir. Koca Sinan Paşa'nın da kaderi pek farklı değildir, zira bu onun da sadaret makamına üçüncü gelişidir. Siyavuş Paşa, 1582-1584, 1586-1589, 1592-1593 yılları arasında toplam 6 yıl sadaret makamında bulunur. Son azlinin ve bir daha geri gelmeyişinin nedeni yeniçeri isyanlarının onun uğursuzluğuna bağlanmasıdır. Hayatının son dokuz yılını Küçükçekmece'deki köşkünde geçirir. Eşi Fatma Sultan 1580 yılında doğum yaparken ölen Siyavuş Paşa, eşinden 22 yıl sonra 1602'de vefat eder ve ilk sadareti sırasında hazırlattığı türbeye defnedilir.

Tezkiretü'l-Ebniye'de Mimar Sinan'ın Siyavuş Paşa ve evlatları için olmak üzere iki türbe inşa ettiğinden söz edilir. Lakin iki türbe yoktur. Mimar Sinan'ın Siyavuş Paşa'nın evlatları için inşa ettiği türbede paşanın kendisi de yatmaktadır.

Türbe dıştan on altıgen, içten sekizgen planlı, kesme küfeki taşından yapılmış bir eserdir. Yapının üstü sekizgene oturan bir kubbeyle örtülüdür. Ön kısmında iki sütuna oturan tek gözlü bir revak bulunur. Türbenin on altı yönlü dış cephesinden sekizinde altta ve üstte birer pencereye yer verilmiştir. İç süslemesi döneminin sıraltı dekorlu çinilerinin güzel örnekleriyle yapılmıştır. Pencere alınlıkları ve bunların üstünü dolaşan kuşakta Ayetü'l-kürsî yazmaktadır. Türbe girişinin iç tarafında yer alan hatayi ve üstünde bulunan kandil desenli çiniler, benzerine nadir rastlanacak türde orijinal süslemelerdir.

Türbe içinde ikisi ahşap sanduka ve dokuzu mermer lahit, toplam 11 kabir bulunur. Ahşap sandukalardan biri Siyavuş Paşa'ya aittir. Mermer lahitlerin çeşitli yüzeylerinde, çoğu çiçek motifleri olmak üzere kabartma süslemeler ve kapaklarının bazılarında Kelime-i Tevhid, üçünde ise Siyavuş Paşa'nın çocukları Ahmed, Abdülkadir ve Süleyman beylere ait olduklarını belirten yazılar vardır.

Siyavuş Paşa Türbesi, 1940-1970 yılları arasında belirli aralıklarla restore edildiğinden günümüze oldukça iyi durumda ulaşmıştır. Türbe pazartesi dışında her gün ziyarete açıktır.

SULTAN II. SELİM TÜRBESİ

~

Sultan II. Selim'in emriyle Mimar Sinan tarafından kapsamlı bir onarımdan geçirilen Ayasofya, eklenen yeni minareleriyle Sultan II. Selim'in türbesinin yer aldığı saltanat camisi rolünü üstlenir.

Ayasofya'nın bahçesinde yer alan ve Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan türbenin temelleri padişahın sağlığında atılmış, fakat yapı ölümünden sonra tamamlanmıştır. Türbede, Sultan II. Selim'in yanı sıra eşi, Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan (Atik Valide), kızları Piyale Paşa'nın eşi Gevherhan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa'nın eşi İsmihan Sultan, Siyavuş Paşa'nın eşi Fatma Sultan, boğdurulan beş oğlu ve Sultan III. Murad ile Sultan III. Mehmed'in genç şehzadeleri ve kızları kerime sultanlar defnedilmiştir. Büyük bir saltanat mezarlığı denebilecek türbede toplam 42 kabir bulunur.

Sultan II. Selim'in ölümü Osmanlı tarihi açısından ilkleri barındırır. İstanbul'da vefat eden ilk padişahtır. Edirne'de yaptırdığı Selimiye Camii'ne defnedilmeyerek padişahların kendi adlarına yaptırdıkları külliyelerdeki türbelere defnedilme geleneğini bozan ilk hükümdar olur. Ayasofya'nın bahçesine inşa edilen ilk türbe ona aittir. Sultan II. Selim Türbesi'nin bir diğer önemli özelliği Nurbanu Sultan'ın buraya defnedilmesiyle ilk kez padişah eşlerinin de aynı türbeye gömülmeye başlanmasıdır.

Sultan II. Selim'in Ayasofya'nın bahçesine bir türbe yaptırmayı ilk tercih eden padişah olması, bütünüyle elden geçirilmesini sağlayıp güçlendirdiği ve minarelerini koydurduğu Ayasofya'yı bir ölçüde kendi eseri saymasından kaynaklanır. 1574 yılında başlanan türbe 1576'da tamamlanır. Sultan öldüğünde inşaat henüz temel aşamasında olduğundan naaşı buraya kurulan bir otağın altına defnedilir.

Sultan II. Selim'in ölümünde ana sebep içki bağımlılığıdır. Şikâyetleri artan sultan, 1574 yılının Ekim ayı sonlarında tövbe edip her şeyden elini eteğini çeker ve kendisini avutması için Şeyh Süleyman Efendi'yi yanına çağırıp onu tövbesine tanık kılar, vasiyette bulunur. Fakat durumu daha da kötüye gidince doktorları halini alkolü bırakmasına bağlayıp ilaç olarak içki vermeyi isterler, ancak padişah bunu kabul etmez. 1 Aralık 1574'te Serdar Sinan Paşa ve Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa donanmayla İstanbul'a gelip ertesi gün divana katılır, huzura çıkıp padişaha hediyelerini sunarlar. Bu padişahın kendini nispeten iyi hissettiği son gün olur. Saltanat kayığıyla Tersane Bahçesi'ne dinlenmeye gider, yanına çağırdığı Şemsi Ahmed Paşa ile dertleşir, ağladığı görülür. Saraya döndüğünde komaya girer ve 15 Aralık 1574 günü hayatını

kaybeder. Eşi Nurbanu Sultan, ölümünü sakladığı padişahın naaşını saray buzluğuna indirip saklar ve Manisa'daki oğlu Sultan III. Murad'a İstanbul'a gelip tahta çıkması için haber yollar. 21 Aralık'ta İstanbul'a gelen Sultan III. Murad cülusun ardından önce babasının, ardından boğdurduğu kardeşleri Süleyman, Osman, Cihangir, Mustafa ve Abdullah'ın cenazelerini Ayasofya'nın bahçesinde henüz temelleri atılmış olan türbeye defnettirir. Öyle bir kalabalık toplanmıştır ki cenazeler Topkapı Sarayı'ndan Ayasofya'ya zorlukla götürülür.

II. Selim Türbesi Mimar Sinan'ın yaptığı en ihtişamlı mezar yapılarından olup klasik Osmanlı türbe mimarisinin Kanuni Türbesi'yle birlikte en önemli iki ürününden biridir. Süslemeleri ve teknik özellikleri açısından da döneminin yüksek maliyetli yapılarından olan türbenin inşaasında özel malzemeler kullanılmış, bezemeleri, işlemeleri dönemin tanınmış ustalarının elinden çıkmıştır. Yapının ana duvarları dışta Marmara mermeri, içte küfekiden oluşan bir teknikle örülmüş, dış yüzeyindeki bezemeler, kaba inşaat bittikten sonra yapı üzerinde oyulmuştur. Mimar Sinan, türbe için yaptığı tasarımda Selimiye Camii'ne göndermelerde bulunur.

Türbede dönemin en güzel İznik çinileri kullanılır. Ancak bu çinilerden bir kısmı 1882-1896 yılları arasında Fransız Albert Sorlin Dorigny tarafından yapılan restorasyon sırasında sökülerek onarım için Fransa'ya götürülür ve yerlerine sahteleri getirilir. Türbenin giriş revağının doğu yönündeki çini panonun yerinde bugün o dönemden kalma bir taklit bulunur. İçteki çini yazı kuşağının da bazı parçaları ortadan

kalkmış ve boyayla bütünlenmiştir. Sadece Sultan II. Selim Türbesi değil, Sultan III. Murad Türbesi ve Sultan I. Mahmud Kütüphanesi'nden aynı yolla çalınan çinilerin, Paris'te Musee Les Arts Décoratifs, Musée National de Céramique-Sèvres ve Louvre müzelerinde bulunduğu yakın zamanda tespit edilmiş, iade edilmeleri için girişimler başlatılmıştır. 2006 yılında kapsamlı bir restorasyona alınan Sultan II. Selim Türbesi, 2009'un Eylül ayında ziyarete açılmıştır.

98

ŞAH HUBAN HATUN TÜRBESİ

Fatih'te, Vatan Caddesi yakınında, Oğuzhan Caddesi ile Gureba Caddesi'nin kesiştiği köşede yer alan türbe Şah Huban Hatun tarafından kendisi için Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Baniyesi Şah Huban Hatun, Sultan III. Murad'ın eşlerinden biridir.

Şah Huban Hatun, türbesini yaptırırken Mimar Sinan'dan türbenin yanı başına bir de sıbyan mektebi inşa etmesini ister.

İnşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı mimari tarzından dolayı 1575-1580 yılları arasına tarihlenir. Sekizgen planlı türbe kubbeyle örtülüdür. Türbenin cephesini iki katlı pencereler çevreler. Şah Huban Hatun, türbesini yaptırırken Mimar Sinan'dan türbenin yanı başına bir de sıbyan mektebi inşa etmesini ister.

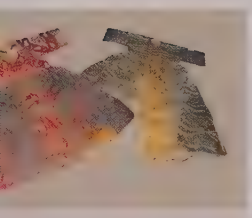
Dikdörtgen bir avlunun içinde, türbenin yanında yer alan sıbyan mektebi kesme taştan inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı, tek katlı mektep binası iki odadan oluşur. Odaların üstü kubbeyle örtülüdür. Mektebin giriş bölümünde iki ahşap direğe oturan, düz ahşap çatılı, avluya açılan bir revak bulunur.

Günümüzde yol seviyesinin altında kalan türbe ve mektep özgün özelliklerini büyük ölçüde korumaktadır. Türbe ziyarete kapalıdır.

ŞEHZADELER TÜRBESİ

Ayasofya'nın bahçesinde yer alan türbe Sultan III. Murad tarafından çocukları için Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 16. yüzyılın son çeyreğine ait olan türbenin kesin inşa tarihi ise belli değildir. Türbenin Eğriboz taşıyla çerçevelenmiş kitabe bölümü boş bırakılmış, herhangi bir tarih düşülmemiştir. Türbede sultanın dört şehzadesi ile bir kızının kabri bulunur.

Klasik üslubun en sade temsilcilerinden biri olan türbe günümüze özgünlüğünü büyük ölçüde koruyarak ulaşmıştır. Geç dönem restorasyonlarda eklenmiş kalem işleri dışında bütün unsurlarıyla 16. yüzyıl karakteristiğini taşır.

Sultan III. Murad'ın türbesinin bitişiğine inşa edilmiş olan yapı Ayasofya'daki mezar yapıları içerisinde en küçük olanıdır. Sultan II. Selim, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed türbelerinin ihtişamının yanında çok sade bir görünüme sahiptir. Bezemeleri yok denecek kadar az olan yapının yüksekliği yanına bitiştiği türbenin saçak süslerinin alt kısmına kadardır. Dıştan sekiz, içten dört köşeli olarak yapılmış türbenin kubbesi dört köşesindeki iki yüzlü fil ayaklarından dolaşan dört kemerin üstüne oturur. Giriş kısmında üç kemer gözlü mermer bir revak yer alır. Şehzadelere mahsus inşa edilmiş yapının iç süslemelerinde de yanı başındaki sultan türbelerinde olduğu gibi İznik çinileri ve hatlar kullanılmamıştır.

Türbede 2006 yılında başlayan restorasyon çalışmaları sırasında sandukalar üzerindeki yeşil çuhaların kaldırılmasıyla altlarından Kâbe örtüsü gibi kıymetli örtülerin parçaları ile şehzadelere ait kaftanlar ve hanım sultana ait entari gün ışığına çıktı. Osmanlı döneminde Ravza-i Mutahhara örtüsü ve Kisve-i Şerif (Kâbe örtüsü) her sene yenilenir, bir önceki yıla ait olanlar İstanbul'a, saraya getirilir, öncelik sırasına göre, örtüler padişah ve şehzade türbelerine paylaştırılarak sanduka puşidesi olarak kullanılırdı. Sandukaların üzerine konulan, uzun süre burada kalan örtüler eskiyince yenileriyle değiştirilir, yıpranan parçalar ise türbenin yakınına gömülürdü. Şehzadeler Türbesi'nde yapılan restorasyonda beş sandukanın üzerinde orijinal haliyle bulunan örtüler, kaftan ve entariler Osmanlı'da türbe yapılarına ait gelenekleri belgelemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, şehzadelerden birine ait olan ikinci sanduka üzerinde yer alan üç yeşil çuha kılıf kaldırıldığında; üzerinde güvezi çatma kadifeden, karanfil motifli sanduka kılıfı, onun üzerinde şehzadenin güvezi zemin üzerine beyaz, mavi ipek ve altın kılaptan dokunmuş kemhadan kaftanı ve üzerini uzunlamasına tamamen kaplayan nefti zeminli, zikzak desenli ve palmet süslemeli Ravza-i Mutahhara örtüsü gün ışığına çıkmıştır.

Restorasyon sırasında yapılan kazılarda, türbelerin etrafına gömülen, zamana ve doğanın yıpratıcı etkilerine dayananamış, lime lime olmuş, görselliğini kaybetmiş eski örtüler de bulunmuştur. 29 Mayıs 2010'da Ayasofya'da türbeler bölümünde açılan bir sergide yapılarda bulunan Kisve-i Şerif, Ravza-i Mutahhara örtüleri, 16. yüzyıla ait elyazması Kur'ân-ı Kerim, şamdanlar, rahleler, sanduka kılıfları, şehzade kaftanları, hanım sultan entarileri ve Osmanlı türbe puşide örnekleri sergilenmiştir. Şehzadeler Türbesi, Ayasofya Müzesi'nin açık olduğu gün ve saatlerde gezilebilir.

ŞEYH YAHYA EFENDİ TÜRBESİ

~

Beşiktaş'ta, Çırağan Sarayı'nın karşısındaki tepede, Yahya Efendi Sokağı'nda yer alan türbe Şeyh Yahya Efendi'nin ölümünden sonra Sultan II. Selim tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde Yahya Efendi'den pek çok kez söz eder. Beşiktaş'ta yatmakta olan büyük velilerin kabirlerini anlattığı bölümde ise Yahya Efendi'ye uzunca bir yer ayırır ve türbe hakkında "Denize bakan yüksek bir tepenin üstünde yüksek bir kubbe içinde gömülüdür. Dört köşe duvarının dört tarafında yüz binlerce âşık hattatların çeşit çeşit beyitleri, şiirleri ve hatları yazılmış bir türbedir. (...)Yahya Efendi, gömülü oldukları tepe üzerinde her Cuma gecesi Hızır Peygamber ile buluşup ledün ilmi okuyarak dünyayı terk etmişti. Hâlâ herkesin ziyaret yeridir. (...) Nurlu türbesini Mimar Sinan yapmıştır" der.

16. yüzyılın ileri gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yahya Efendi, Beşiktaşi diye de tanınır. Şamlı Ömer Efendi'nin oğlu olan Yahya Efendi, 1495 yılında babası Trabzon'da kadılık yaptığı sırada dünyaya gelir. Onunla aynı günlerde yine Trabzon'da dünyaya gelen bir başka bebek ise, ileride Osmanlı Devleti'nin başına geçecek Kanuni Sultan Süleyman'dır. Babası Yavuz Sultan Selim ise henüz bir şehzadedir ve Trabzon'da valilik yaptığı esnada oğlu Süleyman'ı kucağına alır.

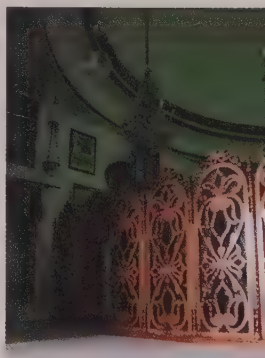
Bebek Kanuni'nin doğumundan kısa süre sonra annesi Ayşe Hafsa Sultan'ın sütü kesilir ve onu Yahya Efendi'nin annesi Afife Hatun emzirir. Böylece Kanuni Sultan Süleyman ve Yahya Efendi süt kardeş olurlar. Kanuni, Yahya Efendi'yle beraber büyür ve süt kardeşi olduğundan kendisine daima "ağabey" diye hitap eder. Kanuni padişah olup tahta geçtiğinde sık sık büyük bir âlim olan Yahya Efendi'ye danışır, ondan çeşitli hususlarda görüş alır ve sultan olarak ona her konuda destek verir.

Dönemin ünlü hocalarından dersler alan Yahya Efendi uzun müddet çeşitli medreselerde vazife yapar. Büyük bir âlim ve mutasavvıf olarak birçok öğrenci yetiştirir. 1538 yılında kendi imkânlarıyla satın alıp ıslah ettiği geniş arazisinde mescit, tevhithane, medrese, hamam, çeşme ve çeşitli evlerden oluşan bir külliye de denebilecek dergâhını kurar. Kurduğu tekkenin ilk postnişini olan Yahya Efendi, Üveysilik olarak adlandırılan tasavvuf ekolüne bağlıdır.

Yahya Efendi'nin 1570'teki vefatının ardından Sultan II. Selim kabri üzerine bir türbe yaptırmak ister. Mimar Sinan, tekkenin içerisine kâgir, kubbeli bir türbe inşa eder. Kare planlı türbenin batı ve doğu duvarları özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmıştır. Kapı ve pencere düzeni Mimar Sinan'ın tasarladığı ilk şeklini yansıtır. Kuzey ve güney duvarları ise 1873 yılında yapılan onarımla büyük değişikliğe uğrar, bu yapının genelini de büyük ölçüde etkiler. Türbede Yahya Efendi'nin kabrinin yanı sıra 10 sanduka

daha yer alır. "İstanbul işi" sedef kakmalı ahşap korkuluklar içerisindeki sandukalar sırasıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın kızlarından ve Yahya Efendi'nin manevi evladı "Tasasız" Raziye Sultan, Sultan II. Abdülhamid'in çocuklarından Hatice Sultan ve Ahmed Bedreddin Efendi, Yahya Efendi'nin büyük oğlu Şeyh İbrahim Efendi, Yahya Efendi'nin annesi, Kanuni'nin süt annesi Afife Hatun, Yahya Efendi'nin eşi Şerife Hatun, dervişlerinden Ali Efendi, küçük oğlu Şeyh Ali Efendi, tekke şeyhlerinden Mehmed Nuri Şemseddin Efendi ile torunu Şeyh Hasan Hayri Efendi'ye aittir.

Rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman, Yahya Efendi'nin Hızır Aleyhisselam ile görüştüğünü bilir, kendisi de bu şerefe nail olmak istermiş. Günlerden bir gün Kanuni, saltanat kayığıyla Boğaz'da gezmeye çıkmış. Ortaköy'de kıyıya yanaşıp Yahya Efendi'ye haber göndermiş, gezintiye davet etmiş. Davete icabet eden Yahya Efendi, yanında bir ahbabını da getirmiş. Hep beraber denize açılmışlar. Kanuni Sultan Süleyman'ın parmağındaki değerli yüzük Yahya Efendi'nin arkadaşının dikkatini çekmiş, sürekli yüzüğe bakıyormuş. Bunu fark eden sultan parmağındaki yüzüğü çıkarıp bakması için zata uzatmış. Yüzüğü almış, evirip çevirmiş, denize atmış. Yahya Efendi'nin dışında kayıkta bulunan herkes bu duruma hayret etmiş, tepki göstermiş. Bir süre sonra Yahya Efendi'nin ahbabı kıyıya çıkmak istemiş. Tam ineceği sırada denizden bir avuç su alıp sultana uzatmış. Suyun içinde az önce denizin ortasına attığı yüzük belirmiş. Kanuni, elini uzatıp yüzüğü alır almaz o zat gözden kayboluvermiş. Kanuni, Yahya Efendi'ye "Ağabey, nedir bu olan?" diye merakla sorunca Yahya Efendi, "O zat Hızır Aleyhisselam idi" demiş. Bunun üzerine Kanuni, bizi neden tanıştırmadın deyince Yahya Efendi, Hızır Aleyhisselam'ın kendisini tanıttığını fakat onların anlamadığını söylemiş.

Yahya Efendi'nin hayattayken sahip olduğu büyük şöhret ölümünden sonra da devam eder ve çeşitli kerametleri, menkıbeleri yaşadığı dönemden itibaren anlatılır.

İstanbullu denizciler Yahya Efendi'nin Boğaz'ın manevi bekçilerinden biri olduğuna inanır, ona dua etmeden geçmezler. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etrafına birçok hanedan mensubu, devlet adamı, tarikat ehli, ulema defnedilir. Türbesinin çevresi kendisine "komşu" olmak isteyen binlerce kişinin mezarlarıyla dolar. Bu büyük kabristandaki mezar taşları başlı başına bir araştırmaya konu olacak çeşitlilik ve zenginliktedir.

KAYNAKÇA

ANSİKLOPEDİLER

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, İstanbul, 1993

İslam Ansiklopedisi, I-XIII. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965-1986

İstanbul Ansiklopedisi. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul, C.1, 1958 - C.2,1959 - C.3,1960 - C.4,1961 - C.5, 1961 - C.6,1963 - C.7, 1965 - C.8,1966 - C.9,1968 - C.10, 1968 - C.11, 1971.

İNTERNET SİTESİ

Sinan'a Saygı / ÇEKÜL Vakfı
www.sinanasaygi.org

KİTAPLAR

Akkuş, Mehmet. *Eyyubi, Menâkıb-ı Sultan Süleyman (Risâle-i Padişahnâme)*. Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser Dizisi, Ankara, 1991

Arsel, Semahat ve diğer. *Eskimeyen Tatlar, Türk Mutfak Kültürü*. Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 2005

Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986

——. *Türk Sanatı 1-2*. Kervan Yayınları, İstanbul, 1984

——. *Mimar Sinan*. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992

Atasoy, Nurhan. *İbrahim Paşa Sarayı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972

Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi ve Süleyman Besim Efendi. *Hadikatü'l Cevâmî - İstanbul Camileri ve Diğer Dini- Sivil Mimari Yapılar*. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*. Ankara, 1958

Belge, Murat. *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004

Busbecq, Ogier Ghislain de. *Türk Mektupları*. Doğan Kitap, İstanbul, 2005

Cansever, Turgut. *Mimar Sinan*. Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2005

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Anka Yayınları, İstanbul, 2005

Çeçen, Kazım. *İstanbul'da Osmanlı Devri'ndeki Su Tesisleri*. İTÜ Bilim ve Teknoloji

Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul, 1984

——. *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*. İSKİ, İstanbul, 1988
Derviş Mustafa Efendi. *1782 Yılı Yangınları*. Hüsameddin Aksu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat.* Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004

Eminönü Camileri. Türk Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi. İstanbul, 1987

Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1-2. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul, 2003

Eyice, Semavi. *"İstanbul Minareleri"*, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, S.1, DGSA, İstanbul, 1963

Eyice, Semavi ve diğer. *İstanbul*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1993

Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler. Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi, Ankara

Goodwin, Godfrey. *A History of Ottoman Architecture*. Thames and Hudson, London, 1997 (reprint of 1971)

Gilles, Pierre. *The Antiquities of Istanbul*. Halica Press, New York, 1988

Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *Tarihte Hasköy*. Sinpaş Yayınları, İstanbul, 2005

Günay, Reha. *Sinan'ın İstanbul'u*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 1987
——. *Sinan'ın İstanbul'u*. YEM Yayın, İstanbul, 2006

Halil Ethem. *Camilerimiz*. Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1933

Haskan, Mehmet Nermi. *Eyüp Tarihi*. Turing, İstanbul, 1993

Koçu, Reşat Ekrem. *Osman Gazi'den Atatürk'e 600 Yılın Tarih Panoraması. Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul, 1955

——. *Osmanlı Tarihinin Panoraması*. Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi 1-2*. Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977

Kuban, Doğan. *İstanbul: Bir Kent Tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000

——. *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari: Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler*. 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1993

Kur'ân, Aptullah. *Mimar Sinan*. Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1986

Mimar Sinan Semineri 400. Anma Yılı Kitapçığı. Çankaya Belediyesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 18-19 Nisan 1988

Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*. YKY, İstanbul, 2001

Münif Fehim- Ercüment Ekrem. *Dünden Hatıralar*. 7 Gün Neşriyatı, İstanbul, 1950

Osmanzade Hüseyin Vassaf. *Sefine-i Evliya* 5 Cilt. Ali Yılmaz, Prof. Dr. Mehmet

Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006

Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, C.1: 1962, C.2: 1965

Peçevî İbrahim Efendi. *Peçevî Tarihi 1-2*. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

Saatçi, Suphi. *Mimar Sinan ve Tezkiretü'l-Bünyan*. Editör: Prof. Dr. Metin Sözen, MTV, İstanbul, 1989

Sâî Mustafa Çelebi. *Yapılar Kitabı, Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye, (Mimar Sinan'ın anıları)*. Hayati Develi-Samih Rifat, Koçbank, İstanbul, 2002

Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Sultanları*. Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999

Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*. Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1999

Sezgin, Haluk. *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Topluca Bakış*. Mimar Sinan Üniversitesi Yayını No:5, İstanbul, 1979

Sözen, Metin. *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*. Türkiye İş Bankası, İstanbul, 1975

Schweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581*. Kitap Yayınevi, Yayına Hazırlayan ve Notlayan: Heidi Stein, Çeviren: S. Türkis Noyan, İstanbul, 2004

Şehsuvaroğlu, Haluk. *Asırlar Boyunca İstanbul*. Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 1953

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Beş Şehir*. YKY, İstanbul, 2000

Tanyeli, Uğur. *Mimar Sinan, Strüktürel- Mekansal Bir Değerlendirme*. İstanbul, 1987

Teksarı, Serhat. *Büyük İstanbul Türbeleri ve İstanbul'da Tüm Ziyaret Yerleri Rehberi*. Erman Güven. Gül Neşriyat, İstanbul, 2005

Topuzlu, Cemil. *80 Yıllık Hatıralarım*. Hüsrev Hatemi-Aykut Kazancıgil, İstanbul, 1982

Turani, Adnan. *Sanat Terimleri Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998

Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992

Yeşilbaş, Mehmet Ali. *Bir Beykozlu'nun Anıları*. Beykoz Belediyesi Kültür Yayını, İstanbul, 2005

BAŞAK OĞUZ URAL

1980 yılında İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Televizyon-Sinema bölümünden mezun oldu. Muhabirlik kariyerine başladığı NTV'nin ardından uluslararası belgesel projelerinde görev aldı. Halen çeşitli dergi ve gazeteler için, müstear isimlerle, yazılar ve dosyalar hazırlamakta, çeviriler yapmaktadır.

ISBN 978-605-5592-59-2

20.00₺